

Katedra: Katedra pedagogiky a psychologie

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Učitelství odborných předmětů

VNÍMÁNÍ PROBLÉMU ŠIKANY U STUDENTŮ GYMNÁZIÍ A STUDENTŮ STŘEDNÍCH ODBORNÝCH ŠKOL

DIFFERENCE IN PERCEIVING BULLYING BY STUDENTS OF GRAMMAR AND SECONDARY SCHOOLS

Bakalářská práce: 09-FP-KPP-93

Autor:

Ing. Jana Dlasková

Podpis:

.....

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
80	15	1	12	34	6

V Liberci dne: 23. 06. 2011

Čestné prohlášení

Název práce: Vnímání problému šikany u studentů gymnázií a studentů středních odborných škol

Jméno a příjmení autora: Jana Dlasková

Osobní číslo: P09001215

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 23. 06. 2011

Jana Dlasková

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce panu doc. PhDr. Tomáši Kasperovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky při jejím vypracovávání.

Poděkování bych také chtěla věnovat svým rodičům za významnou podporu, kterou mi poskytovali v průběhu celého mého studia.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou šikany a jejími specifiky na středních školách. Na základě studia aktuální odborné a časopisecké literatury je v teoretické části analyzován pojem šikana, charakterizováni jednotliví protagonisté šikany a představeny možnosti prevence a řešení šikany. V praktické části práce je nahlíženo na problematiku šikany očima žáků dvou druhů středních škol. Hlavním cílem bakalářské práce je čtenáře seznámit se základními informacemi o problematice šikany a na základě dotazníkového šetření odhalit rozdíly ve vnímání tohoto problému mezi respondenty vybraného gymnázia a vybrané střední odborné školy.

Klíčová slova

Šikana, agresor, oběť, přihlížející skupina, prevence šikany, zásah proti šikaně.

Summary

The bachelor thesis deals with bullying and its specifications in high schools. The theoretical part is based on the contemporary scientific literature and magazines. In this part the concept of bullying is analysed, there are also characterized the particular protagonists of bullying and introduced the possible ways of dealing with bullying and also preventing from it. In the practical part bullying is regarded with the point of view of two kinds of high school students. The main aim of the thesis is to apprise the readers with the basic information about bullying and then, on the basis of questionnaire examination, reveal the differences in perceiving this issue among the respondents. Respondents were from two kinds of high school – grammar school and secondary school.

Key words

Bullying, aggressor, victim, observing people, preventing from bullying, intervention against bullying.

Obsah

Úvod	9
1 Šikana jako pedagogický problém	11
1.1 Analýza pojmu šikana.....	11
1.2 Stádia šikany.....	14
1.3 Šikana na střední škole	16
2 Protagonisté šikany a jejich vnímání problému šikany	19
2.1 Šikanující	19
2.2 Šikanovaný.....	20
2.3 Reaktivní oběť	22
2.4 Skupina přihlížejících	22
2.5 Vnímání problému šikany očima protagonistů šikany.....	22
3 Možnosti prevence šikany a zásah proti šikaně	26
3.1 Negativní dopady šikanování.....	26
3.2 Prevence šikany	27
3.3 Zásah proti šikaně	32
4 Vnímání problému šikany u studentů gymnázií a studentů SOŠ	36
4.1 Hypotézy	36
4.2 Metodologický přístup	37
4.2.1 Příprava a realizace dotazníkového šetření	37
4.2.2 Popis výběrových souborů	39
4.3 Výsledky dotazníkového šetření	42
4.4 Ověření hypotéz a shrnutí závěrů výzkumného šetření	62
Závěr.....	70
Seznam tabulek.....	73
Seznam grafů	74
Seznam obrázků.....	75
Seznam literatury	76
Seznam příloh	80

Seznam použitých zkratek a symbolů

ČR	Česká republika
GIO	Gymnázium Ivana Olbrachta v Semilech
MIŠ	projekt Minimalizace šikany
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
SOŠ	střední odborná škola
SŠ	střední škola
SŠL	Střední škola Lomnice nad Popelkou
ÚIV	Ústavu pro informace ve vzdělávání
UN	Učitelské noviny
USA	United States of America
VOŠ	vyšší odborná škola
ZŠ	základní škola

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá problematikou šikany a jejími specifiky na středních školách. Při výběru tématu bakalářské práce jsem se nechala inspirovat výrokem předního odborníka zabývajícího se touto problematikou. Michal Kolář (2010, s. 57) na základě svých osobních zkušeností a své poradenské praxe varuje: *„Při problémech v dětském kolektivu si pedagogové, rodiče i děti odmítají přiznat, že stojí před šikanou. Je to jen škádlení, říkají. Důsledky této nepřipravenosti mohou být tragické.“* Plně si uvědomuji, že nejen jako potencionální učitelka odborných předmětů, ale také jako matka, kamarádka nebo v úplně jiné roli se s tímto negativním fenoménem v budoucnosti pravděpodobně setkám. A z tohoto důvodu bych na tuto situaci chtěla být připravena! Od hlubšího zaměření na tuto tematiku očekávám, že se snáze vyvaruji případnému odmítavému postoji i selhání při odhalování, prevenci či při řešení šikanování, které by ve svém důsledku mohly jakýmkoliv způsobem negativně ovlivnit vývoj dítěte, a to jak mého žáka, mého vlastního potomka nebo dítěte „cizího“.

Cílem teoretické části bakalářské práce bude čtenáři poskytnout komplexní pohled na problematiku šikanování a vybudovat nezbytnou teoretickou „základnu“ pro pochopení a vyhodnocení části empirické. V první kapitole je definován pojem šikana, jsou představeny její charakteristické rysy a druhy a popsána jednotlivá vývojová stadia. Prostor bude věnován také specifickým šikany na střední škole, včetně představení výsledků výzkumu zabývajícího se stavem šikany na českých školách. Druhá kapitola podrobněji charakterizuje hlavní protagonisty šikany, a to nejen agresora a oběť, resp. reaktivní oběť. Jelikož je šikana problémem celého kolektivu, nebyla opomenuta ani přihlížející část žáků. Závěr druhé kapitoly je věnován vnímání tohoto problému jednotlivými aktéry šikany. Poněvadž žák střední školy jakožto potenciální protagonista šikany prochází složitým biologickým a psychosociálním vývojem a případné narušení prostřednictvím šikany by mohlo být zlomovým okamžikem v jeho životě, je zařazena třetí kapitola nastiňující možné negativní dopady šikanování a představující základní opatření a metody vedoucí k předcházení vzniku šikany a k účinnému zásahu proti šikaně. Současně je poukázáno na platná legislativní opatření týkající se tohoto tématu.

Přestože jsem si vědoma rostoucího významu informačních technologií, který jde v ruku v ruce i s novým fenoménem – tzv. kyberšikanou, tento nový druh šikany bude v této práci pouze okrajovým předmětem zaměření.

Jelikož mě zajímá, jak se na tuto problematiku dívají ti, jichž se tento problém může přímo či nepřímo dotýkat, rozhodla jsem se v rámci praktické části bakalářské práce podívat se na tuto problematiku očima středoškoláků dvou druhů středních škol. Cílem výzkumného šetření v rámci praktické části bakalářské práce bude na základě dotazníkového šetření odhalit případné rozdíly ve vnímání tohoto problému mezi žáky vybraného gymnázia, konkrétně Gymnázia Ivana Olbrachta v Semilech, a vybrané střední odborné školy, jmenovitě Střední školy Lomnice nad Popelkou.

1 Šikana jako pedagogický problém

Úvodní kapitola analyzuje pojem šikana. Čtenář se seznámí nejen s různými definicemi pojmu šikana, charakteristickými rysy, druhy a jednotlivými vývojovými stádii šikanování, ale také se dozví, jaký je rozdíl mezi šikanou a škádlením. Poslední podkapitola se zaměřuje na specifika šikany na střední škole a představuje výsledky Rychlého šetření 1/2007 o stavu šikany na českých školách.

1.1 Analýza pojmu šikana

Šikana (z francouzského *chicane* = zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, byrokratické lpění na prepisech) je celosvětově rozšířeným a diskutovaným problémem. Přesto podle Říčana (1995, s. 25) mnohé jazyky nemají pro tento zvláštní případ agrese vlastní slovo a často používají anglický výraz *bullying* nebo ji označují obecnými výrazy jako hrubost či agresivita. U nás pojem šikana zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který ji použil v souvislosti se šikanováním v socialistické armádě.

Podle Říčana a Janošové (2010, s. 35-43) je šikana jako zvláštní případ agrese jedním ze způsobů, jak šikanující vybíjejí svou agresivitu. V monografii *Jak na šikanu řeší*, zda je člověk agresivní od přírody, zda se jedná o dědičnou, vrozenou a neměnnou vlastnost, nebo zdali za agresivním chováním „stojí“ výchova a působení společnosti. Podle jejich závěrů je člověk agresivní na základě vrozených instinktů, které se pod vlivem prostředí během života vyvíjejí v pud. To znamená, že existuje určitá vnitřní energie (ne však nezničitelná energie), kterou je nutné vybit (energii lze vybit i neškodným způsobem – např. sportem). Autoři ovšem upozorňují, že agrese může být také naučená, tedy osvojená na základě zkušeností (např. agresivní chování naučené z důvodu „výhodnosti“ chovat se agresivně). Rozdíly mezi jedinci, co se týče agresivity, jsou dány nejen individuální genetickou výbavou a tím, co jejich mozek během celého života prodělá, ale z velké míry také prostředím, které na jedince působí již od nejranějšího věku.

Kolář (2005, s. 27) nebo Martínek (2009, s. 109) šikanu vymezují následovně: „*jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“ Podobně je šikana ve škole definována Kyriacou (2005, s. 26), který ji označuje za trvalé agresivní jednání jednoho žáka vůči druhému s úmyslem způsobit oběti utrpení, přičemž útoky mohou být:

- fyzické (např. bití, pošťuchování),
- slovní (např. nadávky, zesměšňování),
- nepřímé (např. vyloučení ze společnosti, hanlivé posunky).

Podstatu šikany se snaží vystihnout také **Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení** č.j. 24 246/2008-6 v čl. 1 odst. 1: *„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.“*

Ve školním prostředí se ovšem objevují také projevy chování, které mohou být šikaně zdánlivě podobné – tzv. teasing (Martínek, 2009, s. 109). Jedná se o nevinné škádlení mezi žáky jako např. když chlapci pošťuchují a „dobírají“ si dívky, protože se jim líbí. Vágnerová (2009, s. 12) doplňuje, že určení hranice mezi šikanou a škádlením je mnohdy velmi složitý, nejen pedagogický, problém. Zatímco při škádlení jsou síly vyrovnané a pro **obě strany zábavné**, při šikanování se oběť neumí nebo nemůže bránit a projevuje se tak **asymetrie sil** (převaha nejen fyzické síly, ale také síly psychické, množství, intelektové nebo mocenské¹). Agresor se baví tím, že oběti způsobuje bolest a ponižení. Autorka navíc dodává, že: *„Podstatné je, jak takové škádlení vnímá ten, na jehož účet se děje.“* Tedy zdůrazňuje **míru subjektivity** jednotlivce ohledně vnímání chování agresorů.²

V odborné literatuře zabývající se touto tematikou (např. Minimalizace šikany nebo Bolest šikanování) se autoři vesměs shodují, že k dalším charakteristickým rysům šikany patří:

- útoky jsou obětí vnímány jako nepříjemné,

¹ Blíže viz MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009, s. 110-111.

² Blíže k rozdílu mezi šikanováním a škádlením viz příloha A.

- záměrnost a samoučelnost agrese – šikana není zaměřena k dosažení nějakého cíle,
- většinou se opakuje a probíhá dlouhodobě (avšak není podmínkou, protože se může jednat i o jednorázový a krátkodobý akt).

Kolář (2005, s. 32) představuje tzv. trojdimensonální „mapu“ šikanování, podle které lze **projevy šikanování** rozčlenit na fyzické a verbální, aktivní a pasivní a přímé a nepřímé³. Kombinací těchto tří dimenzí vzniká **osm druhů šikanování**, které popisuje tabulka 1.

Tabulka 1: Osm druhů šikanování

Druhy šikanování	Fyzické	Verbální
Aktivní – přímé	Oběť je útočníky kopána, škrcena, bita, fackována apod.	Oběti je útočníky nadáváno, je urážena, ponižována, zesměšňována apod.
Aktivní – nepřímé	"Vedoucí" vyšle své nohsledy, aby oběť zbili, ničili jí věci apod.	Útočník o oběti rozšiřuje pomlavy nebo svou agresi vyjadřuje prostřednictvím kreseb či posměšných básní.
Pasivní – přímé	Agresor oběti fyzicky brání v dosahování cílů (např. jí brání, aby si sedla do lavice).	Oběť je ignorována (např. jí není odpovídáno na pozdrav, otázky apod).
Pasivní – nepřímé	Agresor oběti odmítá v naplňování jejich oprávněných požadavků (např. jí nepustí na toaletu).	Spolužáci se nezastanou oběti, která je nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Zdroj: zpracováno autorkou podle KOLÁŘ, M. Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve škole. Praha: Portál, 2005, s. 32.

K šikaně jako ke zvláštnímu případu agrese může **docházet na různých místech**. Říčan (1995, s. 26-27) uvádí dvě různá místa, kde může k šikaně docházet:

- **ústraní** – šatna, záchod, jiné zákoutí, které je přístupné dětem, kam ale nechodí pedagog, přítomna je jen oběť a šikanující (popř. menší 2-3členná skupinka),
- **třída** – za přítomnosti většiny spolužáků, kteří se oběti nezastanou z lhostejnosti, ze strachu či z důvodu, že se jedná o „outsidera“ třídy.

Martínek (2009, s. 133) varovná místa šikany, tedy místa s nejčastějším výskytem šikany, nedělí do skupin, ale představuje jejich výčet, včetně pořadí podle intenzity frekvence výskytu šikany. K šikaně dochází nejčastěji ve třídě (z důvodu nejdelší strávené doby ve

³ Příklady přímých a nepřímých znaků (projevů) šikanování viz příloha B.

škole), za níž následují toalety, tělocvičny, šatny, jídelna, skrytá místa ve škole (např. schody na půdu, skryté výklenky), pokoje na horách a výletech a nakonec ostatní prostory školy (např. hřiště, dílny). Autor ovšem upozorňuje, že k šikaně nemusí docházet pouze v místech náležících ke škole, ale také např. při cestě do školy, v autobuse nebo kdekoli venku. Řešení šikany na těchto místech ovšem není v kompetenci školy, ale Policie ČR nebo odboru sociálních věcí. Závěrem nutno upozornit (Kolář, 2001, s. 199), že ostrá hranice mezi šikanou ve škole a mimo školu⁴ neexistuje, a proto může být i škola v těchto případech zapojena do řešení šikanování.

1.2 Stádia šikany

Jak píše Kolář (2005, s. 35): „*Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti.*“ Autor na šikanu nahlíží jako na **onemocnění celé skupiny**, resp. jako na poruchu vztahů v kolektivu. Šikanování se skupinou šíří jako nebezpečný vir, kterým se postupně mohou nakazit všichni, popř. téměř všichni její členové. Autoři zabývající se tímto fenoménem (např. Kolář, 2005, s. 35-43; Martínek, 2009, s. 117-129; Vágnerová, 2009, s. 79-83; Lovasová, 2006, s. 7-8), rozdělují proces šikanování do pěti vývojových **stádií**. Shrňeme-li jejich názory, lze konstatovat následující:

V prvním stádiu – tzv. zrod ostrakismu⁵ – není oběti ubližováno fyzicky, ale jedná se většinou o psychické formy násilí. Okrajový člen skupiny se necítí dobře, protože je vyčleněn ze skupiny (oběť je na tzv. sociometrickém chvostu). Spolužáci ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, plánují proti němu intriky, dělají si z něho „legrácky“ apod. Z důvodu silícího tlaku agresorů, kteří jsou motivováni fungujícím izolujícím chováním vůči oběti, šikanovaný většinou po počáteční „obraně“ (např. agresivní reakce vůči spolužákům s cílem vyvolat u nich alespoň negativní odezvu) rezignuje a uzavírá se do sebe. Podle Martínka se kolektiv zpravidla rozdělí na tři části, a to na:

- agresora a jeho sympatizanty,
- neutrální jádro (nesympatizuje asi s jednou stranou) a
- oběť, resp. oběti.

Tato počáteční podoba šikanování v sobě obsahuje nebezpečí dalšího vývoje, tedy riziko přerodu do druhého stádia.

---

⁴ Za mimoškolní šikanu označujeme násilí, které se děje mimo areál školy, ale má nějaký významný vztah ke škole (KOLÁŘ, 2005, s. 199).

⁵ Slovo pocházející z řečtiny a znamenající „střepinový soud“.

Ve druhém stádiu dochází k přitvrzování psychické manipulace a k počátkům fyzické agrese. Ostrakizovaní žáci začínají v zátěžových situacích (např. zvýšené množství písemných prací ve čtvrtletí, pololetí nebo na konci roku) sloužit jako hromosvod nebo ventil stresového napětí (podle Koláře jedna z příčin⁶ přechodu do druhého stádia). Psychická manipulace (např. silné slovní urážky nebo neverbální výhrůžky) přechází do fáze mírných fyzických útoků (např. kopání, úsluhy agresorů). Agresorům jejich chování přináší uspokojení a podle některých autorů i obdiv ostatních. Naopak oběť zažívá strach. Neutrální jádro, popsané výše, se většinou rozpustí. Část se přidává k agresorům, někteří mohou začít sympatizovat s oběťmi.

Není-li kolektiv dostatečně soudržný, nepanují-li v něm kamarádské vztahy a pokusy o šikanování nejsou potlačeny, příp. není-li dospělými tento stav ošetřen, přechází šikanování **do třetího stádia – k vytvoření jádra** (podle Lovasové tzv. nukleové stádium). V tomto klíčovém momentu, v němž se rozhoduje o přechodu z počátečního stádia do pokročilého, dochází k vytvoření skupiny agresorů – tzv. „úderné jádro“. Tato skupina nešikanuje nahodile, ale systematicky. Fyzické i psychické útoky nabírají na intenzitě (např. píchání špendlíkem, plivání do jídla, vulgární a zesměšňující poznámky o rodičích oběti). Martínek nebo Vágnerová v tomto stádiu popisují tzv. **pyramidu šikanování** (viz obrázek 1), na jejímž vrcholu je/jsou hlavní agresor/agresoři. O patro níž stojí jejich pomocníci a nohsledi, pod nimiž pouze přihlíží a mlčí další část kolektivu (nejvyšším zákonem je „nebonzovat“). Na samé základně se „krčí“ oběť/oběti. Nevyskytne-li se ve skupině dostatečně silná pozitivní podskupina nebo bez vnější pomoci (např. zakročení odborně připraveného pedagoga), činnost jádra pokračuje.

Obrázek 1: Pyramida šikanování

Zdroj: zpracováno autorkou.

⁶ Druhou příčinou je podle Koláře (2005, s. 37) větší počet agresivních asociálních jedinců v jedné třídě.

Ve čtvrtém stádiu již většina přijímá normy agresorů (dle Lovasové tzv. mlčící většina, dle Martínka vytváření norem), které se stanou se „zákonem“. Tlaku jádra málokdo odolává a podle Koláře dochází k vnitřnímu rozkladu. Kruté chování a aktivní týrání se projevuje i u mírných a ukázněných žáků, v nichž dokonce vyvolává pocity uspokojení. Agresoři mají radost, že se jich oběť bojí a často ji krutě šikanují pouze z nudy nebo pro pobavení (např. svlékání do naha, lámání končetin, vyhrožování zabitím). Oběť svou roli začíná přijímat a přestává se agresorům vyhýbat.

Byla-li předchozí stádia terapeuticky řešitelná, poslední – **páté stádium**, ve kterém „vládne“ **totalita neboli dokonalá šikana** je v podstatě neřešitelné, resp. jediným východiskem je rozpuštění kolektivu. Násilí je jako norma přijímáno všemi, popř. téměř všemi členy třídy⁷. Agresor s obětí (včetně jejích peněz, osobních věcí, citů i těla apod.) zachází jako se svým majetkem a ztrácí poslední zábrany. Nejen původně neutrální či mírně nesouhlasící členové skupiny, ale i oběti, jež absolutně rezignovaly, takové podoby ubližování považují za normální. Pro oběť se paradoxně dokonce stává **závislostí**, protože podle Vágnerové (2009, s. 83): *„Prožívá bolestivou „jistotu“ – ví, co ji čeká a utrpení vzniklé nepředvídatelností je minulostí.“*

První stádium probíhá podle zkušeností Martínka (2009, s. 129) na středních školách a středních odborných učilištích velice rychle. Přestože se mnohdy žáci těchto škol dostávají až do čtvrtého stádia, poslední stádium bývá vzácností. Vzhledem k zaměření bakalářské práce se nyní blíže podíváme na specifika šikany na střední škole.

1.3 Šikana na střední škole

Žáci navštěvující střední školu prochází „bouřlivým“ obdobím. V prvním ročníku střední školy žáci, kteří čerstvě prošli **pubertou** (většinou od 11 do 15 let věku dítěte), stojí na prahu vstupu do fáze předcházející dospělosti, tedy do **fáze adolescence** (přibližně od 15 do 19 let), která je podle Vágnerové (1999, s. 57) shora ohraničena dovršením přípravy na povolání a nástupem do zaměstnání, přibližně tedy ukončením středoškolského studia. Pro obě jmenovaná období, souhrnně označovaná jako období dospívání, jsou charakteristické proměny, a to jak biologické (tělesné dospívání), tak psychosociální. Všechny děti však nedospívají stejnou rychlostí a v téže době, protože: *„tempo*

---

⁷ Kolář (2005, s. 40) kolektiv rozdělil na dvě skupiny – na otrokáře a otroky, kdy otrokáři na otrocích využívají vše využitelné.

biologického, psychického i sociálního vývoje se může lišit“ (Vágnerová, 1999, s. 5). Z tohoto důvodu je nezbytné brát v úvahu vždy jednotlivé individuální rozdílnosti.

Na šikanu lze nahlížet také jako na jednu z poruch chování – jako na neschopnost nebo neochotu uznávat běžné normy, která je typická právě pro období dospívání. Agresivní charakter poruch chování bývá spojen s násilným omezováním práv druhých s cílem uspokojit své potřeby, a to buď v případech, kdy agresivní jednání dospívajícího uspokojuje samo o sobě (potěšení z ubližování druhým), nebo jako „ventil“ při nedosažení cíle či ze „zvyku“ takto jednat, kdy jedním z projevů agrese může být právě šikana. Její riziko v tomto období života jedince tkví zejména v možnosti osvojení nabytých zkušeností jak na straně agresora, tak na straně oběti i přihlížející skupiny. Šikanovaný je posuzován nepříznivě a v hierarchii skupiny zaujímá obvykle nízké pozice, ostatním je nesympatický. Přes nejednoznačnost vztahu skupiny k oběti Vágnerová (1999, s. 68) obecně označuje za nejčastější vztah charakteristický kombinací pohrdání a soucitu. Vyšší riziko šikany v podobě přehlíženého nebo tolerovaného zvyku pak hrozí na internátech jakožto součást skupinových sociálních norem. Jelikož na zásadnější změnu chování adolescenta je většinou pozdě, bývají pedagogové i přes svůj odmítavý postoj k problematice šikany bezradní. Podle autorky (1999, s. 69) je proto důležité, aby: *„učitel či mistr měl důvěru svých žáků, aby se mu byli ochotni s takovým problémem svěřit. Dost často se o šikaně ani neví, protože oběť o svých potížích nikomu neřekne.“* Tolerování šikany a podceňování jejích důsledků se pak stává problémem celé společnosti.

V červnu 2007 zveřejnil Ústav pro informace ve vzdělávání (ÚIV) výsledky Rychlého šetření 1/2007 o stavu šikany na českých školách⁸. Šikana se podle hlavních závěrů projektu objevuje na základních (v 75 % škol) i středních školách (v 50 % škol). Výsledky průzkumu komentuje Kolář v článku Učitelských novin (Doubrava, 2007, s. 20-21), který dle svých zkušeností a na základě jiných podkladů nevidí tak významný rozdíl mezi počtem případů šikany na základních a středních školách, ale zejména ve skrytosti: *„Na středních školách se pravděpodobně daří šikanu lépe skrývat. Navíc na gymnáziích se objevují zcela specifické podoby psychické šikany ... Čím je mladý člověk starší, tím je rafinovanější. Zatímco u menších dětí (za předpokladu, že známe osvědčené techniky) je poměrně jednoduché šikanu odhalit, u starších je to již mnohem náročnější a nejtěžší je to pak u dospělých. Také účinnost různých preventivních programů je mnohem vyšší na*

---

⁸ Průzkumu se zúčastnilo celkem 2683 základních, středních, speciálních a vyšších odborných škol, resp. jejich zástupců z řad pedagogů.

školách základních než na středních.“ Přibližně na 7 % středních škol podle šetření existuje pocit, že se šikana ve škole vyskytuje, odhalit se ji však bohužel nedaří.

Přestože jsou podle Rychlého šetření **obětí šikany** většinou chlapci, šetření upozorňuje na vyšší pravděpodobnost, že na středních školách budou obětmi dívky. Tuto skutečnost si vysvětlují existencí dívčích kolektivů ve středoškolském systému, kde pak dochází k chování podobnému jako v chlapeckých třídách. U dívek nad fyzickou šikanou převládá šikana psychická, přičemž jejich šikana je záluďnější a skrytější než u chlapců. Co se týče **agresorů**, byla v průzkumu odhalena chlapecká převaha agresorů ještě markantnější než u šikanovaných. Jako v případě obětí lze na středních školách najít vyšší počet šikanujících dívek, který souvisí s výše popsanými dívčími třídami.

Říčan a Janošová (2010, s. 31) shrnují výsledky výzkumů zaměřených na zamoření šikanou. Co se týče rozdílů mezi typy škol a tříd lze konstatovat, že **podprůměrně se šikana vyskytuje zejména na výběrových školách**. Důvodem může být vyšší motivace dětí ke studiu, vyšší kvalifikace a vzdělání pedagogů nebo možnost nezvladatelného jedince z takového typu školy vyloučit. Dle zkušeností středoškolských učitelů i psychologů vyplývá, že na střední škole se přinejmenším přímé šikany vyskytuje poměrně málo, podstatně více pak na školách učňovských, velmi vysoké riziko pak hrozí na zejména na internátech.

2 Protagonisté šikany a jejich vnímání problému šikany

Druhá kapitola blíže charakterizuje jednotlivé aktéry šikany, a to nejen agresora, oběť, resp. reaktivní oběť, ale také přihlížející skupinu. Po seznámení s jednotlivými protagonisty šikany, jejich typologií a charakteristikou se pokusíme podívat na problematiku šikany očima jednotlivých účastníků.

Hlavní protagonisté šikany jsou v odborné literatuře označováni jako **šikanující** (také jako agresori, útočníci, pachatelé) a **šikanovaní** (také jako oběti nebo napadení). Obecně se nedá jednoznačně určit, který jedinec bude šikanovat a který bude šikanován, jelikož žádný z nás není imunní ani proti jedné této kategorii (Martínek, 2009, s. 136). Přesto se odborníci vesměs shodují, že z osobnostních charakteristik, z chování a rodinného zázemí lze usuzovat, k jakému aktérovi šikany může jedinec inklinovat.

2.1 Šikanující

Šikanující žáci často pocházejí z rodinného prostředí, kde výchova není důsledná, nebo je naopak přehnaně přísná. Agresori postrádají dostatek vnímavosti, empatie a schopnosti vcítit se do druhého, často trpí problémy plynoucími z domácího prostředí (např. ztráta rodiče, rozvod rodičů) nebo psychickými problémy.

Šikana může mít podle Říčana (1995, s. 29-30) více příčin. Jedná se zejména o tradiční tlak k mužnosti (tlak nutící chlapce a mladé muže, aby se chovali tak, jak se od muže čeká), touhu po moci a přání ovládat druhé, krutost (potěšení vidět druhého trpět), zvědavost, nudu a touhu po stále silnějších zážitcích nebo po senzaci.

Kolář (2005, s. 86-87) z praktického diagnosticko-nápravného hlediska rozlišuje tři typy agresorů-iniciátorů šikanování:

Prvním typem agresora-iniciátora je hrubý, primitivní a impulzivní jedinec s přemírou energie. Z důvodu jeho narušeného vztahu k autoritám má problémy s kázní. V rodinném zázemí tohoto jedince se často vyskytuje agrese a brutalita rodičů. Svůj strach agresor kompenzuje šikanováním své oběti, které se mstí za vlastní nepříjemné prožitky, nebo agresivní chování svých rodičů napodobuje. Jeho šikanování je masivní, tvrdé a nelítostné. Touží, aby mu jeho oběť byla absolutně podřízena. Bývá zapojen do organizovaných gangů „bavících se“ páčáním trestné činnosti.

Druhým typem agresora je jedinec působící kultivovaným a zdvořilým dojmem. V rodině jsou na tohoto jedince kladeny vysoké nároky a je uplatňována důsledná výchova. Rodiče se k němu chovají chladně a odměřeně, jeho potřeba lásky, přátelství a jistoty je neuspokojená, bývá zvýšeně úzkostlivý. Před autoritami se chová slušně, ovšem v ústraní, bez přítomnosti svědků, je jeho šikanování cílené a rafinované. Výjimečné nejsou ani sadistické tendence se sexuálním podtextem.

Posledním, **třetím typem** šikanujícího je jedinec optimistický a dobrodružný. Rodiče jsou volnomyšlenkáři, a proto většinou chybí vhodné působení na morální a duchovní hodnoty, někdy je přítomna i citová subdeprivace. Jedinec má punc baviče, vystupuje sebejistě a je výřečný, a proto v kolektivu bývá často oblíbený. Šikanuje z dlouhé chvíle a pro pobavení nejen sebe, ale i ostatních. Nepřipouští si, že by dělal něco špatného, jelikož vše bere jako žert, který nikomu neškodí.

I další odborníci zabývající se šikanou používají obdobnou charakteristiku aktérů šikany. Vágnerová (2009, s. 84-86), která vychází z výše popsané typizace útočníků, jednotlivým typům dodala pojmenování – „**hrubián**“, „**slušňák**“ a „**srandista**“.

Také Martínek (2009, s. 136-138) podobně charakterizuje zmíněné agresory. Navíc ovšem identifikuje **čtvrtý typ útočníka** – agresora spouštějícího ekonomickou šikanu. Tento jedinec má silné ekonomicko-materiální zázemí. Je jedno, zda se jedná o nejnovější typ mobilního telefonu, značkové oblečení nebo notebook. Aniž by se musel významněji přičinit nebo po těchto novinkách delší dobu toužit, je jimi od rodičů průběžně „dovybavován“. Tento nadbytek materiálních věcí ovšem jakoby kompenzoval nedostatek rodičovského citu a rodinného souznění. Děti, které nejsou vybaveny tím nejlepším a nejmodernějším označuje za „socky“. V třídní hierarchii je tak i přes dobrý prospěch či kladné charakterové vlastnosti může degradovat na nejnižší pozice.

2.2 Šikanovaný

Z důvodu, že se **oběti šikany může stát prakticky kdokoli**, je náročnější identifikovat jejich společné charakteristiky. Přesto se autoři vesměs shodují, že lze u jedinců „náchylnějších“ k šikanování vysledovat několik společných rysů. Většinou se jedná o jedince s málo kamarády cítícími se v kolektivu nejistě, kteří se v různých společenských situacích chovají neadekvátním způsobem nebo jsou jednoduše „jiní“ (např. co se týče vzhledu, etnického původu, osobnosti nebo schopností).

Hlavním faktorem podílejícím se na tom, že někteří se stávají na rozdíl od ostatních dlouhodobými oběťmi šikany, je způsob jejich reakce na šikanu v prvních stádiích. Někteří jsou schopni opakované šikaně předejít tím, že se naučí vyhýbat situacím, chováním a místům vyvolávajícím šikanující chování nebo využívají jiné obranné strategie, jako například humor nebo asertivitu (Kyriacou, 2005, s. 29). Jelikož přílišná bojácnost a zranitelnost jsou podle Koláře (2005, s. 87) vlastnostmi, které agresory „přitahují“, je důležité, aby se oběť nerozčilovala a neukazovala svůj strach, protože tak mizí jedna z hlavních agresorových „motivací“, tedy touha vidět oběť trpět.

Další možnou společnou osobní charakteristikou obětí je skutečnost, že oběti mívají tělesný (např. malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, odlišnost ve vzhledu) nebo psychický (např. hyperaktivita s poruchou pozornosti, specifické poruchy učení, opožděný duševní vývoj) handicap. Nemusí se ovšem jednat pouze jen o handicap v negativním slova smyslu. Oběťmi se mohou stát také žáci s pozitivními vlastnostmi a projevy chování jako např. nadprůměrně inteligentní jedinci nebo premianti třídy.

Na základě Kolářových poznatků (2005, s. 89) existuje několik základních typů obětí:

- „slabé“ oběti s tělesným a psychickým handicapem,
- „silné“ a nahodilé oběti,
- „deviantní“ a nekonformní oběti,
- šikanovaní žáci s životním scénářem oběti,
- zcela izolované oběti (nemají ani jednoho kamaráda),
- oběti alespoň s jedním pozitivním opětovaným vztahem apod.

Jinou typologii obětí představuje Martínek (2009, s. 139-141). Oběti vysílající signály o své slabosti označuje za **oběti na první pohled**. Z „normálu“ tito jedinci vybočují nejen svou fyziognomií (slabé, vytáhlé, zvláštní barva vlasů), ale také svým vystupováním v kolektivu, v němž se nedovedou prosadit. Často sedí sami a s ostatními se příliš nebaví. Tyto oběti často pocházející z rodin s úzkostlivou, až přehnanou péčí. Dalším typem jsou **oběti setrvávající dlouho dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček**, jejichž nejbližší v nich spatřují přes jejich skutečnou schopnost samostatnosti „bezbranné“ děti, za něž mají tendenci vše vyřizovat. Oběť, která je doprovázena a střežena téměř na každém kroku (např. prvňáček je ještě v pololetí doprovázen až do školní lavice, kde je mu vše připraveno na vyučování), trpí pověstí „maminčina mazánka“. Třetím typem obětí jsou děti, jejichž rodič učí na stejné škole nebo dokonce učí v jejich třídě (tzv. **učitelské děti**).

Nejenže jsou tito žáci pod tlakem kvůli rodičově informovanosti od kolegů ohledně jejich chování i prospěchu, ale také jsou podezírání, že se v předstihu dozvídají o zkoušení nebo písemných pracích. Rodič-učitel klade na žáka-potomka často vyšší nároky než na ostatní, čímž nevědomě narušuje vztah rodiče ke svému dítěti. Posledním typem obětí jsou výše popsané **děti s handicapem**.

2.3 Reaktivní oběť

Šikanující může být současně šikanován. **Střídá-li** dítě v různých situacích **postavení agresora a oběti**, pojmenovává ho Fieldová (2009, s. 60) v těchto případech jako **reaktivní oběť**. Rodina těmto dětem často nabízí **protikladné vzory**. Tato oběť svým chováním reaguje na osobní nebo rodinné problémy. Jedinec často nedokáže vyjadřovat své pocity konstruktivně, doma i ve škole je střídavě agresivní a pasivní, je zvýšeně citlivý na kritiku a popichování, nevyzpytatelný, egocentrický a nezralý. Občas mívá problémy se soustředěním a potýká se s poruchami učení.

2.4 Skupina přihlížejících

Jak již bylo zmíněno, šikanování není pouze záležitostí agresora a jeho oběti, ale problémem celého kolektivu. Z tohoto důvodu nesmí být jako další aktér šikany opomenuta ta část žáků, která ani nešikanovala a ani nebyla šikanována. Vágnerová (2009, s. 87) tuto skupinu nazývá mlčící většinou. Naopak Bendl (2003, s. 49) upozorňuje na to, že z výzkumů (např. Glover, Gough, Johnson a Cartwright, 2000) a zkušeností vyplývá, že se nejedná o majoritní skupinu, ale o mlčící menšinu: „*Prakticky každé dítě, každý žák, resp. každý člověk šikanu někdy zažil, a to jak v roli oběti, tak v roli agresora.*“ Ať budeme nazývat **přihlížející část** většinou, nebo menšinou (důležité je jak obšírně šikanu definujeme), náleží k této skupině **většinou fyzicky vyspělejší žáci, dobří sportovci, děti se smyslem pro humor a přiměřeným sebevědomím**.

2.5 Vnímání problému šikany očima protagonistů šikany

Vnímání (též percepce) je podle Herzoga (2009, s. 54) „*bedlivé pozorování ostatních lidí, nás samých, vztahů a situací.*“ A právě díky vnímání jako jednomu z psychických procesů probíhajících v čase uskutečňovanému prostřednictvím smyslových orgánů, si jedinec uvědomuje nejen své vnitřní stavy, ale také si vytváří obraz o okolí, jenž ho obklopuje

(Nakonečný, 1997, s. 42). Naše smysly jsou v podstatě takovými „mosty“ tvořícími spojnicí mezi námi a okolním světem.

Z předešlého by se mohlo zdát, že je vnímání závislé na stavu smyslových orgánů a navlastnostech podnětů, jež na naše smysly působí. To by však znamenalo, že působil-li na (nepoškozené) smysly dvou jedinců ve stejnou chvíli stejný podnět, **měli by** tento podnět **vnímat** oba **stejně**. Jak každý jistě podvědomě cítí, zcela tomu tak není. **Každý člověk vnímá individuálně rozdílně**. Podle Hájka (2007, s. 2) je vnímání totiž založeno nejen na činnosti smyslů, ale také na **srovnání přijímaných údajů s nabytými zkušenosti**. Z důvodů **odlišných zkušeností každého jedince** bývá **realita vnímána subjektivně**. Hájek doslova uvádí (2007, s. 2), že: „*hovoříme o tzv. „sociogenním filtru“, přes který vše vnímané prochází. Sociální vnímání je základní fází meziosobního působení a velmi často to ovlivňuje interpretace (výklady) dojmů, které vznikají na základě vjemů. Do vlastního vnímání tak jsou vkládány vlastní nebo i zprostředkované společenské zkušenosti. Následkem tohoto zpracování dochází k určitému zkreslení nebo úpravě objektivně pozorovatelného jevu.*“ A právě odlišnými zkušenostmi, a tedy i jiným vnímáním šikany se její jednotliví aktéři mohou lišit.

Jak bylo zdůrazněno v kapitole 1.1, míra **subjektivity jednotlivce** ohledně **vnímání chování** agresorů může ovlivnit, zda jedinec vnímá chování druhého jedince ještě jako škádlení, nebo už jako šikanování. Velice výstižně je také subjektivita vnímání šikany dvěma hlavními aktéry šikanování zdůrazněna např. ve Školním programu proti šikanování MŠJ jedné základní školy: „*Není tak důležité, jak se závažnost situace jeví nám – děti mají svůj svět. Rozhodující pro posouzení, zda jde o šikanu, je subjektivní vnímání agresora a oběti, tedy na jedné straně prospěch a potěšení, na druhé rostoucí utrpení.*“ (Základní škola Josefa Bublíka, 2007, s. 3)

V tuto chvíli však pomineme subjektivitu vnímání každého jedince a zaměříme se obecně na vnímání tohoto problému jednotlivými protagonisty šikanování. Skupina je podle Koláře (2005, s. 33) téměř vždy složena ze silnějších a slabších jedinců, v našem případě **agresorů** a **obětí**, mezi kterými vzniká oboustranný vztah, který je charakteristický asymetrií a nesvobodou.

Převahu ve vztahu má podle Koláře **agresor** (2005, s. 33 a 80). Ten prostřednictvím šikany skrývá svůj strach a zároveň využívá strachu oběti, který v ní úmyslně vyvolává. Svou

převahou a mocí je opojen, cítí svou nadřazenost a touží získávat stále větší kontrolu nad obětí, aby mohl pocítit moc absolutní. Až zarážející se podle autora jeví skutečnost, že **agresori** většinou **netrpí vědomými pocity viny**, netrápí je, že druhým ublížili, a případné nápravné opatření v podobě trestu vnímají jako křivdu. Tito jedinci si totiž mnohdy ani neuvědomují nemorálnost svého jednání (Kolář, 1997, s. 48). V případě, že si ji uvědomí, vždy pro ni najdou vhodné vysvětlení – z počátku vše připisují snaze vyvolat legraci, později své jednání racionalizující, když se např. odvolávají na provokaci oběti nebo do ní dokonce své agresivní chování projektují takovým způsobem, že na ni svalují vinu a obviňují ji z týrání (Školní program proti šikanování MIŠ, Základní škola Josefa Bublíka, 2007, s. 3).

Vnímání jakožto jedna z kognitivních funkcí je jednou ze složek emoční inteligence⁹ a je mj. také ovlivňováno **emočními stavy jedince**. Z tohoto důvodu je velice důležité včasné podnícení emocionálního rozvoje dítěte. Ze zkušeností učitelů základních škol vyplývá, že všechny děti bohužel v rodinném prostředí nemají pro tento rozvoj dostatek příležitostí. Důsledkem pak je neochota konstruktivního jednání při řešení konfliktů mezi spolužáky, zvýšená tendence zesměšňovat druhé, nepochopení a neschopnost projevit soucit se slabšími jedinci, přičemž samostatnou kapitolou jsou pak právě **projevy šikany nebo agresivního chování** (Stuchlíková, 2005, s. 12-25, 53).

Nejslabší ve skupině se pak stávají **oběťmi šikany**, které naopak od agresorů nedovedou svůj strach skrývat. Kvůli trvalému emočnímu tlaku, kterému je oběť šikany vystavena, je narušován osobnostní vývoj dítěte. Jedinec trpí poruchou sebehodnocení a narušeným sebepojetím, nejistotou a strachem, ztrácí vlastní vůli. Zatímco s fyzickými zraněními je možné, aby se šikanovaný poměrně rychle vyrovnal, rány na duši bývají většinou hluboké a každá větší zátěž může tyto i na první již zahojené rány opětovně otvírat. Postupně se hroutí obranné mechanismy organismu, převažuje depresivní ladění, které může být v krajních případech doprovázené myšlenkami na sebevraždu (Kolář, 2005, s. 101-104). Podle Čírtkové a Vitoušové (2007, s. 15-16) se na obětech trestných činů totiž může projevovat emocionální újma, kterou psychologové označují jako „neviditelné rány“. Oběť pozbývá pocit důvěry nejen v sebe sama, ale i ve svém okolí.

---

⁹ *Emoční inteligence se vztahuje ke schopnosti rozpoznávat významy vlastních emocí a emocí druhých lidí a využívat toho při usuzování a řešení problémů. Emoční inteligence je obsažena v kapacitě vnímat emoce, přijímat vlastní pocity, rozumět informacím, které tyto emoce nesou a emoce řídit* (STUHLÍKOVÁ, 2005, s. 12).

Paradoxem pak podle Koláře je (2005, s. 33-34, 80), že oběti začínají být na „původcích všeho zla“, tedy na agresorech, závislé. V krajní formě závislosti se pak oběť s agresorem identifikuje, šikanujícího obdivuje a dokonce považuje za přítele. Tato závislost je ovšem oboustranná! Také agresor stále více potřebuje svou oběť, díky které může ovládat svůj vlastní strach. To mu přináší nejen pocit slasti, ale také pocit moci. Mezi obětí a agresorem tedy vzniká **oboustranný, asymetrický vztah**, v němž oba potřebují toho druhého. Uvědomění si tohoto vztahu, a tedy i možnosti jisté míry spolupráce, je pak důležité zejména při vyšetřování, kdy se jako nevhodná jeví jejich přímá konfrontace.

Přihlížení prochází podobnými fázemi jako šikana. Příslušníci přihlížející skupiny šikaně nejdříve pouze nesouhlasně avšak, jelikož jsou paralyzováni strachem, pasivně přihlíží (na šikanu neupozorňují)¹⁰, oběti se nezastanou a útočníkům se nedokážou nepostavit, později násilí na obětech tolerují. V poslední fázi se šikany mohou aktivně účastnit. Míra občanské statečnosti jedinců této skupiny je nedostatečná nebo postupně degradovaná. Zejména v pokročilejších stádiích šikany se projevují s ohledem na vlastní prospěch. Není-li proti symptomům šikanujícího chování zakročeno ze strany dospělých, dostává tato skupina signál, který jí naznačuje, že agresivní chování má považovat v podstatě za normální. (Vágnerová, 2009, s. 88-89)

Závěrem jmenovitě upozorníme na faktory výrazně determinující vnímání problému šikany a hodnocení celé situace jejími protagonisty, a to na **faktor času a četnost opakování šikanování**. Potlačuje-li agresor dlouhodobě případný pocit viny, může tento stav paradoxně vyústit v další šikanování oběti, které připisuje vinu za tíhu vlastního svědomí. Oběť se zase postupem času smiřuje a ztotožňuje s rolí obětního beránka. U dlouhodobých svědků šikany dochází k otupění soucitu, k již zmíněné toleranci šikany nebo dokonce k účasti na šikaně (Altman, 2006). Týdny či měsíce trvající zkušenost se šikanou a strach podle Říčana a Janošové (2010, s. 64) totiž může zcela změnit mentalitu třídy.

---

¹⁰ Říčan a Janošová (2010, s. 64) upozorňují: „*Trýznění lidské bytosti je zároveň atraktivní podívanou, jak dobře víme podle obliby mediálního násilí.*“

3 Možnosti prevence šikany a zásah proti šikaně

„Šikana je jako granát, jehož střepiny létají do všech stran. Poškozuje oběti a jejich rodiny, učitele, školu, přihlížející, agresora i oběť.“ Jak je z citace (Fieldová, 2009, s. 72) zřejmé, šikana má negativní dopad nejen na její hlavní protagonisty, ale také na mnoho různých lidí a okolí jako takové.

3.1 Negativní dopady šikanování

Nebezpečí šikany jako jednoho ze sociálně patologických jevů tkví v jeho negativních dopadech, přičemž jsou primárně negativně determinováni zejména její hlavní protagonisté (agresori, oběti i přihlížející skupina), a to jak psychicky, fyzicky, tak sociálně.

Zjistí-li **útočníci**, že se jim šikana a použití násilí vyplácí, používají podle Hudecové (2007, s. 57) obdobné strategie i v dospělosti a v takových situacích, v nichž chtějí za pomoci agrese dosáhnout převahy. Agresori odmítají nést zodpovědnost za své činy, nejsou schopni mít soucit s oběťmi, neumí kontrolovat sebe samé, své problémy řeší impulzivně či nejsou schopni odhadnout důsledky svého chování. Lovasová (2006, s. 15) rozlišuje dopady šikany podle toho, zda se jedná o děti nebo dospělé. Šikanujícím dětem se často zhoršuje prospěch, bývají členy pochybných part a nedokáží využívat potenciál svých schopností. Dospělí pak mívají problémy se zákonem, bývají pachateli trestných činů, matky mívají sklon ke krutému zacházení se svými potomky. Jejich deficit mravního i duševního vývoje se neustále prohlubuje.

U **obětí** se lze podle Hudecové (2007, s. 56-57) v důsledku šikanování setkat ještě s více problémy než u útočníků. Jako příklad uvádí deprese a úzkostné stavy, nepozornost při vyučování, nízkou schopnost koncentrace, psychosomatické poruchy a nemoci (např. bolesti břicha, hlavy, poruchy spánku), záškoláctví, pocity méněcennosti, pochyby o sobě samém a v krajních případech dokonce pokusy o sebevraždu. Lovasová (2006, s. 15) navíc za psychické následky u oběti považuje frustraci sociálních potřeb, sníženou schopnost navazování a udržování vztahů, špatný vztah ke škole, stálé napětí, špatnou náladu a smutek. Stresové hormony zaplavující tělo zvedají krevní tlak a zvyšují riziko kardiovaskulárních nemocí. Autorka mluví nejen o pokusu o sebevraždu, ale v horších případech o sebevraždě dokonalé. Pro jedince vystavené dlouhodobé šikaně bývá typická rezignace na získání lepší společenské pozice a tendence k „outsiderství“ v každé skupině, tedy i v „nešikanující skupině“.

Následky lze pozorovat nejen u agresorů a obětí, ale také u **dětí, jež šikaně přihlížejí**. Rizikem je podle Lovasové (2006, s. 15) zejména „*ztráta iluzí o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí*.“ Jejich zkušenost s nečinností okolí ve smyslu nezakročení proti překračování mravních i zákonných norem jim může, jak již bylo v předcházející kapitole, „velet“ k obdobnému přístupu. Jejich mravní a morální postoje jsou deformovány, čímž je zprostředkovaně **narušována celá společnost a její systém**.

Jak je z výše uvedeného zřejmé, rizika jsou značná. Nedojde-li k odhalení a vymýcení šikany již v počátečních stádiích, stává se boj s tímto negativním fenoménem stále složitější. Škola by si měla uvědomit, jak rozkladný vliv má šikana nejen na žáky, jejich rodiče, morálku, docházku, zájem o školní život, ale i na personál a celou místní komunitu, a proto by měla s tímto neblahým fenoménem cíleně a systematicky bojovat (Fieldová, 2009, s. 125).

Podle Bendla (2003, s. 66) existuje široká škála preventivních opatření a opatření řešících šikanování, která se liší:

- **záběrem** – např. jednotlivé nesystémové rady nebo komplexní intervenční programy, opatření v rámci třídy nebo celé školy, příp. obce a
- **principy**, na nichž jsou založeny.

Následující podkapitoly si z této široké škály vybírají a nastiňují základní opatření a metody vedoucí k předcházení vzniku šikany a účinnému zásahu proti šikaně.

3.2 Prevence šikany

Pojmem prevence Kolář (2005, s. 197) rozumí nejen předcházení šikanování, ale také řešení šikanování ve všech jeho stádiích. Jejím cílem je vytvořit komplexní ochranu dětí a mladistvých před trýzněním ze strany spolužáků. Podrobněji cíl prevence popisuje Hudecová (2007, s. 57), podle které je úkolem prevence rozpoznání příznaků osobních nebo sociálních problémů dětí a mládeže, podporování rozvoje pozitivních vztahů mezi nimi, usměrňování chování dětí takovým způsobem, aby dokázaly zvládat své emoce a řešit konflikty, a vedení žáků k osobní zodpovědnosti za svá rozhodnutí.

Odborná literatura je ve shodě, že budování preventivních opatření zamezujících vzniku šikanování je nezbytné. Prevence a řešení šikany je ve vyspělých státech, jak uvádí Lovasová (2006, s. 18-19), předmětem výzkumů psychologů a speciálních pedagogů. Na základě studie zaměřující se na preventivní opatření šikany ve školách v USA shledává jako nejefektivnější způsob boje s šikanou **zapojení celé školy do speciálního preventivního programu**, který sestává z několika částí: celodenní konference, setkávání rodičů a učitelů, diskuze o šikanování v jednotlivých třídách, stanovení pravidel týkajících se vzájemných vztahů ve třídách a pořádání skupinových sezení za přítomnosti hlavních aktérů šikany.

Jak bylo zdůrazněno, šikana je záležitostí celého kolektivu. Rodinné zázemí a výchova do značné míry determinují postoj žáků k tomuto negativnímu fenoménu, a proto je nezbytné po dětech již v nízkém věku vyžadovat dodržování vštěpovaných společenských a morálních norem. K dalším preventivním možnostem podle Pötheho (1999), patří (převzato z Lovasová, 2006, s. 19):

- *vytvoření atmosféry otevřenosti a vzájemné solidarity;*
- *stanovení jasných pravidel chování v kolektivu;*
- *stanovení postupů v případech násilí mezi dětmi;*
- *pravidelné diskuze na téma tělesné, etnické či kulturní odlišnosti;*
- *vzdělávání v oblasti lidských práv;*
- *cílené sledování přímých a nepřímých známek šikany.*

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) ukládá vytvořit školní řád, v němž musí být obsaženy body ošetřující sociálně patologické jevy, tedy i šikanu.

Za zásadní opatření zabývající se šikanou ve školách, které je v podstatě jakýmsi „vodítkem“ pro školy a školská zařízení v boji proti šikanování, lze ovšem označit již v úvodní kapitole zmíněný **Metodický pokyn ministra školství k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení**, který poprvé nabyl účinnosti 01. 01. 2001 (v aktuálním znění č.j. 24 246/2008-6). MŠMT ČR jako instituce zaštiťující tento materiál vychází z faktu, že se šikana v počátečních fázích vyskytuje téměř na každé škole, a proto považuje za nutnost věnovat tomuto neblahému fenoménu zvláštní

pozornost. Pedagogičtí pracovníci jsou v rámci 11-ti článků¹¹ a 5-ti příloh¹² nejen upozorňováni na závažnost šikanování ve školách, ale zároveň jim jsou poskytnuty základní informace týkající se postupů v prevenci a při odhalování a řešení šikanování. Podle čl. 4 odst. 1 zmíněného metodického pokynu: „*Základem prevence šikanování a násilí na školách je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky (a mezi žáky a učiteli). Školy a školská zařízení při efektivní realizaci prevence šikanování usilují o vytváření bezpečného prostředí a za tím účelem:*

- *podporují solidaritu a toleranci,*
- *podporují vědomí sounáležitosti*
- *posilují a vytváří podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy*
- *uplatňují spolupráci mezi dětmi a rozvíjí jejich vzájemný respekt*
- *rozvíjí jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.“*

Za aktivity školy v oblasti prevence odpovídají ředitelé škol a školských zařízení, přičemž jejich preventivní strategie (nutnost vybudovat **Minimální preventivní program školy**) má být vystavena na základě **Metodického pokynu k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních** č. j. 20 006/2007-51. Ředitelé jsou dle tohoto metodického pokynu povinni zajistit:

- vzdělávání pedagogických i nepedagogických pracovníků v rámci akreditovaných kurzů věnujících se problematice šikanování,
- v prostorách s vysokou pravděpodobností výskytu šikany dohled nad žáky zabezpečený pedagogickými pracovníky, a to před vyučováním, o přestávkách, v době mezi dopoledním a odpoledním vyučováním, případně při přecházení žáků mezi budovami školy, do jídelny a do školní družiny,
- obeznámení všech žáků i pedagogických pracovníků s negativními dopady šikanování a upozornění na nebezpečí podceňování počátečních projevů šikanování,
- doplňování školní knihovny literaturou zabývající se touto problematikou.

---

¹¹ V rámci **článků** jsou pedagogičtí pracovníci seznámeni se základní charakteristikou šikany, s projevy šikany, s odpovědností školy i sebe jako pedagogických pracovníků, se základními preventivními opatřeními škol a školských zařízení, s programem proti šikanování, s postupy při řešení šikanování a s výchovnými opatřeními. Pedagogové se dozvědí, jak spolupracovat s rodiči a se specializovanými institucemi. V neposlední řadě tento dokument popisuje postup v případech selhání školy v řešení šikany.

¹² V rámci **příloh** jsou uvedeny příklady nepřímých a přímých znaků šikanování, příklady šikanování a stádia šikanování, navíc je doporučena odborná literatura z oblasti školního šikanování a uvedena ukázka informačního letáku pro žáky ZŠ a pro studenty SŠ.

Součástí výše zmíněného Minimálního preventivního programu je povinně **Program proti šikanování** (každá škola si vytváří vlastní program), jehož cílem je zajistit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující klima. Tvorbou programu, která probíhá standardně pod taktovkou **školního metodika prevence** dle potřeb spolupracujícího s metodikem prevence v pedagogicko-psychologické poradně, a realizací se zabývají všichni pedagogičtí pracovníci školy. Odpovědnost za jeho provedení a hodnocení nese ředitel. Stěžejní částí programu je **krizový plán**, který má za úkol eliminovat nebo minimalizovat důsledky šikanování (např. stanovení kompetencí jednotlivých osob, specifických postupů a způsobů řešení šikanování, rozpracování dvou typů scénářů – řešení šikany vlastními silami, řešení šikany za pomoci specializovaných institucí a policie).

Náplň práce školního metodika prevence jako jednoho nejvýznamnějšího článku v boji proti šikaně určuje Vyhláška 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Ředitel ZŠ, SŠ a VOŠ podle § 7, odst. 1 zmíněné vyhlášky: „*zabezpečuje poskytování poradenských služeb ve škole zpravidla výchovným poradcem a školním metodikem prevence, kteří spolupracují zejména s třídními učiteli, učiteli výchov, případně s dalšími pedagogickými pracovníky školy. Poskytování poradenských služeb ve škole může být zajišťováno i školním psychologem nebo školním speciálním pedagogem.*“ V příloze č. 3 vyhlášky 72/2005 Sb. jsou navíc jmenovitě stanoveny standardní činnosti nejen metodiků školní prevence (blíže viz příloha C), ale také výchovných poradců, školních psychologů a speciálních psychologů.

Nad rolí metodiků prevence sociálně patologických jevů na škole a jejich prací se zamýšlí Štěrbová (2008, s. 6). Jak uvádí, ve školních řádech bývá nejčastěji uvedeno následující: „*Školní metodik prevence zajišťuje spolupráci s rodiči v oblasti prevence, informuje je o preventivním programu školy a dalších aktivitách. Spolupracuje na základě pověření ředitele školy s dalšími institucemi na sociálně právní ochranu dětí a mládeže.*“

Jak je z uvedeného zřejmé, škála činností školních metodiků prevence (metodické a koordinační činnosti, informační činnosti a poradenské činnosti) je široká a velice zodpovědná. Skutečnost ovšem vždy neodpovídá platné legislativně. Na základě metodických materiálů by měl být hlavním koordinátorem prevence i intervence (zásah po zjištění šikany) právě metodik. Hlavní závěry Rychlého šetření 1/2007 uveřejněné na stránkách ÚIV ovšem uvádějí, že metodik má na starosti prevenci zhruba na polovině všech dotazovaných škol, přibližně ve 30 % škol pak plní intervenční funkci. Za **problém**

lze tak označit pasivitu školních metodiků prevence. Kolář komentující v článku UN výsledky šetření (2007, s. 20-21) „kámen úrazu“ spatřuje zejména ve skutečnosti, že metodici bývají jmenováni pouze formálně. Vedle své hlavní činnosti pak na činnost školního metodika nemají dostatek času a prostoru. Pilařová (2007, s. 20-21) dodává: *„Školní metodik prevence musí být ze zákona na každé škole. Ovšem ředitelé škol, aby si tuto věc ulehčili, mnohde přidružili funkci metodika k práci výchovného poradce. Původní záměr ministerstva školství však takový nebyl – metodik, poradce i třídní učitel byli v oblasti sociálně patologických jevů zamýšleni jako tři samostatné osoby.“*

Hudecová (2007, s. 58) prevenci šikany rozděluje na prevenci primární a sekundární. Zatímco v **primární prevenci** jde o vytváření optimálních podmínek pro zdravý vývoj dětí, zavádění opatření, která by dokázala redukovat příčiny poruch psychosociálního vývoje, a o činnosti zaměřené na včasnou intervenci proti vznikajícím problémům dětí, **sekundární prevence** se věnuje práci s dětmi, které „trpí“ poruchami chování a psychosociálního vývoje. V rámci této prevence se cíleně pracuje s jedinci s násilnými sklony, s cílem tyto nedostatky eliminovat a zabránit upevňování tohoto chování.

Podobně preventivní opatření dělí i Skopalová (2007, s. 72) – tzv. „idealistická“ klasifikace. Kromě primární a sekundární prevence definuje navíc **prevenci terciární**, při níž jsou u jednotlivců trpících závažnými problémy používány terapeutické metody. Součástí je také resocializace nejproblematičtějších žáků. Autorka, která se preventivními opatřeními zabývá i z jiných úhlů pohledu, dále rozlišuje např. opatření orientovaná na kontext (zaměření na sociální pružnost školy a její strukturně-organizační rámcové podmínky) a opatření orientovaná na osobu, popř. na žáky (působení na změny chování žáků), nebo na opatření v makrovině (pomoc postihující celou školní strukturu), v mesorovině (opatření zaměřující se na třídu) a v mikrovině (zaměření na jedince). Zajímavá jsou také opatření zařazená Skopalovou do tabulkového systému, která přehledně představují další možnosti obrany proti šikaně. Příklad do tabulky uspořádaných preventivních opatření viz blíže příloha D.

Kolář jako přední odborník věnující se této problematice je přesto na základě svých zkušeností a experimentů ze zahraničí přesvědčen, že je možné epidemii šikanování zastavit. Řešení, jak škola může své žáky nejlépe chránit před šikanou, shrnul ve Školním programu proti šikanování (2003) do jedné věty: *„Cestou k zastavení epidemie násilí mezi žáky je vytvoření příznivého sociálního klimatu a vybudování speciálního programu proti*

šikanování.“ Tabulka 2 znázorňuje model komplexní pomoci zaměřující se na přístupné roviny příčin a podmínek, který je rozdělen do sedmi vrstev.

Tabulka 2: Schéma prevence školních šikan

1	Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
2	Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
3	Odborné služby rezortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavy apod., jejichž úkolem je řešit pokročilé šikany a vůbec poskytnout servis v oblasti prevence šikanování.
4	Spolupráce škol s odborníky z jiných rezortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry (zejména při brutálních a kriminálních šikanách).
5	Pomoc a podpora krajských úřadů a ministerstva školám při vytváření prevence šikanování.
6	Kontrola připravenosti škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním.
7	Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování apod.

Zdroj: KOLÁŘ, M. Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve škole. Praha: Portál, 2005, s. 198.

3.3 Zásah proti šikaně

Šikana bývá odborníky připodobněna k nemoci. A stejně jako je léčen mor či jiná vážná nemoc, by měla být „léčena“ i šikana. Nelze nalézt jedinou pilulku, která rychle a jednoduše vyléčí tuto rychle šířící se epidemii. Je nezbytné hledat samotnou zárodečnou buňku problému, přičemž do léčení protagonistů musí být zapojena nejen škola, ale také rodina.

Podle Koláře (2005, s. 108-109) existují dva hlavní důvody vedoucí k vyšetřování šikanování, a to **přímo alarmující signály** a **nepřímo alarmující signály**. V praxi dochází k vyšetřování většinou na základě nahodilého alarmu (např. informace od rodiče o podezření na šikanování nebo žádost o její vyšetření, anonymní dopisy oběti nebo jeho kamaráda, přistižení při šikanování), přičemž nutno zdůraznit, že nepřímé signály, které jsou méně zjevné, pozornosti pedagogů často unikají. Je nezbytné, aby všechny tyto signály bral pedagog vážně a svému žákovi dokázal poskytnout „první pomoc“.

Schematický postup v situacích, kdy pedagog odhalí počáteční stádium šikany (agresoři ještě nevnutili násilí ostatním) vypadá následovně (Kolář, 2001, s. 110-158):

1. Odhad závažnosti onemocnění – odhad stádia onemocnění skupiny a rozpoznání jednoho z jeho dvou stupňů podle chování, spolupráce, vztahů, celkové atmosféry ve třídě, závažnosti a četnosti agresivních projevů, doby trvání šikanování a podle počtu obětí a agresorů:

- a) počáteční onemocnění – první až třetí stupeň šikanování,
- b) pokročilé onemocnění – čtvrtý a pátý stupeň šikanování.

2. Vyšetřování (tzv. „pětikroková“ strategie první pomoci)

- a) rozhovor s informátory a oběťmi,
- b) nalezení vhodných svědků,
- c) individuální/konfrontační rozhovory se svědky (nikdy konfrontace obětí a agresorů),
- d) zajištění ochrany obětí,
- e) rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

3. Náprava – pro první pomoc lze použít:

- a) Metodu vnějšího tlaku zahrnující tři na sebe navazující součásti:
  - 1) individuální nebo komisionální pohovor,
  - 2) oznámení o potrestání agresorů před celou třídou,
  - 3) zajištění ochrany obětí.
- b) Metodu usmíření – vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory (domluva a usmíření mezi aktéry šikanování), která probíhá následovně:
  - 1) diagnostika vnějšího obrazu a odhad vnitřního vývoje šikanování,
  - 2) rozhovor s obětí,
  - 3) rozhovor s agresory,
  - 4) společné setkání a hledání nápravy.

4. Rozhovor s rodiči obětí

5. Práce s celou třídou

Pokročilá stádia šikany vyžadují vysoce odborné postupy a měla by být řešena specialisty na problematiku školního násilí a šikanování ve spolupráci se školou a dalšími institucemi a orgány, zejména pak s pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče, orgánem sociálně právní ochrany dítěte a Policií ČR. Postup pro pedagogické

pracovníky při odhalení pokročilého šikanování s neobvyklou formou (např. při třídním lynčování) je popsán v čl. 6 odst. 3 aktuálního znění Metodického pokynu ministra školství k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení následovně:

- 1. Překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední záchrana oběti.**
- 2. Domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postupu vyšetřování.**
- 3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.**
- 4. Pokračující pomoc a podpora oběti.**
- 5. Nahlášení policii.**
- 6. Vlastní vyšetřování.**

Jak uvádí Lovasová (2006, s. 16): „*Otázka řešení šikany je komplikovaná a dlouhodobá.*“ Zasáhnout a pokusit se o nápravu šikany by měla usilovat nejen rodina, ale také škola jakožto prostředí, kde dochází k šikaně nejčastěji. Základem by měla být **teoretická příprava** pedagogických pracovníků jak v rovině rozpoznání příznaků šikanování (učitel musí být všímavý, sledovat dění ve třídě, vztahy mezi žáky, stupeň jejich spolupráce nebo rivalryity), tak v rovině jeho řešení. Odhalí-li pedagog šikanu, nesmí se nechat zdolat strachem z případného rozruchu, negativních reakcí rodičů nebo medializace, a šikanu přehlížet. Naopak musí zaujmout jasný a nekompromisní postoj k danému problému, dát najevo svůj nesouhlas před celou třídou, začít jednat s rodiči obětí i agresorů a usilovat o důslednou nápravu. Bendl (2003, s. 78) navíc upozorňuje, že zásadním předpokladem úspěšného boje proti šikanování je **připuštění si možnosti vzniku a existence šikany** na škole a pečlivé vedení záznamů o všech případech šikanování. Z širšího hlediska by měla být součástí nejen výše zmíněná odborná erudovanost učitelů, ale také osvěta pro aktéry šikany a další osoby mající co dočinění se šikanou ve škole (ředitelé škol, učitelé, vychovatelé, výchovní poradci, školní metodici prevence, školní inspektoři a **všichni žáci**), a to formou samostudia, odborných seminářů nebo přednášek.

Říčanová (1995, s. 54-70) koncepce zásahu proti šikaně zdůrazňuje **odlišnost úlohy školy a rodiny**. Škola by v případě výskytu šikany na své půdě měla bez odkladu jednat, přičemž je nejdůležitější zajistit ochranu oběti a s útočníky provést individuální pohovor zahrnující i hrozby sankcí. Na existenci šikany na škole, včetně případných postihů by měla být upozorněna nejen třída, v níž se šikana vyskytla, ale všichni žáci školy. Rodina by měla být informována prostřednictvím třídního učitele, oznámení závažnějších případů je v kompetenci ředitele školy. Postoje rodičů k šikaně i jejímu řešení se liší zejména v závislosti na tom, zda se jedná o rodiče oběti nebo útočníka. Zatímco rodiče oběti jsou

zpravidla vždy ochotni se školou spolupracovat, rodiče agresora v převážné většině případů obvinění dítěte ze šikanování nevěří. Po doložení důkazů se rodiče dělí přibližně na poloviny, z nichž jedna je spolupráce na řešení ochotná, druhá obvinění i nadále odmítá.

Pražák (2003, s. 26-27) představuje jako jeden ze způsobů zvládání šikany v podobě **her**. Při zvládání šikany tímto způsobem jsou využívány prvky skupinové dynamiky a koheze, je aktivně pracováno např. s napětím, stresem nebo je využíván tlak ke konformitě ve skupině. Dvouhodinový blok je rozdělen do dvou částí:

- **první část** – seznamování a „rozehřívání“ s cílem formou hry zmírnit zábrany žáků a přimět je ke spontánnímu projevu (např. hra: Místo si vymění),
- **druhá část** – vytváření Ostrovů. Třída je pro práci rozdělena na 4 až 5 členné skupinky, přičemž žáci ve skupince by neměli mít příliš pevné vazby. Jejich úkolem je na papír s vyobrazením ostrova nakreslit vše, co jako jeho obyvatelé potřebují. Hodnocen je jak výsledek práce (zda ostrov působí agresivně nebo harmonicky, kolik místa je na něm „vyčleněno“ jednotlivým obyvatelům), tak způsob práce skupin (spontánně pracující žáci, žáci řídící nebo kontrolující práci).

Po dvouhodinovém bloku následuje diskuse. V poslední fázi se usiluje o potírání strachu agresorů z vyjádření pocitů ve třídě a z otevřené komunikace, o zeslabení negativních a posílení pozitivních vztahů v třídním kolektivu – např. technika Ruce (do obkreslené dlaně každého člena třídy jsou spolužáky vpisovány výhrady vůči němu – nejprve negativní, pak i pozitivní. Nakonec si žák vepíše „vlastní předsevzetí“). Někdy může být do této fáze podle zralosti kolektivu a dobrovolnosti vřazena hra Horká židle, kdy se spolužáci k žákovi na horké židli vyjadřují zcela otevřeně. Často právě v této části zvládání šikany dochází ke katarzi s následným sblížením členů třídního kolektivu.

Na závěr kapitoly dodejme, že u šikany stejně jako u jiných nemocí obecně platí, že je vhodnější šikaně předcházet (nasadit preventivní opatření) než ji léčit, tedy než ji odstraňovat. Zároveň platí, že cílená a dobře realizovaná represe může být tou nejlepší prevencí (např. Bendl, 2003, Hudecová, 2007).

4 Vnímání problému šikany u studentů gymnázií a studentů středních odborných škol

Výzkumná část bakalářské práce se konkrétně zabývá vnímáním problému šikany u žáků dvou druhů středních škol – gymnázií a středních odborných škol. V rámci výzkumu budou hledány odpovědi na spoustu otázek: Považují středoškoláci šikanu za problém? Jaký je výskyt šikany na těchto školách? Jaké pocity v žácích slovo šikana vyvolává? Jakou závažnost připisují různým projevům šikanujícího chování? Jak by se zachovali, kdyby se stali obětí šikanování? V čem vidí hlavní důvody, které vedou agresory k šikanování? Nejen na zmíněné otázky se pokusí odpovědět následující část bakalářské práce. Úmyslem však nebude pouze najít odpovědi na tyto a další otázky. Účelem je čtenáři poskytnout právě **srovnání odpovědí, resp. stanovisek, názorů nebo postojů gymnazistů a žáků střední odborné školy reagujících na dotazy týkající se šikanování.**

Hlavním cílem praktické části je za pomoci zvolené techniky **odhalit**, zda a popřípadě jaké konkrétní **rozdíly existují ve vnímání problému šikany mezi studenty** vybraného gymnázia a vybrané střední odborné školy.

4.1 Hypotézy

Na základě studia odborné knižní i časopisecké literatury a rozhovorů se zástupci ředitelů obou škol (blíže viz kapitola 4.2.2) a osobních zkušeností byly stanoveny následující hypotézy:

Hypotéza H1: výskyt šikany na vybrané střední odborné škole je vyšší než na vybraném gymnáziu.

Hypotéza H1 bude ověřena na základě vyhodnocení odpovědí respondentů na dotazníkové otázky č. 3 a č. 4.

Hypotéza H2: žáci zkoumaného gymnázia považují psychické projevy šikanujícího chování za závažnější a nebezpečnější než žáci zkoumané střední odborné školy.

Hypotéza H2 bude ověřena na základě vyhodnocení odpovědí respondentů na dotazníkové otázky č. 5 a č. 6.

Hypotéza H3: žáci budou v závislosti na druhu střední školy volit odlišné přístupy k řešení šikanování.

Hypotéza H3 bude ověřena na základě vyhodnocení odpovědí respondentů na dotazníkové otázky č. 7 a č. 8.

Hypotéza H4: alespoň o 10 procentních bodů více žáků vybrané střední odborné školy než žáků vybraného gymnázia považuje časový prostor věnovaný ve škole tématu šikana za zcela nebo spíše dostatečný.

Hypotéza H4 bude ověřena na základě vyhodnocení odpovědí respondentů na dotazníkovou otázku č. 10.

Pro verifikaci daných hypotéz bude, podobně jako u hypotézy H4, za dostačující diferencí mezi výběrovými soubory považován **rozdíl minimálně 10 procentních bodů**.

4.2 Metodologický přístup

Stanovené hypotézy byly analyzovány pomocí níže popsaného metodologického přístupu, který podrobně charakterizuje podmínky, v rámci nichž byl výzkum realizován.

4.2.1 Příprava a realizace dotazníkového šetření

Vzhledem k citlivosti tématu šikana, k cíli empirické části bakalářské práce i k plánovanému počtu respondentů byla zvolena explorativní metoda výzkumu, konkrétně technika dotazníku. Písemný **dotazník** s názvem: „**Šikanování, aneb když silnější ubližují slabším**“¹³ vytvořila autorka na základě studia odborné literatury a inspirace z podobně zaměřených dotazníků uveřejněných v rámci obdobných šetření. Dotazník byl zkonstruován tak, aby bylo možné odhalit případné rozdíly ve vnímání šikany mezi žáky vybraného gymnázia a vybrané střední odborné školy a verifikovat stanovené hypotézy. Dotazník, jehož vyplnění trvá v průměru 8 až 10 minut, je možné rozdělit do tří částí:

I) Úvodní část obsahuje základní instrukce o vyplňování a zpracování dotazníku, včetně ujištění, že se jedná o anonymní dotazník, jenž slouží výhradně k výzkumu v rámci

---

¹³ Kompletní znění dotazníku viz příloha E.

bakalářské práce a který tedy nebude v žádném případě k dispozici učitelům, rodičům ani dalším třetím osobám.

II) Hlavní část je zaměřena na stanoviska, názory a postoje žáků k problematice šikanování. V rámci hlavní části dotazníku byly položeny následující typy otázek:

- ✓ **Výběrové otázky**, u nichž respondenti měli možnost výběru jedné odpovědi z nabízených alternativ (otázky č. 1, č. 5, č. 6, č. 8 a č. 10).
- ✓ **Výčtové otázky**, u nichž žáci měli nabídnutou možnost výběru několika nabízených alternativ zároveň (otázky č. 2, č. 3, č. 4, č. 7, č. 9 a č. 11).
- ✓ **Škálové otázky** jakožto vhodný nástroj pro vyjádření závažnosti u stanovených projevů chování, které respondenti považují za šikanu (otázka č. 5).

Čtyři otázky (otázky č. 1, č. 3, č. 6 a č. 10) byly položeny jako uzavřené otázky. Zbývající otázky byly, z důvodu snahy umožnit co nejpřesnější vystižení názorů a postojů respondentů k dané problematice, koncipovány jako otázky polouzavřené. Respondentům tedy byla za podmínky upřesnění odpovědi (*uved'te jaký, jaká, jiné, kde, jak apod.*) nabídnuta možnost doplnit odpověď vlastní (*jiny, jiná, jiné, jinde, jinak apod.*).

III) Závěrečná část, jejímž cílem bylo segmentovat respondenty nejen podle druhu střední školy, ale také podle pohlaví, věku, ročníku a pobytu na internátu.

Se záměrem zpřesnit výzkumnou strategii a odhalit případné nesrozumitelné či nevhodně formulované otázky proběhl před vlastním dotazníkovým šetřením na vzorku deseti středoškoláků (6 dívek, 4 chlapci) **předvýzkum**.¹⁴ Na základě vyhodnocení odpovědí respondentů nebyly odhaleny větší nedostatky, a proto po drobných korekcích mohlo dojít k samotné realizaci výzkumu.

Jako termín **realizace dotazníkového šetření** bylo z důvodu zařazení mj. také žáků prvních ročníků do výběrových souborů zvoleno **2. pololetí školního roku 2010/2011** (konkrétně od 23. 03. 2011 do 18. 04. 2011). Žáci tak během prvního a části druhého pololetí „získali čas na adaptaci“ v novém školním prostředí a v novém třídním kolektivu. Na základě osobní schůzky se zástupci ředitelů obou škol, v rámci níž byl realizován také krátký strukturovaný rozhovor¹⁵, byla domluvena spolupráce při realizaci výzkumu. Distribuce dotazníků byla zajištěna vyučujícími vybraných předmětů, kteří byli autorkou

¹⁴ Místo a termín realizace předvýzkumu: Lepařovo gymnázium Jičín, od 21. 02. do 23. 02. 2011.

¹⁵ Krátké shrnutí obou rozhovorů viz kapitola 4.2.2.

obeznamení s organizačními pokyny. Při zpětném shromažďování dotazníků všichni učitelé autorku ujistili, že vyplňování probíhalo dle instrukcí a bez komplikací.

Následné **zpracování a vyhodnocení dotazníků** probíhalo následovně:

1. Rozdělení dotazníků podle segmentačních kritérií (druh střední školy, ročník, pohlaví).
2. Zpracování údajů získaných z dotazníků – sečtení odpovědí respondentů na otázky v dotazníku podle různých kritérií.
3. Zadání sečtených dat do speciálního PC programu.
4. Třídění dat (skutečné hodnoty, relativní hodnoty, průměrné hodnoty).
5. Vlastní zpracování dat (statistická analýza).
6. Interpretace poznatků.

Než přistoupíme k samotnému seznámení s výsledky výzkumu a k jejich interpretaci, je nutné blíže charakterizovat výběrové soubory.

4.2.2 Popis výběrových souborů

Vzhledem ke svým možnostem jsem se rozhodla pro **nepravděpodobnostní** (nenáhodný, záměrný) **výběr**. Dotazník vyplňovali žáci a žákyně (dále jen žáci) vybraných středních škol. S cílem zajistit srovnatelnost vzorků se respondenty stali žáci čtyřletého ročníku na Gymnáziu Ivana Olbrachta v Semilech a žáci čtyřletého studijního oboru Cestovní ruch na Střední škole Lomnice nad Popelkou, tedy žáci středních škol nacházejících se v rámci jednoho okresu. Průzkumu se zúčastnili všichni, kteří byli v době sběru dat přítomni na vybrané vyučovací hodině, čímž bylo dosaženo 100% návratnosti dotazníků. Cíleně byly vybrány takové předměty, do nichž téma šikany rámcově zapadá – konkrétně se jednalo o předmět Základy společenských věd na gymnáziu a o předmět Občanská nauka na SOŠ.

Gymnázium Ivana Olbrachta v Semilech (dále jen GIO):

- ✓ všeobecný charakter studia v osmiletých a čtyřletých studijních cyklech,
- ✓ **výběrový soubor:** žáci čtyřletého denního studia,
- ✓ bez možnosti internátního ubytování,
- ✓ celkový počet respondentů: 96 (55 dívek, 41 chlapců),
- ✓ celkový počet správně vyplněných dotazníků zařazených do výzkumu: **94 (53 dotazníků od dívek, 41 dotazníků od chlapců).**

Zástupce ředitele školy Ing. Luděk Štěpnička k výskytu na jejich škole poznamenal: „Na škole jsme měli případy šikany a myslím, že i do budoucna bude tento problém stále aktuálnější.“ Podle jeho slov byla na GIO během letošního a loňského školního roku odhalena šikana mezi 14-ti letými studenty. Co se týče odhalování a řešení šikanování, pedagogický personál průběžně spolupracuje s Pedagogicko-psychologickou poradnou Semily. K prevenci šikanování je také mj. dosahováno prostřednictvím: „budování přátelského klimatu školy, seznamování žáků s problémem šikany (např. v hodinách, pořádání speciálně zaměřených akcí¹⁶ nebo individuální práci s jednotlivými žáky), pořádání workshopů a dalších tematicky zaměřených akcí.“

Střední škola v Lomnici nad Popelkou (dále jen SŠL):

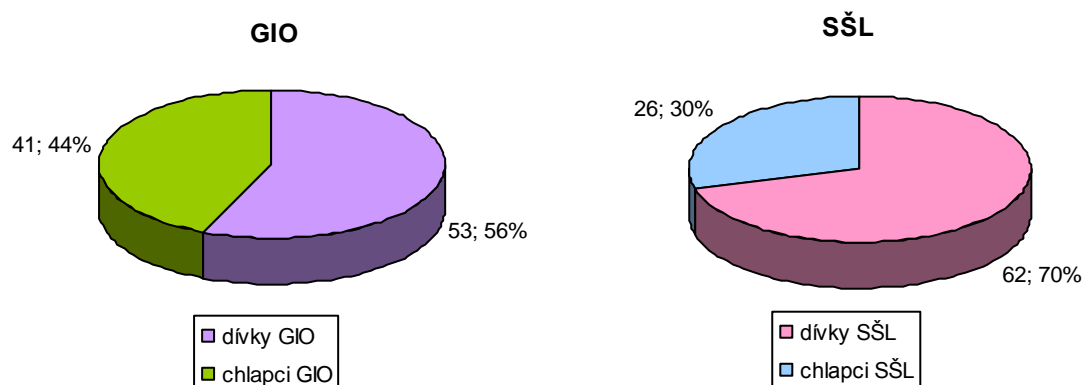
- ✓ škola sdružuje studijní i učební obory, nabídka potravinářských a jim příbuzných oborů a nabídka z oborů služeb,
- ✓ **výběrový soubor:** žáci čtyřletého denního studijního oboru Cestovní ruch,
- ✓ možnost internátního ubytování,
- ✓ celkový počet respondentů: 93 (64 dívek, 29 chlapců),
- ✓ celkový počet správně vyplněných dotazníků zařazených do výzkumu: **88 (62 dotazníků od dívek, 26 dotazníků od chlapců).**

Zástupce ředitele pro teoretické vyučování PaedDr. Pavel Pavelka je přesvědčen, že se šikana na jejich škole vyskytuje, avšak spíše v ojedinělých případech. Usuzuje tak zřejmě nejen ze své pozice výchovného poradce, ale také na základě faktu, že na jejich škole během stávajícího ani minulého školního roku nebyl pedagogickým personálem odhalen a řešen ani jediný případ šikany. Také pracovníci SŠL jsou pravidelně vzděláváni v oblasti prevence (např. prostřednictvím seminářů a přednášek zaměřených na prevenci sociálně patologických jevů), což jim mj. napomáhá v odhalování a řešení šikanování. V prevenci šikanování je podle slov zástupce kladen důraz zejména na: „práci třídního učitele a okamžité řešení podezření na nevhodné chování.“ Žáci jsou s problematikou šikany seznamováni nejen v rámci třídnických hodin a v hodinách občanské výchovy, ale také prostřednictvím speciálních přednášek (v letošním školním roce žáci absolvovali např. **přednášku na téma kyberšikana**). Vzhledem k tomu, že škola nabízí možnost internátního ubytování, škola úzce spolupracuje s tamním domovem mládeže, kdy také vychovatelé usilují o potírání nežádoucího chování žáků.

---

¹⁶ Ve školním roce 2010/201, resp. do rozhovoru se zástupcem školy (23. 03. 2010) zatím nebyla uspořádána žádná speciální akce.

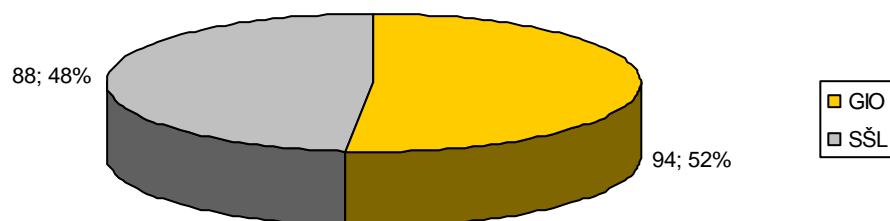

Graf 1: Podíl respondentů podle pohlaví

Zatímco na GIO je poměr mezi pohlavími vyrovnanější (56 % dívek a 44 % chlapců), na SŠL ve výběrovém souboru převažují respondentky (70 % dívek a 30 % chlapců). Jelikož by rozdílné zastoupení pohlaví ve výběrových vzorcích mohlo determinovat výsledky dotazníkového šetření, grafické vyhodnocení jednotlivých otázek dotazníku vždy naznačuje, jak odpovídali chlapci i dívky zvlášť.

Srovnáme-li výběrové soubory bez ohledu na jejich pohlaví, je z následujícího grafu 2 zřejmé, že zastoupení respondentů obou druhů středních škol se liší pouze o čtyři procentní body, resp. o 6 respondentů (ve prospěch GIO), a proto lze při dalším srovnávání obou výběrových souborů statistickou odchylku považovat za zanedbatelnou.

Graf 2: Podíl respondentů podle střední školy

¹⁷ Do výběrového souboru zařazeni pouze respondenti, kteří odevzdali správně vyplněný dotazník.

4.3 Výsledky dotazníkového šetření

V následující části bakalářské práce jsou uvedeny **grafy, tabulky¹⁸ a slovní hodnocení**, které čtenáři poskytnou přehledné vyhodnocení odpovědí žáků obou druhů středních škol na jednotlivé položky dotazníkového šetření. U většiny výběrových otázek jsou jakožto nejvhodnější způsob vyjádření procentuálního zastoupení odpovědí zvoleny koláčové grafy. U výčtových otázek byly, z důvodu nabídnutí možnosti výběru jedné nebo více odpovědí, hlavním typem grafů zvoleny grafy sloupcové nebo pruhové. Jelikož snahou autorky je poskytnout co možná nejnázornější porovnání odpovědí obou výběrových souborů, jsou u těchto typů grafů vždy v rámci jednoho obrázku pro obě skupiny respondentů kromě vyznačení absolutních číselností odpovědí podle školy a pohlaví uvedeny nad každým sloupcem, resp. u každého pruhu procentuální podíly odpovědí z celkového počtu respondentů jednotlivých druhů škol. Pro přesnost je vhodné znovu upozornit na skutečnost, že výběrové vzorky mají různé počty respondentů! Procentuální podíl proto vždy odpovídá relativnímu podílu odpovědí ze všech respondentů daného výběrového souboru (GIO = 94 respondentů, SŠL = 88 respondentů).

Vnímají žáci šikanování jako problém?

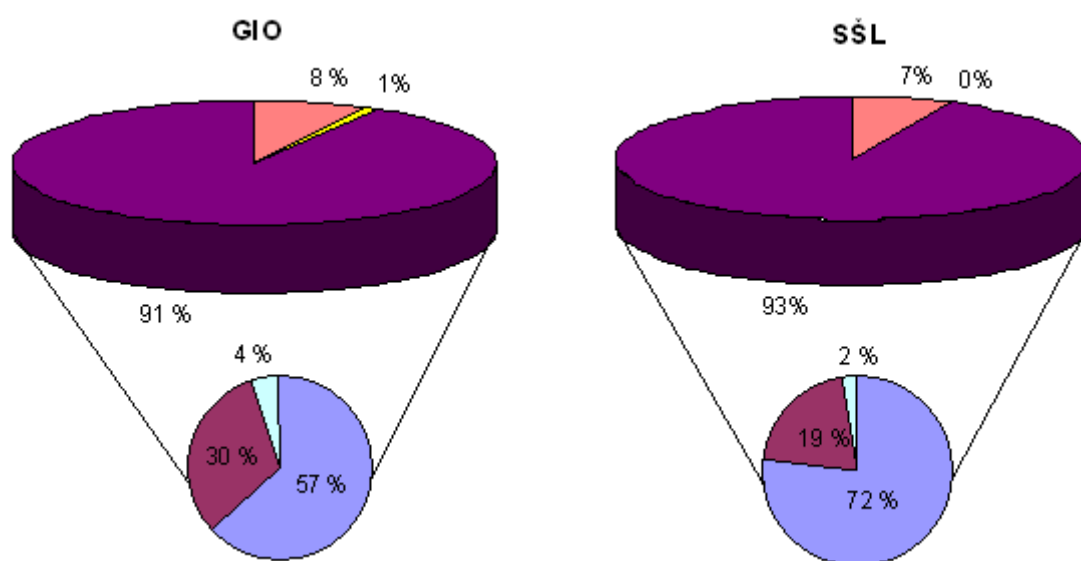
Šikanování lze bezesporu označit za jeden z negativních společenských fenoménů současnosti. Vnímají však stejně šikanu i středoškoláci, z nichž se zřejmě většina z nich s tímto druhem agresivního chování při nejmenším alespoň setkala ve svém okolí? Položka dotazníku č. 1 si kladla za cíl ujistit se, zda respondenti šikanování skutečně vnímají jako problém.

Na základě vyhodnocení odpovědí je možné konstatovat, že naprostá většina žáků (GIO = 91 %, SŠL = 93 %) šikanování jako problém skutečně vnímá.¹⁹ Ze všech respondentů pouze jediný žák gymnázia tento fenomén za problém nepovažuje. Minoritní podíl respondentů (GIO = 8 %, SŠL = 7 %) prohlašuje, že o šikanování jako o problému neuvažuje, jelikož se ho nijak nedotýká a nezajímá ho. Přehledné srovnání názorů respondentů nabízí graf 3.

---

¹⁸ Všechny grafy a tabulky v empirické části bakalářské práce (kapitola 4) byly zpracovány autorkou na základě vyhodnocení dotazníkového šetření.

¹⁹ Pro ucelenější prozkoumání první položky dotazníku jsou ve vrchní části obrázku 3 sjednoceny odpovědi: „považuji za problém, který je přeceňován“, „považuji za problém, kterému je věnována patřičná pozornost“ a „považuji za problém, který je podceňován“. Kategorie „nepovažuji za problém“ a „se mě nijak nedotýká a nezajímá mě, a proto jsem o něm takto nepřemýšlel/a“ byly ponechány samostatně.

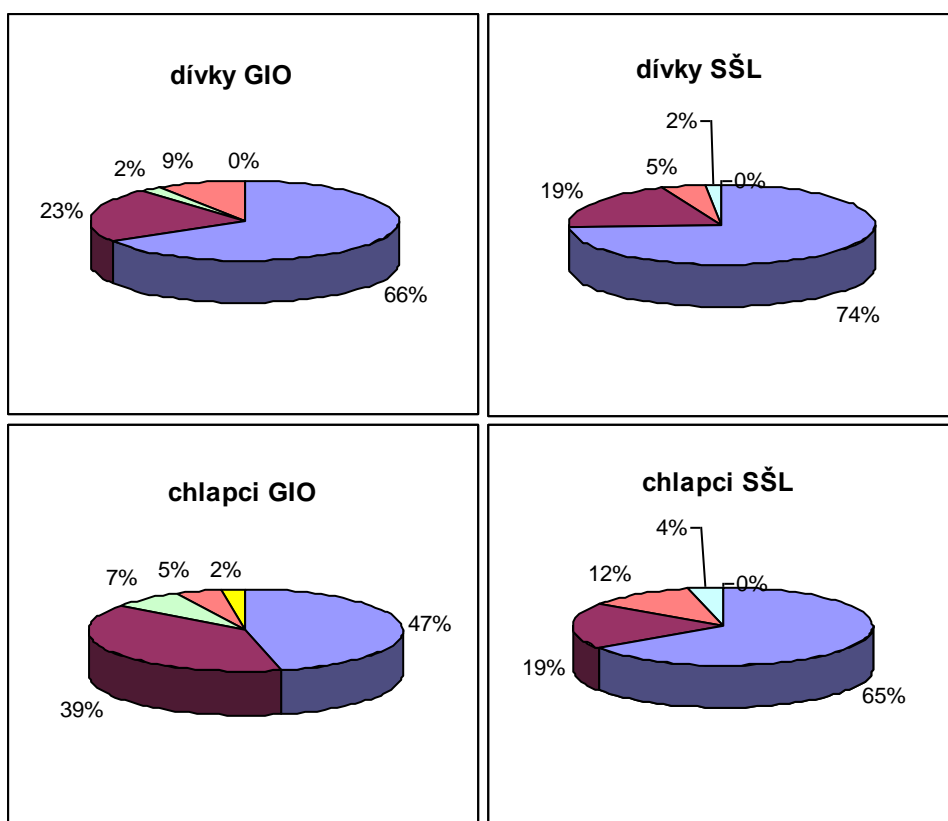
Graf 3: Problematika šikanování

- považuje za problém
- šikanování se jich nedotýká a nezajímá je (nepřemýšlí o něm)
- nepovažuje za problém
- podceňovaný problém
- problém, jemuž věnována patříčná pozornost
- přeceňovaný problém

Rozdílnost názorového spektra obou výběrových souborů spočívá zejména v pohledu na dostatečnost věnování všeobecné pozornosti tomuto fenoménu (viz spodní část grafu 3). Zatímco 72 % respondentů SŠL si myslí, že je šikana podceňovaným problémem, stejnou odpověď označilo o 15 procentních bodů respondentů GIO méně (57 %). Téměř třetina žáků gymnázia (30 %) ji považuje za problém, kterému je věnován dostatek pozornosti, což si v případě SŠL myslí necelá pětina dotázaných (19 %). Jako na přeceňovaný problém nahlíží na šikanu jen čtyři gymnazisté a dva žáci SŠL.

Na základě výše uvedených výsledků není pochyb o tom, že obě skupiny respondentů vnímají fenomén šikanování jako problematický. Lze však konstatovat, že mírně citlivější k ubližování, kdy se druhá strana nemůže nebo nedovede bránit, jsou žáci SŠL, kteří šikanu vnímají jako podceňovaný problém ve více než 70 % případů.

Velice zajímavě se jeví rovněž komparace podle střední školy a pohlaví zároveň, kterou znázorňuje následující graf 4 (legenda viz graf 3).

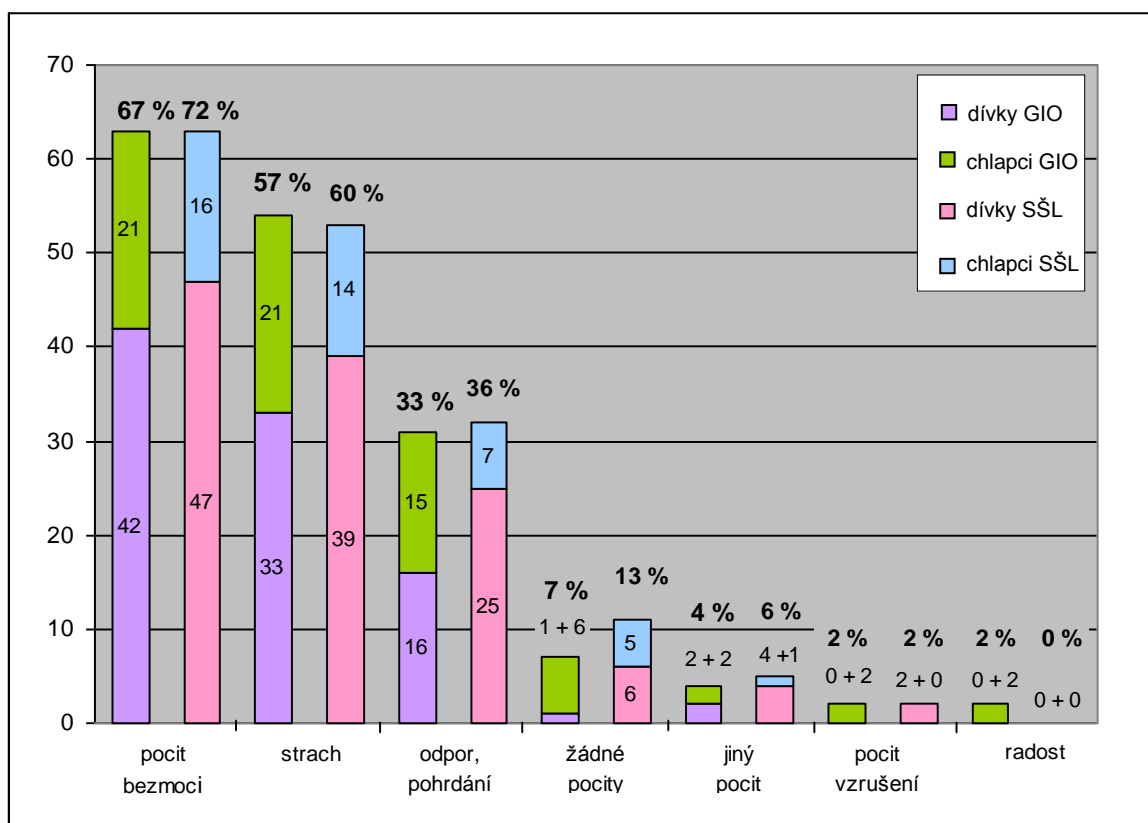

Graf 4: Problematika šikanování podle pohlaví

Na GIO je, a to jak v případě dívek, tak chlapců, podíl odpovědí „*považuji za problém, který je podceňován*“ výrazně nižší než u žáků SŠL (u dívek o 8 procentních bodů, u chlapců dokonce o 18 procentních bodů). Z detailních grafů je patrné, že nejvýznamněji se odlišuje postoj chlapců GIO, u nichž pole označující šikanování za „*problém, jemuž je věnována dostatečná pozornost*“, „ukusuje“ z koláčového grafu největší díl. Ve srovnání s chlapci SŠL pak dokonce více než dvojnásobný (chlapci GIO = 39 %, chlapci SŠL = 19 %). Naopak chlapci SŠL ve 12 % případů o šikanování jako o problému vůbec nepřemýšlí, kdežto u chlapců GIO tuto možnost volilo jen 5 % respondentů. Žluté pole značící, že šikana není vnímána jako problém, „svítí“ pouze z grafu s názvem chlapci GIO.

Jaké pocity v žácích slovo šikana vzbuzuje?

Druhá otázka dotazníku odhaluje, jaké pocity v respondentech slovo šikana vzbuzuje. Žáci měli možnost výběru jedné nebo více ze sedmi nabídnutých alternativ, přičemž volba poslední odpovědi byla podmíněna doplněním jiného než uvedeného pocitu. Grafické znázornění vyhodnocení odpovědí obou výběrových souborů znázorňuje graf 5.

Graf 5: Jaké pocity v žácích vzbuzuje slovo šikana?

Pořadí odpovědí vyjadřujících pocity obou skupin respondentů, které v žácích slovo šikana evokuje, jsou **zcela shodná** a rozdíly mezi respondenty obou druhů střední školy jsou minimální (maximální rozdíl o šest procentních bodů). Pocit bezmoci (GIO = 67 %, SŠL = 72 %) a strach (GIO = 57 %, SŠL = 60 %) v obou výběrových vzorcích zcela jednoznačně dominují. Třetí nejčastěji volenou odpovědí byly odpor a pohrdání (GIO = 33 %, SŠL = 36 %). Obecně řečeno tak v naprosté většině případů v žácích slovo šikana **vzbuzuje negativní pocity**. Jako jednoznačně negativní lze navíc označit také odpovědi celkem deseti respondentů, kteří své pocity popsali vlastními slovy (např. *zoufalství, krutost, ponížení, nepochopení* apod.).²⁰

Naopak pouze několik respondentů svůj subjektivní vjem emoce popsalo slovy „*pocit vzrušení*“ (GIO = 2 chlapci, SŠL = 2 dívky) a „*radost*“ (GIO = 2 chlapci). Tyto odpovědi, které je možno vnímat jako varovné emocionální signály, mohou nepřímo poukazovat na šikanující jedince. Nelze však konstatovat, že tito jedinci jsou nezbytně šikanujícími agresory. Podobné pozitivně laděné pocity mohou být totiž vyvolávány i při „nevinném“ škádlení, které si někteří z dotazovaných mohli v tomto případě snadno za šikanu zaměnit.

²⁰ Komplettní výčet odpovědí na polouzavřenou otázku č. 2 viz příloha F.

Velice mě potěšilo, že pouze v 7 případech na GIO a v 11 případech na SŠL byla označena odpověď: „*žádné pocity*“. Potěšilo zejména z toho důvodu, jelikož se domnívám, že neutrálnost, lhostejnost k této problematice, nebo možná až citová otupělost by mohly být příhodnou půdou pro potenciální bujení této „nemoci“.

Výskyt šikany na středních školách

Otázka č. 3 si kladla za cíl posoudit, k jakým aktérům šikany středoškoláci inklinují. Tedy zdali jsou oběťmi šikanování, agresory nebo „pouze“ šikaně přihlížejí. Vyhodnocení této položky zkoumající v podstatě **výskyt šikany** ukazuje podobně jako v minulé otázce na **totožná pořadí odpovědí** u obou srovnávaných vzorků (viz graf 6). Než přistoupíme k bližší interpretaci výsledků, je nutné upozornit, že výsledky mohou být odlišné od výzkumů mapujících stupeň zamoření šikanou. Jelikož cílem výzkumu bylo zmapovat subjektivní pohled středoškoláků na celou problematiku, nebyli žáci před vyplňováním dotazníku seznámeni s přesnou definicí šikanování, čímž byl ponechán prostor pro jejich osobní pohled na celou záležitost.

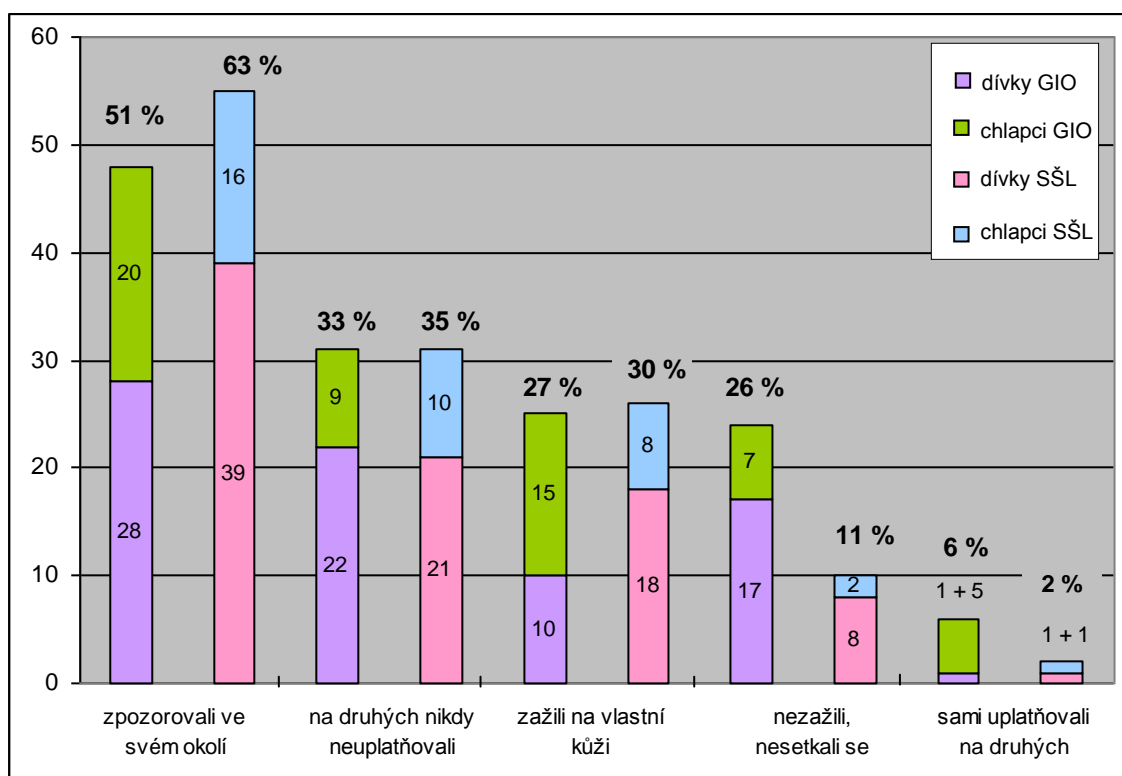
Více než polovina obou skupin respondentů si myslí, že se se šikanou ve svém okolí setkala, přičemž se v podstatě za **členy přihlížející skupiny** označuje procentuálně více žáků střední odborné školy (GIO = 51 %, SŠL = 63 %).

Šikanu na vlastní kůži zažilo 30 % žáků SŠL a pouze o tři procentní body méně žáků GIO (27 %). Na první pohled tedy nebyl odhalen výraznější rozdíl mezi srovnávanými **oběťmi šikany**. Zaměříme-li se však na odpovědi respondentů podle pohlaví, výsledky jsou zajímavější. Zatímco na SŠL se podíl šikanovaných dívek a chlapců SŠL liší pouze o dva procentní body (dívky SŠL = 29 %, chlapci SŠL = 31 %), obětí šikany na gymnáziu se cítí téměř dvojnásobné procento chlapců než dívek (dívky GIO = 19 %, chlapci GIO = 37 %).

Jak již bylo uvedeno, žáci byli v úvodní části dotazníku ujištěni o anonymitě svých odpovědí. Přesto se k roli **agresora** otevřeně přiznalo naprosté minimum žáků (GIO = 6 žáků, SŠL = 2 žáci), většina pak z řad chlapců gymnázia. Znamená to snad, jednoduše vyvozeno, že zbytek respondentů nešikanoval? Výsledky vyhodnocení toto jednoduché matematické odvození nepotvrzují. Výslovně totiž aktivní účast na šikanování odmítá „pouze“ přibližně jedna třetina respondentů (GIO = 33 %, SŠL = 35 %). Otázkou zůstává, kam zařadit respondenty, kteří nezvolili ani jednu z těchto dvou odpovědí. Myslím

si, že se v tomto případě nejednalo pouze o nedůkladnost při vyplňování dotazníků. Příčinou by mohla být neochota si vůbec připustit, že jejich chování k druhým lze v některých případech v podstatě považovat za šikanu. Další příčinou by mohl být také stud nepokrytě přiznat své šikanující chování.

Největší rozdíl mezi výběrovými soubory byl zaznamenán u odpovědi „na vlastní kůži nezažil/a a ani jsem se s ní nesetkal/a ve svém okolí“. Zatímco v případě žáků SŠL si nemyslí „pouze“ 10 žáků, že by se kdy stalo terčem šikany či že by se se šikanou setkali, stejnou odpověď na gymnáziu zvolilo o 14 žáků více.

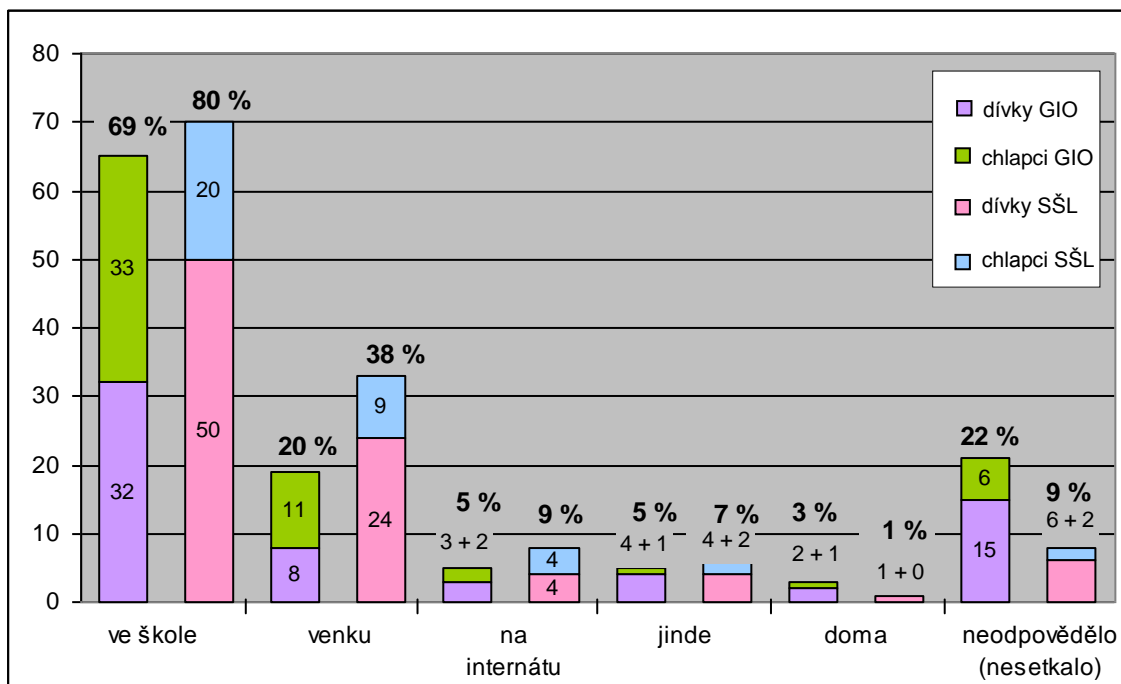

Graf 6: Výskyt šikanování

Za malý paradox lze označit následující skutečnost: na základě výsledků dotazníkového šetření šikanu ve svém okolí zpozorovalo vyšší procento žáků SŠL a zároveň nižší procento stejné skupiny respondentů se s ní nesetkalo nebo ji nezažilo (v obou případech oproti GIO), což poukazuje na **mírně vyšší výskyt šikany na SŠL**. Přesto však pouze 2 žáci SŠL přiznávají, že sami šikanovali. Naopak na gymnáziu se k šikaně „doznalo“ o 4 žáky více.

Místa šikanování?

Doplňková otázka volně navazující na předešlou otázku mapuje místa, kde se žáci se šikanou setkávají. Výsledky (viz graf 7) celkem nepřekvapivě dokládají skutečnost, že nejčastěji se žáci se šikanou **setkávají právě ve školním prostředí** (69 % žáků GIO, 80 % žáků SŠL) jakožto místě, kde žáci tráví podstatnou část svého času. V zastoupení druhé nejpočetnější skupiny respondentů na obou školách uvedly, že se se šikanou setkaly venku (GIO = 20 %, SŠL = 38 %).

Graf 7: Místa šikanování

Na SŠL se setkala pouze 8 žáků se šikanou na internátu (5 na internátu bydlících a na internátu 3 nebydlících). U respondentů SŠL se vzhledem ke skutečnosti, že škola nabízí internátní ubytování, dalo očekávat, že se někteří se šikanou na tomto místě setkali. Zcela překvapující však bylo zjištění, že se s ní setkali také gymnazisté. Přestože žádný z respondentů GIO na internátu nebydlí, 3 dívky a 2 chlapci uvádí, že se šikanou setkali právě zde. Tento fakt může mít podle mého názoru minimálně trojí zdůvodnění. Žáci buď v minulosti na internátu bydleli, nebo na internátu mají kamarády, které zde navštěvují. Třetí možnou příčinou by mohla být také nepozornost žáků, když nedůsledným přečtením odpovědi zaměnili internát za internet. Výsledky výzkumu neukazují na častější výskyt tohoto problému v domácím prostředí, jelikož tuto odpověď zvolili pouze 3 žáci GIO a 1 žák SŠL.

Zatímco ve třech nejčastěji uváděných odpovědích v procentuálních podílech dominuje SŠL (o 11, 18, 4 procentní body), možnosti neodpovědět na otázku vůbec jakožto naznačení, že se respondent se šikanou nesetkal, využilo více žáků GIO (GIO = 21 žáků, SŠL = 8 žáků). Také toto porovnání výběrových souborů opět **nepřímo ukazuje na vyšší výskyt šikany na SŠL**.

U této položky dotazníku mohli žáci doplnit odpověď vlastní. Žáci SŠL, zřejmě vzhledem k nedávno absolvované speciální přednášce na téma kyberšikana, ve většině případů uváděli pojmy a místa související právě s tímto novým fenoménem (např. *internetová komunikace, mobil* apod.). Na GIO se objevila místa jako *zájmový kroužek* nebo *úřady*²¹.

Projevy šikanujícího chování a míra jejich závažnosti

Zásadní otázka dotazníkového šetření si kladla za cíl provést sondu do názorů středoškoláků na různé projevy šikanujícího chování a na míru jejich závažnosti. Žáci měli za úkol, považovali-li daný projev za šikanu, na pětistupňové numerické posuzovací škále vyjádřit, za jak závažný jej považují (1= nejmenší závažnost, 5 = největší závažnost).

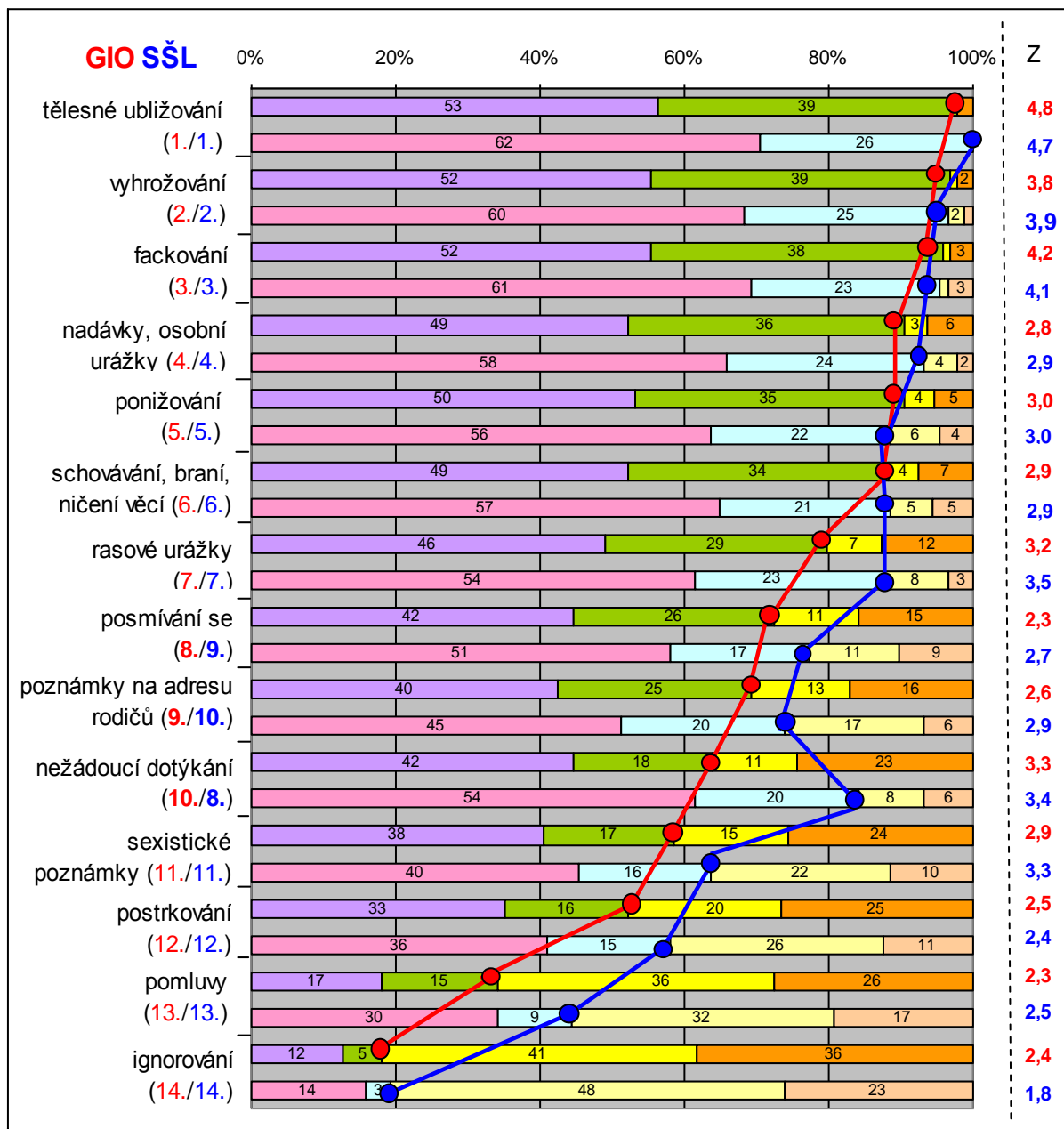
Graf 8 znázorňuje vyhodnocení této otázky, kdy hlavním kritériem třídění odpovědí je rozlišení na projevy, které středoškoláci za šikanu považují, resp. nepovažují. V závorce je pak uvedeno pořadí projevů chování – seřazených od nejčastěji považovaných za šikanu po nejméně často považované za šikanu (**GIO/SŠL**). Hodnota uvedená v pravé části grafu označená písmenem „Z“ pak vyjadřuje průměrnou závažnost (v podobě aritmetického průměru) těchto projevů tak, jak ji vnímají respondenti.

Přestože tato otázka nabízela poměrně široké spektrum projevů šikanujícího chování, jejich **pořadí** u obou výběrových souborů (v případě seřazení projevů chování od nejčastěji považovaných za šikanu po nejméně často považované za šikanu) **jsou silně závislá**. Na prvních sedmi a posledních čtyřech pomyslných příčkách žebříčku jsou žáky obou škol zařazeny totožné projevy chování. Z toho plyne, že pouze ve třech případech se respondenti v pořadí „neshodli“. Nutno dodat že maximálně však o dvě místa. Velice silnou závislost dokládá výpočet Spearmanova koeficientu korelace, jehož hodnota činí 0,9868.

---

²¹ Komplettní výčet odpovědí na polouzavřenou otázku č. 4 viz příloha F.

Graf 8 je pro názornost doplněn dvěma křivkami, které naznačují, jaký podíl respondentů daný projev za šikanu považuje, resp. za šikanu nepovažuje. Modrá křivka (SŠL), která téměř ve všech případech leží napravo od křivky červené (GIO) jasně dokládá, že **vyšší procento žáků střední odborné školy** ve většině případů **daný projev za šikanu skutečně považuje**. Nejmarkantnější názorový rozdíl je pak patrný u „*nežádoucího dotýkání*“, kdy téměř 85 % žáků SŠL tento projev za šikanu označilo, kdežto v případě GIO jej za šikanu považuje více než o pětinu méně žáků (63%).

Graf 8: Projevy šikanujícího chování

■ dívky GIO ANO   ■ chlapci GIO ANO   ■ dívky GIO NE   ■ chlapci GIO NE
 ■ dívky SŠL ANO   ■ chlapci SŠL ANO   ■ dívky SŠL NE   ■ chlapci SŠL NE

„Tělesné ubližování“, „vyhrožování“, „fackování a uhození“, „nadávky a osobní urážky“ a v případě GIO také „ponižování“ jsou dokonce více než 90 % respondentů za projevy šikany považovány. Pouze „pomluvy“ a „ignorování“ ve více než 50 % případů nebyly zařazeny mezi šikanující chování, ostatní projevy pak tuto hranici v obou srovnávaných souborech překročily.

Jelikož i pátá otázka byla konstruována jako polouzavřená, mohli žáci doplnit další projev, který považují za šikanu. Této možnosti využili pouze čtyři respondenti, kteří doplnili: „*narážky na podezření z homosexuality, psychické deptání, znásilnění a kyberšikana*“.

Jiné pořadí bychom získali, srovnali bychom dané projevy šikanujícího chování podle závažnosti, kterou jim středoškoláci přikládají (viz tabulka 3).

Tabulka 3: Míra závažnosti šikanujícího chování

Projev chování	Pořadí		Průměrné hodnoty závažnosti (Z)			Rozdíl
	GIO	SŠL	GIO	> < =	SŠL	
tělesné ubližování	1.	1.	4,8	>	4,7	0,1
fackování, uhození	2.	2.	4,2	>	4,1	0,1
vyhrožování	3.	3.	3,8	<	3,9	0,1
nežádoucí dotýkání	4.	5.	3,3	<	3,4	0,1
rasové urážky	5.	4.	3,2	<	3,5	0,3
ponižování kvůli oblečení, chování	6.	7.	3,0	=	3,0	0
sexistické poznámky	7.	6.	2,9	<	3,3	0,4
schovávání, brání nebo ničení věcí	8.	9.	2,9	=	2,9	0
nadávky a osobní urážky	9.	10.	2,8	<	2,9	0,1
poznámky na adresu rodičů	10.	8.	2,6	<	2,9	0,3
postrkování	11.	13.	2,5	>	2,4	0,1
ignorování	12.	14.	2,4	>	1,8	0,6
posmívání se	13.	11.	2,3	<	2,7	0,4
pomluvy	14.	12.	2,3	<	2,5	0,2

Jak je z tabulky 3 zřejmé, druhá příčka by tak například již nebyla obsazena „vyhrožováním“, ale v obou srovnávaných vzorcích „fackováním a uhozením“. Na obou školách tedy vyšší procento žáků považuje vyhrožování za šikanu, ale co se týče závažnosti, pokládají jej za méně závažné než fackování.

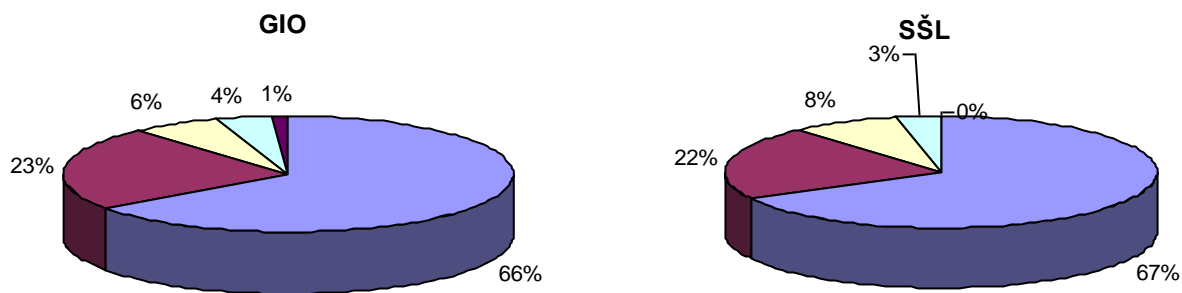
Zaměříme-li se na pořadí projevů chování srovnaných podle jejich závažnosti, obě skupiny považují za tři nejzávažnější v uvedeném sledu následující: „*tělesné ubližování*“, „*fackování/uhození*“ a „*vyhrožování*“. V ostatním případech ke shodě nedošlo, ale opět se výsledná příčka v žebříčku podle závažnosti lišila maximálně o dvě místa. Silnou závislost opět můžeme potvrdit Spearmanovým koeficientem korelace, jehož hodnota v případě pořadí dle závažnosti činí 0,9428.

Na základě průměrných hodnot závažnosti lze konstatovat následující:

- ✓ Závažnost u jednotlivých projevů chování se v průměru pohybovala:
  - na GIO mezi hodnotami 2,4 až 4,8 a
  - na SŠL mezi hodnotami 1,8 až 4,7.
- ✓ „*Tělesné ubližování*“ a „*fackování /uhození*“ přesáhlo v obou skupinách hodnotu 4.
- ✓ Rozdíly v průměrných hodnotách vyjadřujících závažnost daného projevu se mezi výběrovými soubory pohybovaly v rozmezí 0 až 0,6. Např. tak:
  - stejnou závažnost přikládají obě skupiny „*ponižování*“ (např. kvůli oblečení a chování) a „*schovávání, odcizování nebo ničení věcí*“,
  - nejvyšší rozdíl v pohledu na závažnost zaznamenalo „*ignorování*“ (o hodnotu 0,6 považují respondenti GIO ignoraci za závažnější problém než žáci SŠL), „*sexistické poznámky*“ a „*posmívání se*“ (o hodnotu 0,4 považují žáci SŠL oba tyto projevy šikanujícího chování za závažnější než žáci GIO).

Kterou šikanu považují žáci za nejnebezpečnější?

Otázka navazující na otázku č. 5 se snažila odhalit, jakou šikanu, tentokrát již bez uvedení konkrétních příkladů, žáci považují za nejnebezpečnější. Pro jednoduchost byly rozlišovány pouze dvě formy šikany, a to fyzická a psychická. Procentuální vyhodnocení otázky znázorňuje graf 9.

Graf 9: Kterou šikanu považují žáci za nejnebezpečnější?

- obě formy šikany považuje za stejně nebezpečné
- psychická šikana
- fyzická šikana
- neví
- ani jednu formu šikany nepovažuje za nebezpečnou

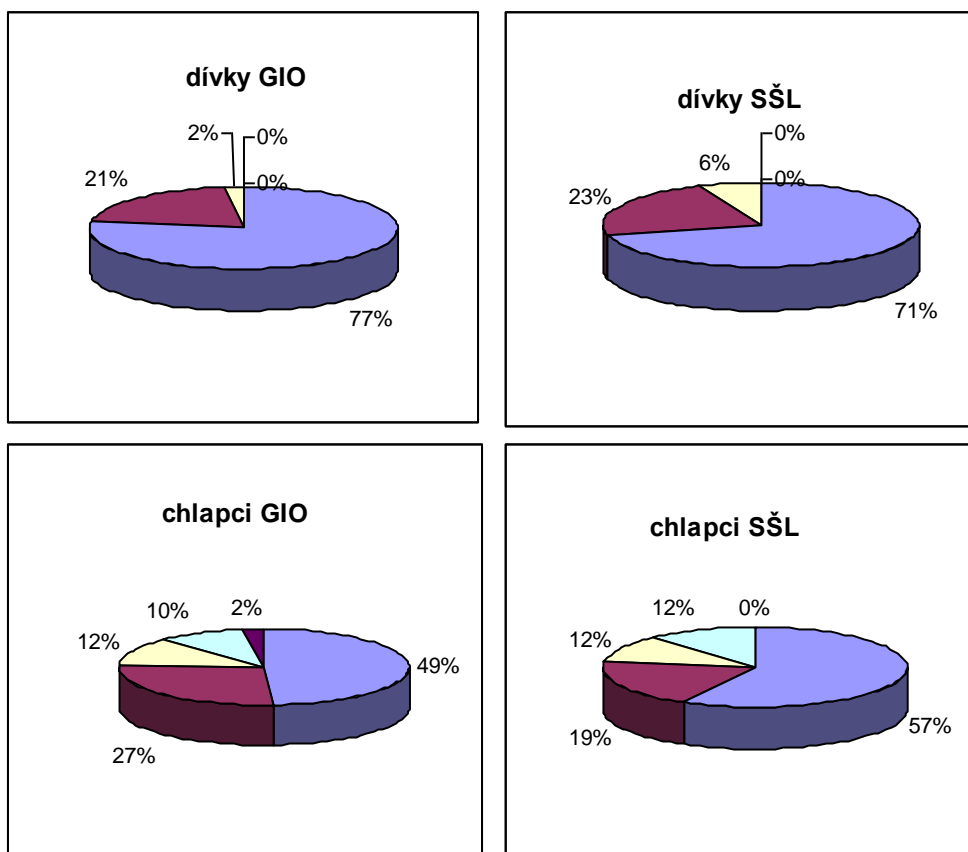
Rozdíly mezi oběma srovnávanými skupinami jsou **minimální** (o 1 až 2 procentní body). Přibližně dvě třetiny respondentů (GIO = 66 %, SŠL = 67 %) považují obě formy šikany za stejně nebezpečné. Za nejnebezpečnější označuje v obou skupinách více než pětina respondentů (GIO = 23 %, SŠL = 22 %) šikanu psychickou. Až třetí v pořadí je fyzická šikana, kdy ji jako rizikovější vnímají 4 %, resp. 3 % žáků. Pouze jediný gymnazista si myslí, že ani jedna forma šikany není nebezpečná.

Zajímavé srovnání se nabízí, vyhodnotíme-li odpovědi respondentů odděleně podle pohlaví (viz graf 10). Pohled na nebezpečnost jednotlivých forem šikany se mezi dívkami a chlapci liší. Zatímco za nejnebezpečnější považuje konkrétně fyzickou šikanu 2 %, resp. 6 % dívek, chlapci GIO i SŠL stejnou odpověď vybrali ve 12 % případů.

Přestože by se dalo očekávat, že pro odpověď označující psychickou šikanu jako nejnebezpečnější by procentuálně nejvyšší podíl mohla mít některá z dívčích skupin, tento předpoklad se nepotvrdil. K této odpovědi se překvapivě přiklonilo nejvyšší procento chlapců GIO, a to celých 27 %.

Zatímco ani u jedné skupiny dívek se nenašla žádná žačka, která by na tuto otázku nedokázala odpovědět, chlapci v obou skupinách poměrně často volili odpověď „nevím“ (GIO = 10 %, SŠL = 12 %).

Podobně jako v otázce č. 1, kdy jediný gymnazista mužského pohlaví šikanu za problém nepovažuje, stejný chlapec volí v této otázce odpověď „*ani jeden typ šikany nepovažuji za nebezpečný*“.

Graf 10: Kterou šikanu považují chlapci a dívky za nejnebezpečnější?

- obě formy šikany považuje za stejně nebezpečné
- psychická šikana
- fyzická šikana
- neví
- ani jednu formu šikany nepovažuje za nebezpečnou

Než přistoupíme k vyhodnocování dalších položek dotazníku, je na tomto místě zajímavé provést srovnání vyhodnocení otázek č. 5 a č. 6. Jak již bylo uvedeno, nejčastěji respondenti zastávají názor, že obě formy šikany jsou stejně nebezpečné. Druhou nejčteněji volenou odpovědí v obou skupinách respondentů pak bylo, že více nebezpečná je šikana psychická.

Vypočteme-li ovšem aritmetický průměr zvlášť pro psychické a zvlášť pro fyzické ataky na základě vyhodnocení údajů z páté otázky (viz tabulka 4), výsledky jsou překvapující.

Tabulka 4: Průměrná hodnota závažnosti projevů fyzické a psychické šikany

	Fyzická šikana		Psychická šikana
GIO			
✓ dívky GIO	3,7		2,9
✓ chlapci GIO	3,6	>	2,7
✓ celkem	3,7		2,8
SŠL			
✓ dívky SŠL	3,7		3,0
✓ chlapci SŠL	3,5	>	2,9
✓ celkem	3,6		2,9

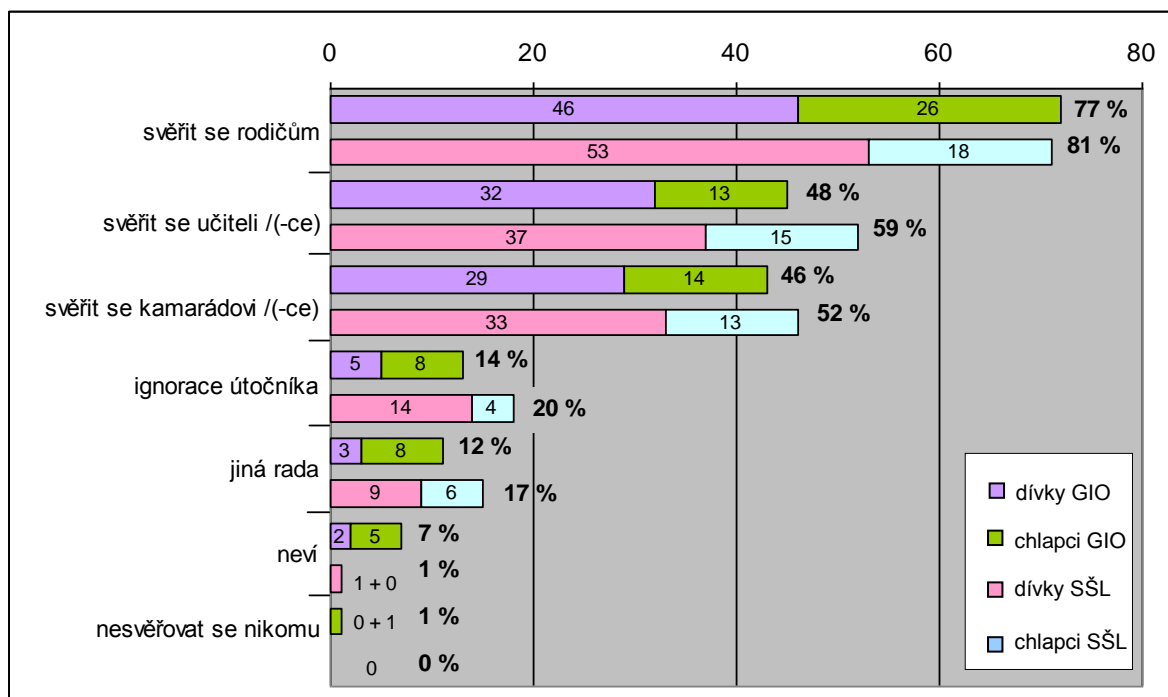
Přestože majoritní podíl respondentů obou skupin považuje psychickou šikanu za stejně nebezpečnou jako fyzickou šikanu nebo dokonce za nejnebezpečnější, projevy fyzické šikany podle vyhodnocení otázky č. 5 respondenti považují za závažnější, resp. za nebezpečnější. Vysvětlení může být více:

Do otázky č. 5 byly autorkou vybrány v odborné literatuře nejčastěji uváděné příklady projevů šikanujícího chování. Přestože psychické formy šikany v otázce č. 5 dominovaly (10 projevů přiřazeno k psychické šikaně a 4 projevy k fyzické šikaně), nemusely se ve výčtu nacházet „natolik závažné“ psychické formy šikany, které by žáci vnímali alespoň podobně závažně jako uvedené fyzické projevy šikany (za nejzávažnější projev psychické šikany považují obě skupiny respondentů „*vyhrožování*“).

Jiné vysvětlení je také případná „viditelnost“, resp. skrytost následků šikany, které se na obětech mohou, ale nemusí přímo projevovat. Zatímco opakovaně zlomená ruka nebo noha, modřiny či jinak zhmožděné tělo jsou poměrně jasným indikátorem, že dotyčnému může být ubližováno, šrámy na duši způsobené psychickou šikanou bývají často skryté. Jedinci, kteří si takovou šikanou sami neprošli, si tak jen těžko dovedou představit intenzitu tlaku takových útoků. Z tohoto důvodu při **konkrétních projevech** šikanujícího chování přiřazených do psychických forem šikanování volili v průměru nižší hodnoty závažnosti než v případě fyzických útoků. Podle mého názoru totiž obecnější výraz „psychická šikana“ v žácích intenzivněji vykresluje následky, které na obětech tato forma šikany může zanechat, a proto majoritní podíl respondentů v obou výběrových souborech u otázky č. 6 označil psychickou šikanu v porovnání s fyzickou šikanou jako stejně nebezpečnou, nebo dokonce jako nejnebezpečnější.

Co by žáci poradili spolužákovi, který je šikanovaný?

Cílem této hypotetické otázky bylo zjistit, jakou radu by středoškoláci poskytli spolužákovi, o němž by věděli, že je šikanovaný. Vybírat mohli jednu nebo více odpovědí ze sedmi variant zahrnujících mj. možnost poskytnout radu vlastní. Díky analýze odpovědí respondentů je možné nepřímou vyšetřovat jejich tendenci k případnému napomáhání k odhalování šikany a schopnosti řešit tento problém. Návrhy možných přístupů k řešení šikany znázorňuje graf 11.

Graf 11: Jakou radu by žáci poskytli šikanovanému spolužákovi?

Při řešení tohoto problému by žáci obou skupin postupovali velice obdobně. Je velice potěšující, že na prvních třech místech dle četnosti volby odpovědí by respondenti svým spolužákům doporučovali se se svým problémem svěřit (u obou výběrových souborů pak vždy častěji dívky než chlapci), a to v pořadí: „rodičům“, „učiteli/učitelce“, „kamarádovi/kamarádce“. Ve všech třech případech by danou možnost doporučilo vyšší procento žáků SŠL než žáků GIO (o 4, 11, resp. 6 procentních bodů).

Ignoraci útočníka by doporučovalo 14 % gymnazistů a pětina žáků SŠL, přičemž je v rámci této odpovědi zajímavé se zaměřit na odpovědi chlapců a dívek odděleně. Zatímco tuto radu doporučovalo na SŠL vyšší procento dívek (dívky SŠL = 23 %, chlapci SŠL = 15 %), na gymnáziu považuje ignoraci jako vhodný způsob „obranu vůči agresorovi“ vyšší procento chlapců (chlapci GIO = 20 %, dívky GIO = 9 %).

Pouze jediný žák gymnázia by spolužákovi poradil nechat si své „tajemství pro sebe“ a se svým trápením se nikomu nesvěřovat. 7 žáků GIO a jediný žák SŠL nevěděli, jak by spolužákovi poradili.

Celkem 26 žáků (GIO = 11 žáků, SŠL 15 žáků) doplnilo odpověď vlastní²². Většina z rad nabádá oběť, aby si útoky nenechala líbit a aktivně se bránila (např. „*nenechat se !! a nebát se, strach agresora ještě více motivuje*“), přičemž některé z rad lze označit za nekompromisní jako např.: „*zabít útočníka baseballovou pálkou, zabít se nebo zabít útočníka, vzít na něj pálku*“. Objevila se však doporučení, která k oplácením šikany nenabádala. Žáci by obětem poradili např. zavolat na linku bezpečí, navštívit psychologa, osobu ze sociální péče nebo se obrátit na policii. Zatímco rady žáků GIO byly téměř z 80 % (u chlapců dokonce u všech chlapců) agresivního charakteru, výběrový vzorek SŠL navrhoval v 60 % případů postupy, které souvisely se žádostí o radu u osob, popř. orgánů, jež by jim mohly pomoci jejich problém řešit jiným způsobem než odvetou.

Jak by se žáci zachovali, kdyby se stali obětí šikanování?

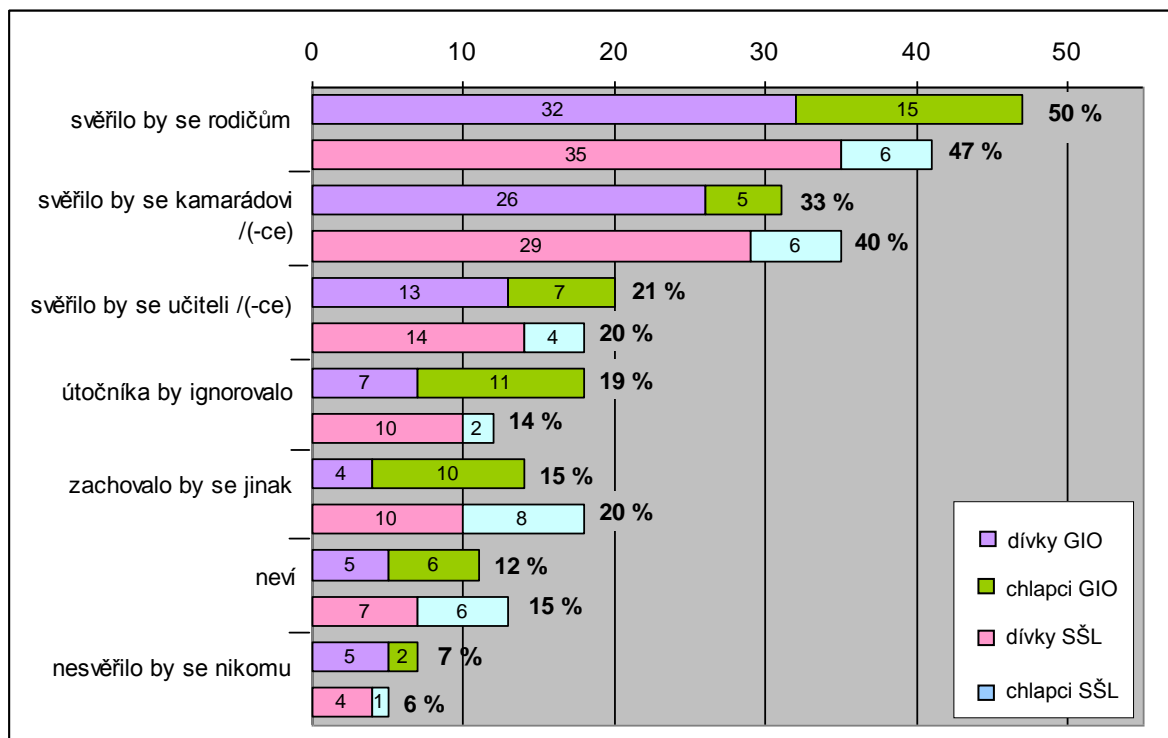
Tato hypotetická otázka zjišťovala, jaký postup by respondenti pravděpodobně volili, pokud by se sami stali obětí šikanování. Žáci měli alespoň odhadnout svůj vlastní přístup k řešení tohoto problému. Nabídnuť jim byla stejná škála odpovědí jako v předešlé otázce, ovšem s tím rozdílem, že tentokrát byli v roli oběti. Přestože nebyla u otázky nabídnuta možnost volby několika alternativ zároveň, většina žáků odpovídala na otázku č. 8 jako na otázku výčtovou (v rámci předvýzkumu se tento projev „nepozornosti“ u respondentů nepodařilo odhalit). Z tohoto důvodu, přestože jsem si vědoma, že by výsledky mohly být do určité míry zkresleny, bude tato otázka vyhodnocena obdobným způsobem jako otázka č. 7.

Graf 12 opět názorně vystihuje odpovědi obou výběrových souborů. Všimněme si, že zatímco **pořadí doporučených postupů** řešení šikany (seřazeno od nejčastěji doporučovaných po nejméně často doporučované) byla u žáků obou škol **shodná**, v kůži **obětí šikanování se pořadí** postupů zcela **neshodují**. Z vyhodnocení odpovědí v otázce č. 7 jasně vyplývá, že většina respondentů má povědomí o tom, jak je vhodné se zachovat. Ne všichni by ovšem zvolili obdobné postupy, jaké sami doporučují. Největší důvěru mají u středoškoláků rodiče a kamarádi, resp. kamarádky, kterým by se svěřilo nejvíce žáků.

---

²² Komplettní výčet odpovědí na polouzavřenou otázku č. 7 viz příloha F.

V porovnání s poskytnutými radami v předcházející otázce by se však v průměru svěřilo o 21 % u žáků GIO a o 27 % žáků SŠL méně. Učitelé, kteří se v očích „doporučovatелů“ jeví jako velice kompetentní osoby při řešení šikanování, získali u „obětí“ důvěru pouze u pětiny dotazovaných. Ignoraci by zvolilo 18 žáků GIO a 12 žáků SŠL.

Graf 12: Jak by se žáci zachovali, kdyby se stali obětí šikanování?

Také odpovědi chlapců a dívek se liší. Zatímco dívky²³ mají poměrně vysokou tendenci se se někomu svěřit, chlapci²⁴ důvěru v druhé vkládají podstatně méně. Nejvyšší procento chlapců GIO (31 %) by se zachovalo jinak, kdežto nejvíce chlapců SŠL (27 %) by útočníka ignorovalo.

32 respondentů (GIO = 15 %, SŠL = 20 %), zejména pak chlapců doplnilo vlastní postup řešení²⁵. Odpovědi byly podobné radám poskytnutým v předcházející otázce. Naprostá většina středoškoláků by si chování útočníka nenechala líbit a bránila se, popř. by jeho chování „oplácela stejnou mincí“. Většina odpovědí navrhovala jednání s více či méně agresivními prvky (např. „zibil bych útočníka, poslal bych na něj „korby“, počkal bych až bude dotýčný sám a udělal mu to samé“). Přesto se našli také jedinci, kteří by jako svou reakci nevolili útok, ale např. by vše oznámili na policii nebo by zavolali na linku bezpečí.

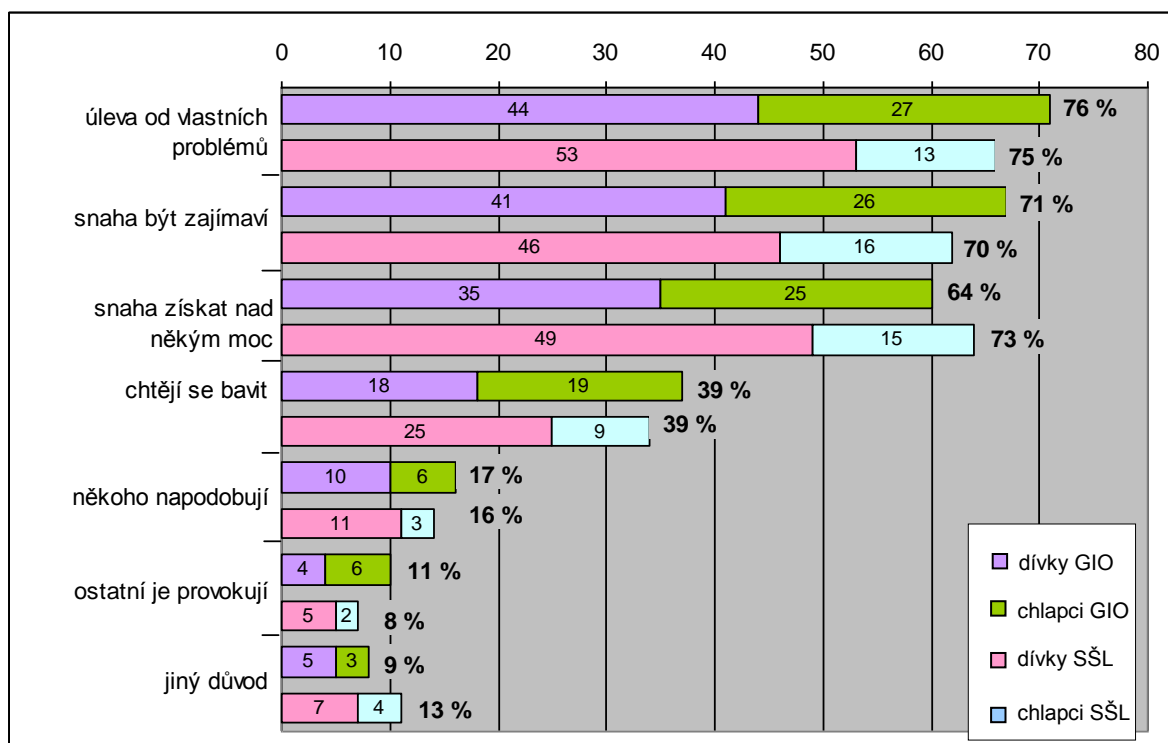
²³ GIO: rodičům 60 %, kamarádovi 49 %, učitelé 25 %, SŠL: rodičům 56 %, kamarádovi 47 %, učitelé 23 %.

²⁴ GIO: rodičům 37 %, kamarádovi 12 %, učitelé 17 %, SŠL: rodičům 23 %, kamarádovi 23 %, učitelé 15 %.

²⁵ Komplettní výčet odpovědí na polouzavřenou otázku č. 8 viz příloha F.

Proč podle žáků některé děti ubližují ostatním?

Orientace v propletenosti motivů šikany není snadná ani pro odborníky zabývající se šikanou dlouhodobě. O jaké motivy šikany se však jedná v očích středoškoláků? Volbou jedné nebo několika odpovědí měli v otázce č. 9 respondenti určovat důvody, kterými jsou podle jejich názoru šikanující podněcováni ke svému agresivnímu chování.

Graf 13: Proč podle žáků některé děti ubližují ostatním?

Názory ohledně motivů šikanování se v rámci obou výběrových souborů **vesměs shodují**. Jak názorně dokládá graf 13, oba výběrové soubory středoškoláků nejčastěji vidí příčinu šikanování v následujícím: „*chtějí si tak ulevit od vlastních problémů, snaží se být zajímaví nebo snaží se získat nad někým moc*²⁶“. Překvapilo mě, že nejvyšší procento žáků v obou skupinách (GIO = 76 %, SŠL = 75 %) na agresory nahlíží jako na jedince s vlastními problémy, od kterých si prostřednictvím šikany pokouší ulehčit. Již méně žáků se domnívá, že agresori šikanují pro zábavu nebo se zhlédli ve svém „vzoru“ zosobněném např. filmovým hrdinou, kamarádem nebo rodičem. Naprosté minimum školáků (GIO = 11 %, SŠL = 8 %) si myslí, že problém „tkví v oběti“, která útočníka provokuje svým vzhledem nebo chováním, a tak si v podstatě o „šikanování říká sama“.

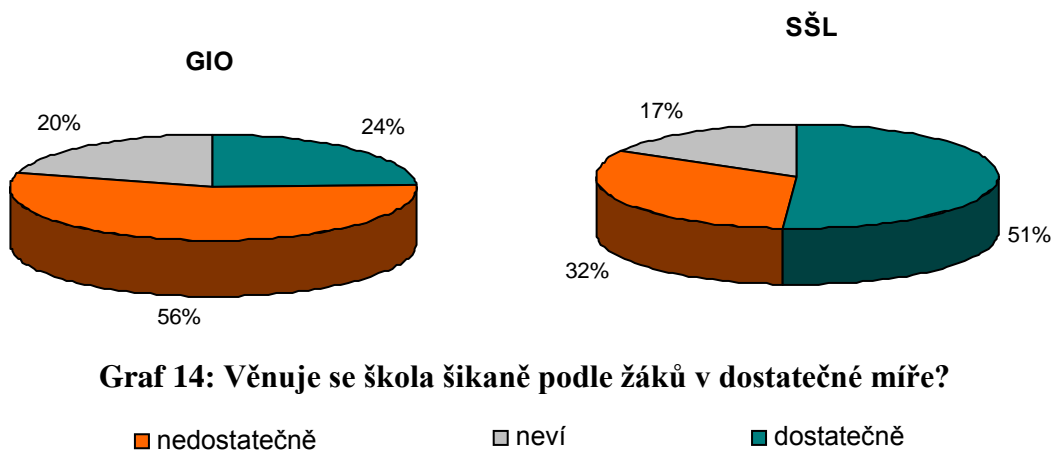
²⁶ U položky „*snaží se získat nad někým moc*“ byl mezi výběrovými soubory zaznamenán největší názorový rozdíl, kdy v případě SŠL tento motiv šikany uvedlo o 9 procentních bodů žáků více než žáků GIO.

Zajímavé příčiny, které by agresory mohly podněcovat k ubližování druhým, pak respondenti uváděli v rámci vlastních odpovědí jako např. „špatná výchova rodičů – myslí si, že si vše mohou dovolit, nudí se, slabé ego, nízké IQ, závist“. Často se také objevovaly konkretizované důvody, jež by mohly být zařazeny do obecněji formulovaných nabídnutých odpovědí (např. *léčí si své mindráky, chtějí machrovat nebo chtějí si něco dokazovat*).²⁷

Věnuje se škola šikaně podle žáků v dostatečné míře?

Jelikož lze šikanu považovat za velice citlivé téma, myslím si, že v rámci prevence je velice důležité, aby se o tomto tématu na školách hovořilo otevřeně a z pohledu školáků v dostatečné míře. Pražák (2003, s. 27) např. považuje za pravděpodobné, že „*zdravý a informovaný kolektiv je schopen své slabší jedince ochránit a agresory eliminovat*.“

Položka č. 10 dotazníku měla za cíl porovnat názory středoškoláků ohledně dostatečnosti, resp. nedostatečnosti frekvence obecné komunikace na toto téma ve škole. Žáci mohli vybrat jednu z pěti nabídnutých odpovědí. Pro celistvější pohled na názorové spektrum však v grafu 14 sjednotíme kategorie „*zcela/spíše nedostatečně*“ a „*zcela/spíše dostatečně*“. Položku „nevím“ ponecháme beze změny.

Graf 14: Věnuje se škola šikaně podle žáků v dostatečné míře?

Výsledky jsou podle mého názoru z celého šetření nejprekvapivější. Zatímco na SŠL se většina dotazovaných domnívá, že ve škole se na téma šikana hovoří zcela (13 %) nebo spíše (38 %) **dostatečně**, na GIO je tomuto tématu podle názorů více než poloviny žáků věnován spíše (39 %) nebo zcela (17 %) **nedostatečný prostor**. Přibližně pětina žáků obou

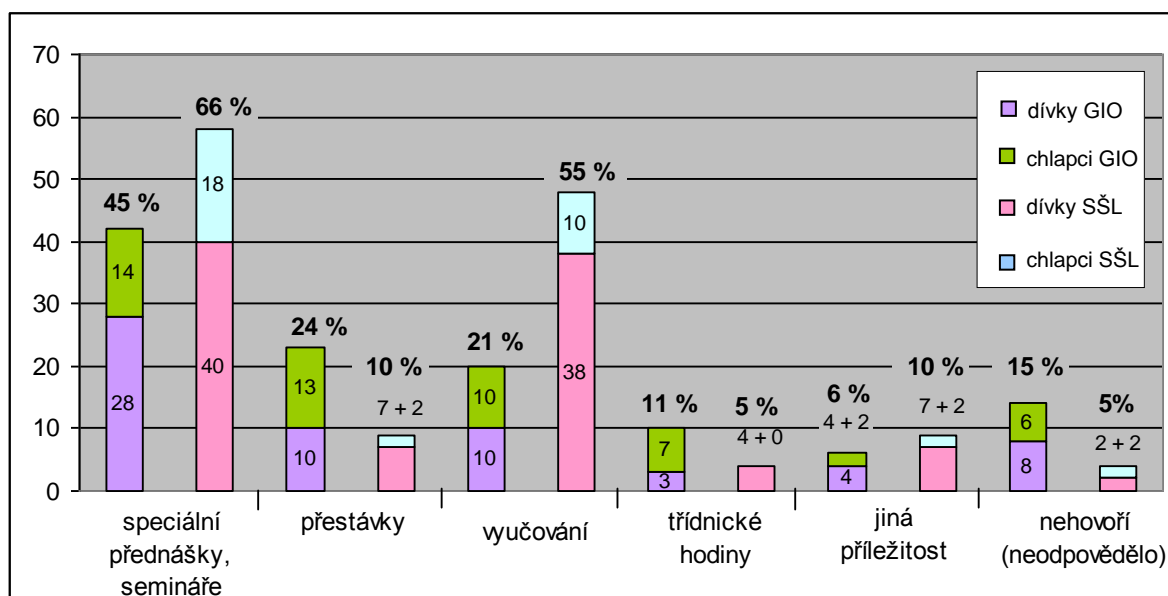
²⁷ Kompletní výčet odpovědí na polouzavřenou otázku č. 9 viz příloha F.

škol (GIO = 20 %, SŠL = 17 %) nedokázala posoudit, zda je tomuto tématu ve škole věnován dostatečný, resp. nedostatečný prostor a zvolila odpověď „nevím“.

V čem tkví příčina poměrně značné rozdílnosti v míněních respondentů? Opravdu vedení gymnázia a jeho učitelé nevěnují tomuto problému z důvodu kladení většího důrazu na samotné učivo a výuku dostatek prostoru? Nebo jsou snad jeho studenti náročnější na časovou dotaci věnovanou diskusím na toto téma? Nebo ovlivnila odpovědi žáků SŠL nedávná absolvence speciální přednášky na téma kyberšikana? Ať jsou důvody jakékoliv, myslím, že management školy i její pedagogičtí pracovníci by komunikaci na toto téma měli věnovat takové množství času, které je z pohledu jejích svěřenců alespoň „spíše dostatečné“. Je to totiž otevřená komunikace, která přispívá k prevenci i řešení tohoto neblahého nešvaru.

Při jaké příležitosti žáci o šikaně hovoří?

Otázka č. 11 navazuje na otázku předcházející a snaží od respondentů zjistit, při jaké příležitosti ve škole o šikaně hovoří. Jak je z grafu 15 zřejmé, názorové spektrum je dle vyhodnocení předchozí otázky značně rozdílné. Procentuální hodnoty jednotlivých odpovědí tak v podstatě potvrzují vyhodnocení otázky č. 10.

Graf 15: Při jaké příležitosti žáci o šikaně hovoří?

Zatímco na otázku neodpovědělo, a tím v podstatě vyjádřilo, že o šikaně nehovoří, 15 % respondentů GIO, na SŠL nezvolilo ani jednu nabídnutou odpověď o deset procentních

bodů dotazovaných méně. Přestože na obou školách je podle žáků největší prostor tématu šikana věnován v rámci speciálních přednášek a seminářů (GIO = 45 %, SŠL = 66 %), rozdíl více než 20 procentních bodů je poměrně značný. V pořadí druhou nejčastěji uváděnou příležitostí na SŠL, při níž se o šikaně hovoří, je vyučování, kdy tuto odpověď zvolila více než polovina respondentů (55 %). Na gymnáziu se pak o šikaně spíše než o vyučovacích hodinách (pouze 21 % žáků) diskutuje v rámci přestávek, při nichž si tak zřejmě „vynahrazují“ potřebu mluvit o tomto problému. Deset žáků GIO a čtyři žáci SŠL pak uvádí, že o šikaně hovoří mj. o třídnických hodinách.

Vlastní odpověď doplnilo 6 gymnazistů a 9 žáků SŠL²⁸. O šikaně hovoří doma s rodiči, venku nebo na internátu s kamarády. Na gymnáziu navíc informace získávají prostřednictvím televize nebo Internetu. Jeden chlapec GIO bohužel doložil krutost svého šikanujícího chování, když napsal, že o šikanování hovoří: „*při šikanování ostatních*“.

4.4 Ověření hypotéz a shrnutí závěrů výzkumného šetření

Na základě zhodnocení výše popsaných výsledků dotazníkového šetření přistoupíme k ověření stanovených hypotéz a shrneme nejdůležitější závěry výzkumného šetření. S cílem poskytnout čtenáři přehledné srovnání výběrových souborů jsou u jednotlivých hypotéz, resp. dotazníkových otázek ověřujících hypotézy vypracovány tabulky s hodnotami absolutních a relativních četností odpovědí a zdůrazněny vzájemné procentuální rozdíly mezi výběrovými soubory.

Hypotéza H1 zněla: „*výskyt šikany na vybrané střední odborné škole je vyšší než na vybraném gymnáziu*“. Pro její ověření bylo využito vyhodnocení odpovědí respondentů na otázky č. 3 a č. 4.

Na základě vyhodnocení otázky č. 3 bylo možné posoudit, k jakým aktérům šikany středoškoláci inklinují, resp. bylo možné z pohledu žáků usuzovat na výskyt šikany v jejich okolí. Tabulka 5 naznačuje rozdíly mezi oběma školami. Podobné procento žáků obou výběrových souborů se považuje za oběť, za agresora a odmítá aktivní účast na šikanování. Výraznější rozdíl byl však zaznamenán u dvou zbývajících odpovědí. Zatímco 63 % žáků SŠL připouští, že se se šikanou ve svém okolí setkala, stejnou odpověď v případě GIO zvolilo o 12 procentních bodů žáků méně (51 %). Mírně vyšší výskyt šikany na SŠL také

---

²⁸ Komplettní výčet odpovědí na polouzavřenou otázku č. 11 viz příloha F.

naznačuje odpověď „na vlastní kůži nezažil/a a ani jsem se s ní nesetkal/a ve svém okolí“, u níž byl zaznamenán největší rozdíl mezi výběrovými soubory, a to 15 procentních bodů.

Tabulka 5: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 3

Odpověď	GIO		SŠL		Rozdíl
	absolutní četnost	relativní četnost	absolutní četnost	relativní četnost	
zpozorovali ve svém okolí	48	51 %	55	63 %	12 %
na druhých neuplatňovali	31	33 %	31	35 %	2 %
zažili na vlastní kůži	25	27 %	26	30 %	3 %
nezažili, nesetkali se	24	26 %	10	11 %	15 %
sami uplatňovali na druhých	6	6 %	2	2 %	4 %

Otázka č. 4 mapovala místa výskytu šikany. U dvou nejčastěji uváděných odpovědí (**ve škole** a **venku**) procentuálně dominuje SŠL (o 11, resp. 18 procentních bodů). Naopak možnosti neodpovědět na otázku, která naznačovala, že se respondent se šikanou nesetkal, využilo o 13 procentních bodů více žáků GIO než žáků SŠL. Také toto porovnání obou výběrových souborů (blíže viz tabulka 6) nepřímo potvrzuje vyšší výskyt šikany na SŠL.

Tabulka 6: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 4

Odpověď	GIO		SŠL		Rozdíl
	absolutní četnost	relativní četnost	absolutní četnost	relativní četnost	
ve škole	65	69 %	70	80 %	11 %
venku	19	20 %	33	38 %	18 %
na internátu	5	5 %	8	9 %	4 %
jinde	5	5 %	6	7 %	2 %
doma	3	3 %	1	1 %	2 %
neodpovědělo (nesetkalo)	21	22 %	8	9 %	13 %

Výše popsané **rozdíly** lze považovat za **dostačující** pro **verifikaci hypotézy H1**, tedy výskyt šikany na střední odborné škole je vyšší než na gymnáziu.

K ověření **druhé hypotézy H2** ve znění: „žáci zkoumaného gymnázia považují psychické projevy šikanujícího chování za závažnější a nebezpečnější než žáci zkoumané střední odborné školy“ bylo použito vyhodnocení odpovědí respondentů na otázky č. 5 a č. 6.

Otázka č. 5 zjišťovala, které z daných projevů šikanujícího chování žáci považují, resp. nepovažují za šikanu a jakou míru závažnosti těmto projevům připisují. Tabulka 7 znázorňuje absolutní i relativní četnosti odpovědí respondentů obou druhů škol, které uvedené projevy psychické šikany **považují za šikanu**.

Tabulka 7: Respondenti považujících dané projevy psychické šikany za šikanu

Projevy psychické šikany	GIO		SŠL		Rozdíl
	absolutní četnost	relativní četnost	absolutní četnost	relativní četnost	
vyhrožování	91	98 %	85	97 %	1 %
nadávky a osobní urážky	85	90 %	82	93 %	3 %
ponižování	85	90 %	78	89 %	1 %
schovávání, brání, ničení věcí	83	88 %	78	89 %	1 %
rasové urážky	75	80 %	77	88 %	8 %
posmívání se	68	72 %	68	77 %	5 %
poznámky na adresu rodičů	65	69 %	65	74 %	5 %
sexistické poznámky	55	59 %	56	64 %	5 %
pomluvy	32	34 %	39	44 %	10 %
ignorování	17	18 %	17	19 %	1 %

Jak je z uvedeného zřejmé, nejen **pořadí**²⁹ uvedených projevů psychické šikany jsou u obou škol **shodná**. Velice blízké jsou si i procentuální podíly odpovědí respondentů, kteří dané projevy za šikanu považují. Pouze v jediném případě („pomluvy“) se názor na zařazení daného projevu k šikanujícímu chování lišil o 10 procentních bodů.

Porovnání závažnosti, kterou respondenti připisují jednotlivým projevům, názorně zobrazovala tabulka 3. Jak bylo odhaleno, taktéž připisovaná závažnost daným projevům oběma vzorky byla velice podobná. Nejvyšší, avšak nikterak významný, rozdíl v pohledu na závažnost zaznamenalo „ignorování“ (o hodnotu 0,6 považují respondenti GIO

²⁹ Seřazeno projevů od nejčastěji považovaných za šikanu po nejméně často považované za šikanu.

ignoraci za závažnější problém než žáci SŠL), „sexistické poznámky“ a „posmívání se“ (o hodnotu 0,4 považují žáci SŠL oba tyto projevy za závažnější než žáci GIO).

Přiřadíme-li dané projevy šikanujícího chování konkrétně k psychické, resp. fyzické formě šikany, pak průměrné hodnoty závažnosti těchto forem šikany znázorňuje tabulka 8. Projevům psychické šikany, ostatně stejně jako projevům fyzické šikany, žáci obou výběrových souborů přisuzují přibližně stejnou závažnost.

Tabulka 8: Srovnání průměrné hodnoty závažnosti projevů psychické a fyzické šikany

Forma šikany	GIO	SŠL	Rozdíl
psychická šikana	3,7	3,6	0,1
fyzická šikana	2,8	2,9	0,1

Otázka č. 5 odhalovala, kterou šikanu žáci považují za nejnebezpečnější. Jak ovšem bylo při vyhodnocení této otázky zdůrazněno, rozdíly mezi oběma srovnávanými vzorky jsou minimální (viz tabulka 9). Zaměříme-li se konkrétně na psychickou šikanu, pak pouze o 1 procentní bod více žáků GIO než žáků SŠL tuto šikanu považuje za nejnebezpečnější.

Tabulka 9: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 6

Odpověď	GIO		SŠL		Rozdíl
	absolutní četnost	relativní četnost	absolutní četnost	relativní četnost	
oba typy šikany považuje za stejně nebezpečné	61	65 %	59	67 %	2 %
psychická šikana	22	23 %	19	22 %	1 %
fyzická šikana	6	6 %	7	8 %	2 %
neví	4	4 %	3	3 %	1 %
ani jeden typ šikany nepovažuje za nebezpečný	1	1 %	0	0 %	1 %

Hypotéza H2 nebyla odpověďmi respondentů **podpořena**. Ze získaných dat vyplývá, že žáci gymnázia považují psychické projevy šikanujícího chování za obdobně závažné a nebezpečné jako žáci střední odborné školy.

Hypotéza H3 byla formulována následovně: „žáci budou v závislosti na druhu střední školy volit odlišné přístupy k řešení šikanování“, přičemž bylo snahou ji verifikovat na základě vyhodnocení odpovědí respondentů na otázky č. 7 a č. 8. Rozdíly v odpovědích mezi respondenty obou výběrových souborů naznačují tabulky 10 a 11.

Tabulka 10: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 7

Odpověď	GIO		SŠL		Rozdíl
	absolutní četnost	relativní četnost	absolutní četnost	relativní četnost	
svěřit se rodičům	72	77 %	71	81 %	4 %
svěřit se učiteli/učitelce	45	48 %	52	59 %	11 %
svěřit se kamarádovi/kamarádce	43	46 %	46	52 %	6 %
ignorace útočníka	13	14 %	18	20 %	6 %
jiná rada	11	12 %	15	17 %	5 %
neví	7	7 %	1	1 %	6 %
nesvěřovat se nikomu	1	1 %	0	0 %	1 %

Tabulka 11: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 8

Odpověď	GIO		SŠL		Rozdíl
	absolutní četnost	relativní četnost	absolutní četnost	relativní četnost	
svěřilo by se rodičům	47	50 %	41	47 %	3 %
svěřilo by se kamarádovi/kamarádce	31	33 %	35	40 %	7 %
svěřilo by se učiteli/učitelce	20	21 %	18	20 %	1 %
útočníka by ignorovalo	18	19 %	12	14 %	5 %
zachovalo by se jinak	14	15 %	18	20 %	6 %
neví	11	12 %	13	15 %	3 %
nesvěřilo by se nikomu	7	7 %	5	6 %	1 %

Na základě analýzy odpovědí respondentů na otázky č. 7 a 8 je možné nepřímo vysledovat tendenci respondentů k případnému napomáhání při odhalování šikanování a způsobilosti řešit tento problém. Jak je na první pohled zřejmé, rozdíly mezi výběrovými soubory **nelze pro verifikaci hypotézy označit za významně odlišné a dostatečné**. Žáci by svému šikanovanému spolužákovi radili vesměs podobné přístupy k řešení tohoto problému. Obdobné postupy řešení by také volili, stali-li by se sami obětí. Pouze v jediném případě byl zaznamenán výraznější rozdíl. U otázky č. 7 jako vhodný způsob řešení šikanování pro svého spolužáka navrhovalo „svěřit se učiteli/učitelce“ o 11 procentních bodů žáků SŠL více než žáků GIO. **Hypotéza H3 nebyla potvrzena.**

Hypotéza H4 ověřovala, zda žáci podle svého názoru hovoří ve škole dostatečně („alespoň o 10 procentních bodů více žáků vybrané střední odborné školy než žáků vybraného gymnázia považuje časový prostor věnovaný ve škole tématu šikana za zcela nebo spíše dostatečný“). K ověření bylo využito vyhodnocení odpovědí respondentů na otázku č. 10.

Pro celistvější pohled na názory respondentů jsou v tabulce 12 sjednoceny kategorie „zcela/spíše nedostatečně“ a „zcela/spíše dostatečně“. Položka „nevím“ je ponechána beze změny.

Tabulka 12: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 10

Odpověď	GIO		SŠL		Rozdíl
	absolutní četnost	relativní četnost	absolutní četnost	relativní četnost	
zcela/spíše dostatečně	23	25 %	45	51 %	26 %
neví	19	20 %	15	17 %	3 %
zcela/spíše nedostatečně	52	55 %	28	32 %	23 %

Pro verifikaci hypotézy H4 byl požadován rozdíl mezi výběrovými soubory alespoň 10 procentních bodů u položky „zcela/spíše dostatečně“. Podle výsledků šetření však tento rozdíl činil dokonce celých 26 procentních bodů. Jednalo se tedy o celkově nejvyšší procentuální rozdíl v rámci odpovědí respondentů mezi výběrovými soubory. Rozdílnost nepřímo dokládá také odpověď „zcela/spíše nedostatečně“, pro niž se rozhodlo

o 23 procentních bodů více žáků GIO než žáků SŠL. Na základě uvedeného lze konstatovat, že **hypotéza H4 byla potvrzena.**

Pro dané výběrové soubory lze na základě provedeného výzkumného šetření a ověřování hypotéz učinit následující **závěry:**

V rámci výzkumu se nepodařilo odhalit markantní rozdíly ve vnímání šikany mezi žáky GIO a SŠL, přesto však tuto problematiku respondenti nevnímají zcela identicky.

- ✓ Naprostá většina žáků obou výběrových vzorků šikanování **vnímá jako problém.** Mírně **citlivější** jsou však k tomuto problému **žáci SŠL**, když na něj jako na podceňovaný problém nahlíží o 15 procentních bodů žáků více než žáků GIO. Nejvýznamněji se pak názorově odlišují chlapci GIO (ve srovnání s chlapci SŠL), kteří položku označující šikanu jako problém, jemuž je věnována dostatečná pozornost, volili dvakrát častěji.
- ✓ Vyšší citlivost k různým projevům šikanujícího chování dokládá i fakt, že téměř všechny vybrané projevy **jako šikanu skutečně vnímá vyšší procento žáků střední odborné školy** než žáků gymnázia.
- ✓ Ve většině žáků GIO i SŠL slovo šikana **vzbuzuje negativní pocity** (pocit bezmoci, strach, odpor a pohrdání), přičemž u všech uvedených pocitů procentuálně dominovaly odpovědi respondentů SŠL.
- ✓ Vyšší procento žáků SŠL než žáků GIO (o 12 procentních bodů) připouští, že šikanu ve svém okolí zpozorovalo. A zároveň také méně žáků SŠL než žáků GIO si myslí, že se se šikanou ve svém okolí nesetkalo, ani ji na vlastní kůži nezažilo. Na základě obou výroků tak můžeme usuzovat na **mírně vyšší výskyt šikany na SŠL.**
- ✓ Mírně vyšší koncentraci zamoření šikanou na SŠL potvrzuje i skutečnost, že se se šikanou ve škole, venku, na internátu, příp. i jinde setkává **vyšší procento žáků této školy.**
- ✓ **Oběti** šikanování se cítí přibližně **stejně procento žáků GIO (27 %) i SŠL (30 %).** Zatímco je na SŠL podíl šikanovaných dívek a chlapců SŠL poměrně vyrovnaný, obětí šikany na gymnáziu se cítí téměř dvojnásobné procento chlapců než dívek.
- ✓ K roli **agresora** otevřeně přiznává pouze 6 žáků GIO a 2 žáci SŠL.

- ✓ Respondenti GIO a SŠL **považují psychickou šikanu a její projevy za podobně závažné a nebezpečné.** Rozdíly nebyly odhaleny ani v názorech na závažnost a nebezpečnost fyzické šikany a jejích projevů.
- ✓ Paradoxní se jeví skutečnost, že přestože majoritní podíl respondentů obou skupin považuje psychickou šikanu za stejně nebezpečnou jako fyzickou šikanu nebo dokonce za nejnebezpečnější, projevy fyzické šikany považují za závažnější.
- ✓ Žáci obou škol by svým šikanovaným spolužákům **radili podobné alternativy řešení šikany. Obdobné postupy**, avšak odlišné od rad, by obě skupiny respondentů volili v případě, **stali-li by se sami obětí šikanování.** V porovnání s poskytnutými radami by se v průměru svěřilo přibližně o pětinu žáků GIO a čtvrtinu žáků SŠL méně. Učitelé, kteří se v očích „doporučovatelů“ jeví jako velice kompetentní osoby při řešení šikanování, získali u „obětí“ důvěru pouze v pětině případů.
- ✓ Zatímco **dívky** mají poměrně vysokou **tendenci se někomu svěřit, chlapci** důvěru v druhé vkládají **podstatně méně.** Nejvyšší procento **chlapců GIO** by se **zachovalo jinak** (zejména agresivně – šikanu by „opláceli stejnou mincí“), kdežto nejvíce **chlapců SŠL** by **útočníka ignorovalo.**
- ✓ Oba výběrové soubory středoškoláků vidí **nejčastější příčiny šikanování** ve snaze ulevit si od vlastních problémů, snaze být zajímavý a snaze získat nad někým moc.
- ✓ Na téma šikana se dle většiny dotazovaných **SŠL hovoří zcela nebo spíše dostatečně**, naopak na **GIO** je tomuto tématu podle názorů více než poloviny žáků věnován **zcela nebo spíše nedostatečný prostor.**
- ✓ Na obou školách je podle žáků největší prostor tématu šikana věnován v rámci speciálních přednášek a seminářů, přičemž na SŠL tuto odpověď zvolilo o 20 procentních bodů žáků více. Druhou nejčastěji volenou příležitostí na SŠL, při níž se o šikaně hovoří, je vyučování (55 % žáků). Na gymnáziu se pak o šikaně spíše než o vyučovacích hodinách (pouze 21 % žáků) diskutuje o přestávkách (24 % žáků).

Na základě vyhodnocení výsledků dotazníkové šetření byly potvrzeny hypotézy H1 a H4. Hypotézy H2 a H3 se bohužel verifikovat nepodařilo.

Závěr

Téma bakalářské práce, kterým jsem se rozhodla podrobněji zabývat, byla šikana a její specifika na střední škole. Než se člověk hlouběji ponoří do této velmi aktuální problematiky, neuvědomuje si, z jakých možných úhlů pohledu lze na šikanu nahlížet. Teprve po bližším zaměření se na tento fenomén, si pomalu dokáže představit jeho rozsáhlost a složitost a na povrch mu vyplouvají bližší souvislosti. Myslím si, že nejen pedagogové, ale také rodiče, jejichž společným cílem je připravit dítě na nejrůznější nástrahy života, by si měli tuto problematiku pečlivě prostudovat. Pokud nedojde k odhalení a zásahu proti šikaně již v počátečních stádiích, stává se boj s tímto negativním fenoménem současnosti stále lítější a hůře „vyhratelný“, což může mít negativní vliv na celý budoucí, jak soukromý tak profesionální, život dítěte.

V teoretické části obsažené v prvních třech kapitolách jsou na základě analýzy aktuální odborné a časopisecké literatury a dalších zdrojů shrnuty stěžejní poznatky o šikaně jakožto sociálně patologickém jevu sužujícím současnou společnost, které zároveň slouží jako východiska pro pochopení a vyhodnocení části empirické.

Empirická část bakalářské práce dokumentuje provedené výzkumné šetření. Vzhledem k citlivosti tématu a k plánovanému počtu respondentů byla zvolena technika dotazníku. Písemný dotazník s názvem „Šikanování, aneb když silnější ubližují slabším“ byl zkonstruován se záměrem odhalit případné rozdíly ve vnímání problému šikany mezi žáky Gymnázia Ivana Olbrachta v Semilech (GIO) a žáky Střední školy Lomnice nad Popelkou (SŠL) a verifikovat čtyři stanovené hypotézy.

V rámci výzkumu se nepodařilo odhalit markantní rozdíly ve vnímání šikany mezi žáky GIO a SŠL. U většiny otázek byla pořadí odpovědí v obou výběrových souborech dokonce totožná. Přesto nelze konstatovat, že by problém šikany vnímali zcela identicky. Na základě výsledků dotazníkového šetření lze usuzovat na mírně vyšší výskyt šikany na SŠL, a to především ve škole a venku. Proto není překvapením, že k problematice šikanování jsou citlivější právě její žáci. Nejenže vyšší procento žáků SŠL než žáků GIO šikanu vnímá jako podceňovaný problém, ale také více žáků SŠL téměř všechny vybrané projevy šikanujícího chování za šikanu skutečně považuje.

Respondenti GIO i SŠL pokládají psychickou šikanu a její projevy za podobně závažné a nebezpečné. Rozdíly nebyly odhaleny ani v názorech na závažnost a nebezpečnost

fyzické šikany a jejich projevů. Paradoxem zůstává, že přestože respondenti obou výběrových souborů převážně považují psychickou šikanu za stejně nebezpečnou jako fyzickou šikanu nebo dokonce za nejnebezpečnější, jednotlivým projevům fyzické šikany přisuzují v průměru vyšší závažnost.

Druh střední školy výrazně nedeterminuje ani přístupy k řešení šikanování. Jako nejvhodnější postup řešení šikany žáci obou škol shledávají zejména strategii „svěřit se“, přičemž vyšší tendenci volit tento způsob řešení volí na obou školách dívky. K hlavním motivům šikanování řadí žáci obou škol snahu ulevit si od vlastních problémů, snahu být zajímavý a snahu získat nad někým moc.

Největší rozdílnost mezi výběrovými soubory se podařila odhalit v názoru respondentů na dostatečnost, resp. nedostatečnost věnování pozornosti tématu šikana ve škole. Podle více než poloviny žáků SŠL je tomuto tématu věnován zcela nebo spíše dostatečný prostor, bohužel téměř zcela opačně vidí situaci gymnazisté, kdy podle většiny z nich ve škole hovoří zcela nebo spíše nedostatečně.

Na základě vyhodnocení výsledků dotazníkové šetření bylo dosaženo padesátiprocentní úspěšnosti při verifikaci hypotéz, kdy se podařilo ověřit dvě hypotézy ze čtyř. Hypotéza H1 potvrzuje vyšší výskyt šikany na střední odborné škole než na gymnáziu, hypotéza H4 ověřila, že více žáků SŠL než žáků GIO považuje časový prostor věnovaný ve škole tématu šikana za zcela, resp. spíše dostatečný. Zbylé dvě hypotézy se bohužel ověřit nepodařilo.

Představené výsledky dotazníkového řešení ovšem přináší nejen srovnání názorů středoškoláků obou uvedených středních škol na problém šikany, ale mohly by být a podle mého názoru by dokonce měly být směrodatné pro vedení škol i jejich pedagogické pracovníky, kteří budou po dokončení výzkumného šetření s jeho výsledky seznámeni. Přestože ani jeden ze zástupců ředitelů škol výskyt šikany na škole přímo nevyvrátil, myslím si, že právě výskyt šikany na jejich škole pro ně může být jistým, bohužel ne příliš příjemným, „překvapením“. Vždyť se šikanou ve škole se setkalo 69 %, resp. 80 % respondentů. Přestože lze usuzovat na mírně nižší výskyt šikany na gymnáziu, domnívám, že zejména chlapci na tomto gymnáziu, kdy se u některých jedinců projevovaly znaky zvýšené agrese, by v případě nevěnování pozornosti tomuto problému ze strany vedení

a učitelů mohly být „rizikovou skupinou“, která by potenciálně mohla stupeň zamoření šikanou zvýšit.

Naopak potěšující se z pohledu vedení obou škol jeví skutečnost, že většina respondentů by dokázala šikanu řešit adekvátním způsobem. Bez ohledu na tyto výsledky by podle mého názoru přesto měl být tomuto problému věnován dostatek času nejen v rámci speciálních přednášek a seminářů, ale také v rámci vyučovacích a třídnických hodin, a to zejména na gymnáziu, kde podle většiny žáků o tomto problému mluví nedostatečně.

Cíle, které si diplomová práce předsevzala, byly podle mého názoru naplněny. Práce přináší nejen shrnutí stěžejních teoretických poznatků různých autorů věnujících se této problematice, ale rovněž poskytuje přehledné srovnání odpovědí žáků dvou druhů středních škol na otázky týkající šikany, které tak zprostředkovaně čtenáři přibližují jejich vnímání tohoto problému. A právě pohled na problém šikany očima těch, jichž se problém dotýká, je zajímavým zdrojem informací pro další poznatky o této tematice.

Výzkumné šetření by v budoucnosti bylo zajímavé zrealizovat na dalším výběrovém souboru, např. na vzorku žáků středního odborného učiliště, kdy by rozdíly mezi respondenty třech druhů středních škol mohly přinést další zajímavý úhel pohledu na tuto problematiku.

Věřím, že diplomová práce bude přínosem nejen pro mne jakožto autorku, ale rovněž pro potenciální čtenáře, kteří by po jejím prostudování měli nabýt nejen ucelenou představu o šikaně jako o pedagogickém problému, ale zejména si uvědomit, jak se na tuto problematiku dívají a jak ji vnímají středoškoláci v závislosti na druhu studované střední školy.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Osm druhů šikanování.....	13
Tabulka 2: Schéma prevence školních šikan.....	32
Tabulka 3: Míra závažnosti šikanujícího chování	51
Tabulka 4: Průměrná hodnota závažnosti projevů fyzické a psychické šikany	55
Tabulka 5: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 3	63
Tabulka 6: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 4.....	63
Tabulka 7: Respondenti považující dané projevy psychické šikany za šikanu	64
Tabulka 8: Srovnání průměrné hodnoty závažnosti projevů psychické a fyzické šikany ..	65
Tabulka 9: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 6.....	65
Tabulka 10: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 7.....	66
Tabulka 11: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 8.....	66
Tabulka 12: Srovnání odpovědí respondentů na otázku č. 10.....	67

Seznam grafů

Graf 1: Podíl respondentů podle pohlaví.....	41
Graf 2: Podíl respondentů podle střední školy	41
Graf 3: Problematika šikanování	43
Graf 4: Problematika šikanování podle pohlaví	44
Graf 5: Jaké pocity v žácích vzbuzuje slovo šikana?	45
Graf 6: Výskyt šikanování.....	47
Graf 7: Místa šikanování	48
Graf 8: Projevy šikanujícího chování	50
Graf 9: Kterou šikanu považují žáci za nejnebezpečnější?	53
Graf 10: Kterou šikanu považují chlapci a dívky za nejnebezpečnější?	54
Graf 11: Jakou radu by žáci poskytli šikanovanému spolužákovi?.....	56
Graf 12: Jak by se žáci zachovali, kdyby se stali obětí šikanování?	58
Graf 13: Proč podle žáků některé děti ubližují ostatním?	59
Graf 14: Věnuje se škola šikaně podle žáků v dostatečné míře?.....	60
Graf 15: Při jaké příležitosti žáci o šikaně hovoří?	61

Seznam obrázků

Obrázek 1: Pyramida šikanování	15
--------------------------------------	----

Seznam literatury

Bibliografie

- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
- ČÍRTKOVÁ, L, VITOUŠOVÁ, P. et al. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 191 s. ISBN 978-80-247-2014-2.
- FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti rodiče a učitele*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2009. 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2.
- HERZOG, R. *Násilí není řešení: prevence násilí a management konfliktu ve školách*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. 120 s. ISBN 978-80-7238-850-9.
- HUDECOVÁ, A. Šikanovanie v školskom prostredí a možnosti jeho prevencie. In KREJČÍŘOVÁ, O.; GOLDOVÁ, V. *Soubor přednášek z konference "Drogy a šikana - stále nebezpečí"*. 1. vyd. Vsetín: Město Vsetín, komise prevence kriminality, 2007. 104 s. ISBN 978-80-254-0524-6.
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: Příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve škole*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.
- KYRIACOU, Ch., TOMKOVÁ, D. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 151 s. ISBN 80-7178-945-3.
- LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
- NAKONEČNÝ, M. *Moderní psychologie*. 1. vyd. Praha: S & M, 1997. 89 s. ISBN 80-901387-7-2.
- PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 270 s. ISBN 80-7184-569-8.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
- ŘÍČAN, P.; JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 155 s. ISBN 978-80-247-2991-6.

- SKOPALOVÁ, J. Školáci a šikana. In KREJČÍŘOVÁ, O.; GOLDOVÁ, V. *Soubor přednášek z konference "Drogy a šikana - stále nebezpečí"*. 1.vyd. Vsetín: Město Vsetín, komise prevence kriminality, 2007. 104 s. ISBN 978-80-254-0524-6.
- STUHLÍKOVÁ, I.; PROKEŠOVÁ, L. et al. *Zvládání emočních problémů školáků*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 170 s. ISBN 80-7178-534-2.
- ŠÍROVÁ, L. *Šikana na 1. stupni základní školy*. Brno, 2006. 115 s. Diplomová práce: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická. Vedoucí diplomové práce PhDr. Hana Filová, Ph.D.
- ŠTĚRBOVÁ, D. Agresivita ve školním prostředí: (A co s ní může souviset...). In MITLÖHNER, M.; STAROSTA, Š. *Sborník referátů 3. Moravského regionálního kongresu k sexuální výchově a II. Krajské konference k primární prevenci sociálně patologických jevů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. 13 s. Dostupné z WWW: <http://www.planovanirodiny.cz/storage/brod08/19agresivita_ve_skole.pdf>. ISBN 978-80-7041-622-8.
- VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktické rady pro rodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 147 s. ISBN 978-80-7367-611-7.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Učební text pro mistry odborného výcviku. Dospívání*. 1.vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 1999. 78 s. ISBN 80-7083-335-1.

Časopisecké zdroje

- DOUBRAVA, L. Šikana: jen na pětině škol jsou učitelé vzdělávání specialisty. In *Učitelské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. 2007, roč. 110, č. 28, s. 20-21. Dostupný také z WWW: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=546&PHPSESSID=0f25f5ca140cecb2f5e2a53fa17d088d>>. ISSN 0139-5718.
- FOJTÍKOVÁ, Z. Nemoc zvaná šikana. In *Rodina a škola*. 2005, roč. 52, č. 6, s. 10-11, ISSN 0035-7766.
- KOLÁŘ, M. Ve škole: šikana, nebo škádlení. In *Psychologie dnes: časopis pro moderní psychologii*. 2010, roč. 16, č. 2, s. 56-59. ISSN 1212-9607.
- PRAŽÁK, P. Šikana je poruchou kolektivu. In *Psychologie dnes: psychologie, psychoterapie, životní styl*. 2003, roč. 9, č. 9, s. 26-27. ISSN 1211-5886.

Legislativní zdroje

- Česká republika. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2008, částka 103, s. 4825-4904. Dostupný také z WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/uplne-zneni-zakona-c-561-2004-sb>>.
- Česká republika. Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2005, částka 20, s. 10-22. Dostupný také z WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlasaka-c-72-2005-sb-1>>.
- Česká republika. Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních, č.j.: 20 006/2007-51. In *Věstník MŠMT*. 2007, sešit 11, s. 2-12. Dostupný také z WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/2007-11>>.
- Česká republika. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 24 246/2008-6. . In *Věstník MŠMT*. 2009, sešit 1, s. 7-14. Dostupný také z WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/2009-1>>.

Internetové zdroje

- ALTMAN, Z. *ZŠ Jandusů* [online]. 2006 [cit. 2011-06-21]. Šikana – podstata problému a možnosti jeho řešení. Dostupné z WWW: <http://www.zsjandusu.net/skola/vychovne-poradenstvi/sikana-podstata-areseni/?tx_felogin_pi1%5Bforgot%5D=1>.
- HÁJEK, S. *OSSNAD* [online]. 2007 [cit. 2011-04-27]. Sociální vnímání. Dostupné z WWW: <<http://www.ossnad.cz/kurz/vnimani.doc>>.
- KOLÁŘ, M. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2004 [cit. 2011-04-25]. Školní program proti šikanování. Dostupné z WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>>.
- *Minimalizace šikany* [online]. 2010 [cit. 2011-06-21]. Kyberšikana na českých školách. Dostupné z WWW: <<http://www.minimalizacesikany.cz/sikana-a-mobily/199-kybersikana-na-ceskych-skolach>>.
- *Saferinternet: Národní centrum bezpečnějšího internetu* [online]. 2007 [cit. 2011-03-15]. Hlavní závěry projektu Rychlá šetření 1/2007. Dostupné z WWW: <http://old-saferinternet.webmagazine.cz/data/articles/down_203.pdf>.

- *Základní škola Josefa Bublíka, Bánov* [online]. 2007 [cit. 2011-04-27]. Školní program proti šikanování MIŠ. Dostupné z WWW: <<http://www.zsbanov.cz/SPPS.pdf>>.

Seznam příloh

Příloha A: Rozdíly mezi šikanováním a škádlením	81
Příloha B: Příklady přímých a nepřímých znaků (projevů) šikanování	82
Příloha C: Standardní činnosti školního metodika prevence.....	83
Příloha D: Preventivní opatření (opatření podle Kaspera)	85
Příloha E: Ukázka dotazníku s názvem „Šikana, aneb když silnější ubližují slabším“	86
Příloha F: Vlastní odpovědi respondentů na polouzavřené otázky	89

Příloha A: Rozdíly mezi šikanováním a škádlením

	Šikanování	Škádlení
Definice	Jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Šikanovaný se nemůže útočníkovi bránit před tím, co je mu nepříjemné, co ho bolí nebo ho ponižuje. Patří do násilných a závislostních vztahů.	Jedná se o žertování (zlobení, popichování) za účelem dobré nálady. Nemá vítěze ani poražené. Patří do rovnocenných, kamarádkých nebo partnerských vztahů.
Záměr	Ublížit, ranit, ponižit.	Legrace, radost, dobrá nálada.
Motiv	Hlavně pocit moci a krutost. Dále překonávání samoty, zvědavost, nuda, žárlivost, ...	Zájem o druhé, projevení náklonnosti, snaha o sblížení nebo seznámení. Snaha rozpouštět napětí a navodit uvolněnou atmosféru ve třídě.
Postoj	Znevážení druhého, jeho ponižení.	Sebeúcta a úcta k druhému.
Citlivost	Nelítostnost a tvrdost.	Empatie.
Zranitelnost	Bezbrannost (šikanovaný se nemůže, neumí nebo nechce bránit).	Bez zvýšené zranitelnosti nebo přecitlivlosti.
Hranice	Překračování hranic. Silnější nebere ohled na slabšího. Přestože útočník ví, že jeho chování je oběti nepříjemné, pokračuje.	Vyrovnanost sil – obě strany mohou obhájit osobní „prostor“. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních hranic.
Právo a svoboda	Pocit bezpráví. V případě obrany, nebo opětování přichází další, tvrdší útok.	Rovnoprávnost. Možnost bránit se škádlení a opětovat ho.
Důstojnost	Lidská důstojnost ponížena.	Lidská důstojnost zachována, bez pocitu ponížení.
Emoční stav	Pocit bezmoci. Strach. Stud. Bolest.	Pocit radosti, vzrušení ze hry. Může se dostavit naštvání a vnímání chování druhého jako nepříjemné, ale ne pocit bezmoci.
Dopad	Pochybování o sobě samém. Úzkost, deprese, nedůvěra, strach.	Pozitivní nálada, podpoření sebehodnoty.

Zdroj: zpracováno autorkou podle KOLÁŘ, M. *Ve škole: šikana, nebo škádlení. Psychologie dnes: časopis pro moderní psychologii*, 2010, s. 58.

Příloha B: Příklady přímých a nepřímých znaků (projevů) šikanování

Přímé znaky šikanování	Nepřímé znaky šikanování
<ul style="list-style-type: none"> ✓ posměšné poznámky, nadávky, urážející přezdívka, nevhodné a vulgární vtipy na adresu šikanovaného ✓ kritizování žáka, výtky na jeho účet, které jsou pronášené nepřátelským až nenávislným nebo pohrdavým tónem ✓ nucení žáka, aby dával věcné nebo finanční dary šikanujícímu nebo aby za něj platil jeho útratu ✓ příkazy vznášené jinými spolužáky, které pronášejí panovačným tónem, a které oběť plní ✓ nucení žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů nebo ke spoluúčasti na nich ✓ honění, strkání, bití (rány, šťouchance), které nemusí být zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí ✓ rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ při veřejném projevu má oběť strach odpovídat na otázky, je nejistá, ustrašená, aby se vyhnula delšímu projevu, často odpovídá „nevím“ ✓ neúčastní se hodin tělocviku z nejrůznějších důvodů ✓ při práci skupinkách bývá jedinec vybírán mezi posledními, příp. s ním ve vyučování nikdo nechce vytvořit dvojici ✓ náhlé a nevysvětlitelné zhoršování prospěchu ✓ třída při jeho napomínání ze strany učitele reaguje pozitivně a usiluje o horší trest ✓ často mu chybí pomůcky na vyučování, má poničené nebo po třídě rozházené věci, jejichž poškození nebo ztrátu vysvětluje nepravděpodobnými historkami nebo nedokáže ozřejmit vůbec ✓ jedinec bývá osamocený, uzavírá se do sebe, ostatní ho často zesměšňují ✓ působí smutným, nešťastným, nemá daleko k pláči, bývá roztržitý, zasněný, neklidný, zvýšeně až paranoidně ostražitý ✓ o přestávkách vyhledává blízkost učitelů a naopak vyhýbá se WC (na toaletu se uvolňuje o vyučovací hodině) ✓ neúměrně dlouho obědvá v jídelně, vyhýbá se šatnám i za cenu poznámky za nepřezutí ✓ objektivně se mu zhoršuje zdravotní stav, třesou se mu ruce, má tiky, trpí ranními nevolnostmi ✓ zvýšená absence ve škole ✓ zašpiněný nebo poškozený oděv ✓ mění svou cestu do školy a ze školy ✓ nedovede uspokojivě vysvětlit odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány

Zdroj: zpracováno autorkou podle VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 76-79.

Příloha C: Standardní činnosti školního metodika prevence

Podle **přílohy č. 3 k vyhlášce č. 72/2005** ke standardním činnostem školního metodika prevence patří:

Metodické a koordinační činnosti

- 1) Koordinace tvorby a kontrola realizace **preventivního programu školy**.
- 2) Koordinace a participace na realizaci aktivit školy zaměřených na prevenci záškoláctví, závislosti, **násilí**, vandalismu, **sexuálního zneužívání**, zneužívání sektami, prekriminálního a kriminálního chování, rizikových projevů sebepoškozování a **dalších sociálně patologických jevů**.
- 3) Metodické vedení činnosti pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence sociálně patologických jevů (vyhledávání problémových projevů chování, preventivní práce s třídními kolektivy apod.).
- 4) Koordinace vzdělávání pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence sociálně patologických jevů.
- 5) Koordinace přípravy a realizace aktivit zaměřených na zapojování multikulturních prvků do vzdělávacího procesu a na integraci žáků/cizinců; prioritou v rámci tohoto procesu je prevence rasizmu, xenofobie a dalších jevů, které souvisí s otázkou přijímání kulturní a etnické odlišnosti.
- 6) Koordinace spolupráce školy s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku prevence sociálně patologických jevů, s metodikem preventivních aktivit v poradně a s odbornými pracovišti (poradenskými, terapeutickými, preventivními, krizovými, a dalšími zařízeními a institucemi), které působí v oblasti prevence sociálně patologických jevů.
- 7) Kontaktování odpovídajícího odborného pracoviště a participace na intervenci a následné péči v případě akutního výskytu sociálně patologických jevů.
- 8) Shromažďování odborných zpráv a informací o žácích v poradenské péči specializovaných poradenských zařízení v rámci prevence sociálně patologických jevů v souladu s předpisy o ochraně osobních údajů.
- 9) Vedení písemných záznamů umožňujících doložit rozsah a obsah činnosti školního metodika prevence, navržená a realizovaná opatření.

Informační činnosti

- 1) Zajišťování a předávání odborných informací o problematice sociálně patologických jevů, o nabídkách programů a projektů, o metodách a formách specifické primární prevence pedagogickým pracovníkům školy.
- 2) Prezentace výsledků preventivní práce školy, získávání nových odborných informací a zkušeností.
- 3) Vedení a průběžné aktualizování databáze spolupracovníků školy pro oblast prevence sociálně patologických jevů (orgány státní správy a samosprávy, střediska výchovné péče, poradny, zdravotnická zařízení, Policie ČR, orgány sociální péče, nestátní organizace působící v oblasti prevence, centra krizové intervence a další zařízení, instituce i jednotliví odborníci).

Poradenské činnosti

- 1) Vyhledávání a orientační šetření žáků s rizikem či projevy sociálně patologického chování; poskytování poradenských služeb těmto žákům a jejich zákonným zástupcům, případně zajišťování péče odpovídajícího odborného pracoviště (ve spolupráci s třídními učiteli).
- 2) Spolupráce s třídními učiteli při zachycování varovných signálů spojených s možností rozvoje sociálně patologických jevů u jednotlivých žáků a tříd a participace na sledování úrovně rizikových faktorů, které jsou významné pro rozvoj sociálně patologických jevů ve škole.
- 3) Příprava podmínek pro integraci žáků se specifickými poruchami chování ve škole a koordinace poskytování poradenských a preventivních služeb těmto žákům školou a specializovanými školskými zařízeními.

Příloha D: Preventivní opatření (opatření podle Kaspera)

Rovina	Škola	Třída	Žáci
Program	<ul style="list-style-type: none"> ✓ školní preambule ✓ pravidla jednání ✓ práce grémií ✓ výukové materiály ✓ další vzdělávání ✓ zřizování školních dvorů 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ pravidla třídy ✓ třídní rozhovory ✓ rozhovory učitelů s rodiči ✓ projektové práce ✓ tvorba vyučování 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ rozhovory učitelů s rodiči ✓ spolupráce učitelů s rodiči na případu ✓ vyrovnání obětí - agresor
Osobní	<ul style="list-style-type: none"> ✓ skupinová práce ✓ projektová práce ✓ externí odborníci 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ koordinace třídním učitelem ✓ třídní učitelský tým ✓ spolupráce učitelů s rodiči ✓ vnější poradenství 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ učitel = poradce ✓ třídní učitel ✓ externí odborníci ✓ Peers programy
Výuka	<ul style="list-style-type: none"> ✓ sběr materiálů ✓ pracovní společenství ✓ urovnání konfliktů 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ vyučování v různých předmětech 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ posilování soc. schopností a dovedností ✓ individuální podpora
Organizace	<ul style="list-style-type: none"> ✓ kontaktní linka ✓ dozor o přestávkách ✓ projektová práce 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ skupinová spolupráce ✓ speciální projekty v problémových třídách 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ připomínkové „boxy“ ✓ speciální místa, kam se žáci mohou „skrýt“ ✓ mentoři ✓ konzultační hodiny

Zdroj: upraveno autorkou podle SKOPALOVÁ, J. Školáci a šikana. Vsetín: Město Vsetín, komise prevence kriminality. 2007, s. 74.

Příloha E: Ukázka dotazníku s názvem „Šikana, aneb když silnější ubližují slabším“

Dobrý den vážené studentky, vážení studenti,

právě jste dostali do rukou dotazník, který se zabývá tématem šikanování. Dovolte mi, abych Vás tímto požádala o jeho pravdivé vyplnění. Žádná odpověď není špatná a vyplnění tohoto dotazníku je zcela **anonymní**, a proto bez obav a jakéhokoliv studu můžete vyjádřit svůj názor k danému tématu. Zjištěné údaje budou sloužit výhradně k mému výzkumu v rámci bakalářské práce a nebudou tedy v žádném případě k dispozici učitelům, rodičům, ani dalším osobám.

Vámi zvolenou odpověď (tvrzení) zatrhněte dle vzoru na obrázku, případně v místech tečkovaných čar (.....) můžete doplnit odpověď vlastní.

Předem děkuji za Váš čas a pravdivé odpovědi.

Ing. Jana Dlasková

1) Šikanování:

- ☐ považuji za problém, který je přeceňován
- ☐ považuji za problém, kterému je věnována patřičná pozornost
- ☐ považuji za problém, který je podceňován
- ☐ nepovažuji za problém
- ☐ se mě nijak nedotýká a nezajímá mě, a proto jsem o něm takto nepřemýšlel/a

2) Co ve vás slovo šikana vzbuzuje? (můžete označit více možností)

- ☐ odpor, pohrdání
- ☐ pocit bezmoci
- ☐ strach
- ☐ radost
- ☐ pocit vzrušení
- ☐ žádné pocity
- ☐ jiný pocit (uved'te jaký):.....

3) Šikanu jsem: (můžete označit více možností)

- ☐ zažil/a na vlastní kůži
- ☐ zpozoroval/a ve svém okolí
- ☐ sám/sama uplatňoval/a na druhých
- ☐ na vlastní kůži nezažil/a a ani jsem se s ní nesetkal/a ve svém okolí
- ☐ nikdy na druhých neuplatňoval/a

4) Pokud jste se setkal/a se šikanou, kde to bylo? (můžete označit více možností)

- ☐ ve škole
- ☐ doma
- ☐ na internátu
- ☐ venku
- ☐ jinde (uved'te kde).....

5) Označte, které z následujících projevů, uvážíte-li jejich opakovaný výskyt, považujete za šikanu! (Odpovíte-li ANO, zakroužkováním čísla na stupnici od 1 do 5 vyjádříte jeho závažnost, kde 1 = nejméně závažné, 5 = nejvíce závažné)

	NE	ANO
• nadávky a osobní urážky	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• poznámky na adresu rodičů	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• pomlavy	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• ignorování	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• posmívání se (např. kvůli chybám, neúspěchům)	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• nežádoucí dotýkání	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• fackování, uhození	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• ponižování kvůli oblečení nebo chování	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• vyhrožování (např. zmlácením)	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• schovávání, brání nebo ničení věcí	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• postrkování	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• tělesné ubližování (např. kopání, rány pěstí)	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• sexistické poznámky	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• rasové urážky	☐	☐ 1, 2, 3, 4, 5
• jiné: (uveďte jaké).....		

6) Kterou z následujících typů šikany považujete nejnebezpečnější?

- ☐ psychickou šikanu
- ☐ fyzickou šikanu
- ☐ oba typy šikany považuji za stejně nebezpečné
- ☐ ani jeden typ šikany nepovažuji za nebezpečný
- ☐ nevím

7) Co byste poradil/a spolužákovi, který je šikanován? (můžete označit více možností)

- ☐ svěřit se kamarádovi/kamarádce
- ☐ svěřit se rodičům
- ☐ svěřit se učiteli/učitelce
- ☐ nesvěřovat se nikomu
- ☐ útočníka ignorovat
- ☐ nevím
- ☐ jinou radu (uveďte jakou):.....

8) Jak byste se zachoval/a, kdybyste byl/a šikanován?

- ☐ svěřil/a bych se kamarádovi/kamarádce
- ☐ svěřil/a bych se rodičům
- ☐ svěřil/a bych se učiteli/učitelce
- ☐ nesvěřil/a bych se nikomu
- ☐ útočníka bych ignoroval/a
- ☐ nevím
- ☐ zachoval/a bych se jinak (uveďte jak):.....

9) Proč podle Vás některé děti ubližují ostatním? (můžete označit více možností)

- ☐ chtějí se bavit
- ☐ chtějí si tak ulevit od vlastních problémů
- ☐ snaží se získat nad někým moc
- ☐ pouze někoho napodobují (filmové hrdiny, hrdiny počítačových her, kamarády...)
- ☐ snaží se být zajímaví
- ☐ ostatní je provokují svým vzhledem, chováním nebo jednáním
- ☐ z jiného důvodu (uved'te z jakého): .....

10) Ve škole o šikaně hovoříme:

- ☐ zcela dostatečně
- ☐ spíše dostatečně
- ☐ nevím
- ☐ spíše nedostatečně
- ☐ zcela nedostatečně

11) Hovoříte-li ve škole o šikaně, při jaké příležitosti? (můžete označit více možností)

- ☐ ve vyučování
- ☐ v rámci třídnických hodin
- ☐ při speciálních přednáškách nebo seminářích pořádaných školou
- ☐ o přestávce se spolužáky
- ☐ při jiné příležitosti (doplňte jaké): .....

A na závěr několik posledních údajů:

Pohlaví: ☐ ☐

Věk: .....

Střední škola: ☐ všeobecné gymnázium

☐ střední odborná škola, obor: .....

Ročník: ☐ 1.
☐ 2.
☐ 3.
☐ 4.

Bydlím na internátu: ☐ ANO
☐ NE

Příloha F: Vlastní odpovědi respondentů na polouzavřené otázky

Položka č. 2: Co ve Vás slovo šikana vzbuzuje?

chlapci GIO

- ✓ *krutost* (1. ročník)
- ✓ *ponížení* (4. ročník)

dívky GIO

- ✓ *pocit pochopení* (1. ročník)
- ✓ *pocit zmaru* (3. ročník)

chlapci SŠL

- ✓ *nenávisť výhružnost* (1. ročník)

dívky SŠL

- ✓ *nepochopení* (1. ročník)
- ✓ *málo bezpečí, pocit, když jste to zažil, že to zažijete znova* (1. ročník)
- ✓ *fyzické ubližování* (4. ročník)
- ✓ *zoufalství* (4. ročník)

Položka č. 4: Pokud jste se setkal se šikanou, kde to bylo?

chlapci GIO

- ✓ *na úřadech, Policii ČR* (3. ročník)

dívky GIO

- ✓ *v televizi* (2. ročník)
- ✓ *zájmový kroužek* (3. ročník)
- ✓ *zájmová činnost* (4. ročník)
- ✓ *občas doma* (4. ročník)

chlapci SŠL

- ✓ *práce, kiberšikana* (1. ročník)
- ✓ *ve školce* (4. ročník)

dívky SŠL

- ✓ *internetová komunikace* (2. ročník)
- ✓ *SMS* (2. ročník)
- ✓ *mobil, internet* (3. ročník)
- ✓ *internet, mobil* (3. ročník)

Položka č. 5: Které projevy, uvážíte-li opakovaný výskyt, považujete za šikanu?

chlapci GIO

- ✓ *narážky na podezření z homosexuality* (1. ročník)
- ✓ *psychické deptání – 5* (3. ročník)

chlapci SŠL

- ✓ *znásilnění* (3. ročník)

dívky SŠL

- ✓ *kyberšikana* (2. ročník)

Položka č. 7: Co byste poradil/a spolužákovi, který je šikanovaný?

chlapci GIO

- ✓ *svěřit se Pavlovi Šrejmovi!* (3. ročník)
- ✓ *účinnou obranu vůči útočníkovi* (3. ročník)
- ✓ *pozvat si kamarády, odvěta* (3. ročník)
- ✓ *bránit se* (3. ročník)
- ✓ *navštívit nejbližší Fit-centrum* (3. ročník)
- ✓ *zabít útočníka baseballovou pálkou* (3. ročník)
- ✓ *zabít se nebo zabít útočníka* (4. ročník)
- ✓ *zabít útočníka* (4. ročník)

dívky GIO

- ✓ *bránit se, nenechat si to líbit a vše mu vrátit* (2. ročník)
- ✓ *požádat o radu na lince bezpečí* (3. ročník)
- ✓ *psycholog* (4. ročník)

chlapci SŠL

- ✓ *sám se nesvěří, nějak pomoci a být s ním, když se svěří* (1. ročník)
- ✓ *bránit se nebo požádat o pomoc – rodiče, kamaráda* (2. ročník)
- ✓ *bezpeční linku nebo důvěry* (2. ročník)
- ✓ *linka bezpečí* (3. ročník)
- ✓ *začít toho hajzla taky šikanovat* (3. ročník)
- ✓ *zmlátit ho* (4. ročník)

dívky SŠL

- ✓ *snažit se útočníka zastavit* (1. ročník)
- ✓ *zavolat na linku bezpečí* (1. ročník)
- ✓ *zavolat na linku bezpečí* (1. ročník)
- ✓ *svěřit se na lince bezpečí* (1. ročník)
- ✓ *měl být ráznější a k dotyčnému se chovat stejně jako on k němu* (1. ročník)
- ✓ *nenechat se !! a nebát se, strach agresora ještě více motivuje* (1. ročník)
- ✓ *vzít na něj pálku* (3. ročník)
- ✓ *obrátit se přímo na policii* (3. ročník)
- ✓ *osoba ze sociální péče, psychologa* (4. ročník)

Položka č. 8: Jak byste se zachoval/a, kdybyste byl/a šikanován?

chlapci GIO

- ✓ *zavolal bych Pavlovi Šrejmovi (3. ročník)*
- ✓ *způsobil bych útočnickovi fyzickou újmu (3. ročník)*
- ✓ *vrátím mu to (3. ročník)*
- ✓ *použil bych adekvátní obranu (3. ročník)*
- ✓ *vrátil bych to stejně (4. ročník)*
- ✓ *začal se bránit (4. ročník)*
- ✓ *napadnout útočníka (4. ročník.)*
- ✓ *zbil bych útočníka (4. ročník)*
- ✓ *zbil bych útočníka sám (4. ročník)*
- ✓ *oznámení policii, naschválí útočnickovi (4. ročník)*

dívky GIO

- ✓ *nejdříve bych se poradila s kamarádkou (2. ročník)*
- ✓ *snažila bych se bránit (2. ročník)*
- ✓ *rozhodně bych si to nenechala líbit!....oko za oko... (2. ročník)*
- ✓ *podle míry šikany bych volila ignoraci (4. ročník)*

chlapci SŠL

- ✓ *bránil bych se (1. ročník)*
- ✓ *poslal bych na něj „korby“ (1. ročník)*
- ✓ *nenechal bych se od nikoho šikanovat (2. ročník)*
- ✓ *nenechal bych se (3. ročník)*
- ✓ *začít ho hajzla taky šikanovat (3. ročník)*
- ✓ *zmlátil bych ho (3. ročník)*
- ✓ *počkal bych až dotyčný bude sám, pak bych mu udělal to samé (3. ročník.)*
- ✓ *bránil bych se (4. ročník)*

dívky SŠL

- ✓ *linka důvěry (1. ročník)*
- ✓ *nenechala bych se šikanovat!!! (1. ročník)*
- ✓ *myslím, že ze začátku bych asi jen mlčela, ale kdyby se to zhoršovalo, asi bych se obrátila na rodiče (1. ročník)*
- ✓ *to se nedá posoudit, když se mi to nikdy nestalo, ale jinak bych se snažila svěřit se přáteli, rodičům, učiteli (1. ročník)*
- ✓ *zavolala bych na linku bezpečí (1. ročník)*
- ✓ *zavolala bych na linku důvěry (1. ročník)*
- ✓ *prostě bych ho nakopala do prdele! Tohle bych si nenechala líbit (2. ročník)*
- ✓ *nenechala bych se šikanovat (2. ročník)*
- ✓ *poslala bych na něj Ukrajince! (3. ročník)*
- ✓ *zjistit příčinu šikany (4. ročník)*

Položka č. 9: Proč podle Vás některé děti ubližují ostatním?

chlapci GIO

- ✓ *chtějí být středem pozornosti, být „King“ (2. ročník)*
- ✓ *nudí se (3. ročník)*
- ✓ *slabé ego, nízké IQ, komplex, špatná výchova (3. ročník)*

dívky GIO

- ✓ *někdo ho šikanoval nebo šikanuje (1. ročník)*
- ✓ *chtějí získat sebevědomí (1. ročník)*
- ✓ *napodobují své rodiče, jejich výchova je zanedbávána (2. ročník)*
- ✓ *špatná výchova rodičů – myslí si, že si vše mohou dovolit (3. ročník)*
- ✓ *závist, problémy v rodině (4. ročník)*

chlapci SŠL

- ✓ *teoreticky z každého, záleží na každém jedinci (1. ročník)*
- ✓ *myslí si že na tom je něco hustýho asi (1. ročník)*
- ✓ *léčí si své mindráky (2. ročník)*
- ✓ *taky byli týráni (4. ročník)*

dívky SŠL

- ✓ *chtějí se pomstít (1. ročník)*
- ✓ *aby si na ně si nikdo nemohl dovolit, aby byly zviditelněny (1. ročník)*
- ✓ *asi jsou psychicky nemocní (1. ročník)*
- ✓ *chtějí machrovat (3. ročník)*
- ✓ *chtějí si něco dokazovat (3. ročník)*
- ✓ *myslí si, že jsou potom něco víc (4. ročník)*
- ✓ *ubližují jim doma rodiče (4. ročník)*

Položka č. 11: Hovoříte-li ve škole o šikaně, při jaké příležitosti?

chlapci GIO

- ✓ *doma, venku s kamarády (1. ročník)*
- ✓ *při šikanování ostatních (4. ročník)*

dívky GIO

- ✓ *ještě nikdy na SŠ (1. ročník)*
- ✓ *na Internetu (1. ročník)*
- ✓ *doma (4. ročník)*
- ✓ *televize (4. ročník)*

chlapci SŠL

- ✓ *doma (1. roč.)*
- ✓ *ale jenom, když se na to narazí (1. ročník)*
- ✓ *kdy jsem to viděla, šla jsem to říct (1. ročník)*
- ✓ *ted' (1. ročník)*
- ✓ *nehovoříme (1. ročník)*
- ✓ *jakákoli, která se naskytne (3. ročník)*
- ✓ *na pokoji na intru (3. ročník)*

dívky SŠL

- ✓ *občanská nauka* (1. ročník)
- ✓ *na ZŠ o hodině* (4. ročník)